

תוכן החוברת

מלחמת התרבות בעיצומה

פרופ' יהודה באואר (דיוקן מאת פליס פזנר-מלכין)

2	העורך	אשמת החילוניים: עודף התחשבות בדתיים
3	דן מלר	מלחמת התרבות בעיצומה
	יוסף גואל	תהליכי ההידרדרות ממלחמת תרבות למהפכת נגד אנטי ציונית
5		
7	גלעד גושן	שתיקת הכבשים
9	אורי בן צבי	יומן חילוני: זמנים קשים לחילוניים
	דפנה מוסקוביץ	חינוך לערכים-בנוסח הומניסטי או בנוסח המפד"ל?
11		
12	ארנן יקותיאלי	וכי יש מצווה חילונית לנסוע בשבת?
13	גדעון ברוידא	החוק הגואל
14	בצלאל עמיקם	צו לפיוס לאומי
15	מרטין בן מורה	מדרשת הסדר ליהדות כתרבות

יהודה באואר – חתן פרס ישראל 98

16	ראיון	ככל שהזמן עובר הטרואומה מתגברת
	יהודה באואר	לקחי השואה – האם נלמד הלקח?
19		דברים בפרלמנט הגרמני

דמוקרטיה ודת בישראל

	רב-שיח	אסא כשר, יאיר צבן, ישעיהו ליבמן, שי פירון
22		יהדות ודמוקרטיה – התאמה או ניגוד?
	אריה ניומן	יהדות אורתודוקסית וחילונית – גשר או שבר?
26		השיטה המדעית והשיטה הדתית – ניגוד או השלמה?
30	גד יגיל	

אמונות ודעות ביהדות חופשית

33	צופיה זדן מלר	דלג וגלה דברי אלוהים
37	זאב כץ	ישעיהו ברלין – הומניסט יהודי
40	הגר מרכוס	אלוהים – עם ישראל: סיפור אהבה?
42	מיכל אמדור	ויפקד ה' את שרה

ביקורת

44	תגי דגן	אמונה באדם?
46		ניצנים של התבוננות
48	יעקב מלכין	סילוף ההסטוריה של היהדות

העורך: יעקב מלכין
 עורך ומלביה"ד: אורי בן צבי
 מזכירת מערכת: נעמי שיק
 עריכה לשונית: צופיה מלר
 מערכת: יוסף גואל, עמירה הגני, אברהם וולפנטון, דן מלר, צופיה מלר
 איורי דיוקן: פליס פזנר – מלכין
 המערכת: ת.ד. 71186, ירושלים 91711
 טל. 02-5612127; פקס. 02-5611359
 עיצוב הפקה: איקן מס מדיה

כתב עת זה נערך בתרומת מתנדביו וכותביו בעבודתה הציבורית נתמכת תחילה ע"י הקרן החדשה לישראל

אשמת החילוניים: עודף התחשבות בדתיים

הפכו שמות נרדפים לספרות התלמודית תוך התעלמות מכל הספרויות האחרות שנוצרו ביהדות עד ימינו. עודף ההתחשבות ברגשות האורתודוקסים גרם להשלמה עם המושגים המסולפים, כי היהדות היא רק דת, והיא מיוצגת על ידי מה שהאורתודוקסים חושבים ליהדות. השלמה זו הביאה להרגשה כי החילוניים הם נחותים לעומת האורתודוקסים מבחינת ידע היהדות והיהודיות שלהם.

מה אפשר לעשות?

אי אפשר להפריד דת ממדינה כשם שאי אפשר להפריד תרבות ממדינה – אך חיוני להפריד את מימסדי הדת ממימסדי המדינה, למען המדינה והדת כאחד.

מתוך התחשבות ברוב הלא דתי ובצרכיו הרוחניים והתרבותיים ביהדות שאינה זהה עם דתו, תקום רשות אוטונומית חילונית בתוך משרד החינוך, כמו הרשות האוטונומית הדתית-ציונית, והרשויות האוטונומיות הדתיות-אנטי-ציוניות.

מתוך התחשבות באינטרסים החיוניים של הילדים הלומדים בבתי הספר של המדינה – תחול תמורה בתוכנית הלימודים, על ידי יישום מסקנות ועדת שנהר, וחיוב כל בתי הספר במדינה במינימום משותף של לימודי מידע על העם, העולם, המדינה והדמוקרטיה, בצד הקניית מיזמוניות בסיס ללימוד עצמי.

כל אחת מהיהודיות שביהדות הישראלית – החילונית, המסורתית, האורתודוקסית, הרפורמית, הקונסרבטיבית, הרקונסטרוקט-ציוניסטית או אחרת – תחיה ותחנך לפי אמונותיה.

מנהיגי המפלגות הפוליטיות, יפעלו בהתאם לאמונותיהם ולפי עקרונות שעוצבו ע"י הרצל ומגילת העצמאות, לפיהם הוקמה מדינת ישראל כמדינה חילונית, המבטיחה חופש שוויון וחירות לכל אזרחיה, הדתיים והחילוניים כאחד.

העורך

המנהיגות החילונית זנחה את החינוך

מסירת הנהגת החינוך והתרבות של הרוב החילוני, לידי רבנים מהמיעוט הדתי המתחרד, הוא אחד מהחטאים הגדולים ביותר של הציבור החילוני. הענקנו לציבור הדתי רשויות חינוך אוטונומיות במשרד החינוך ומחוצה לו. שר החינוך – יהיה דתי או חילוני – אינו יכול להתערב בתוכניות הלימוד של בתי הספר הדתיים, גם כאשר אלה מבטלים את כל נושאי הלימוד היהודיים האחרים, לבד מלימודי התלמוד וההלכה.

החינוך של מיליון וחצי ילדים בישראל נמצא בתחתית סולם העדיפויות של מנהיגי החילוניים. מצעיהם המדיניים של המפלגות החילוניות אינם כוללים התחייבות לשינוי משמעותי שישחרר את החינוך של החילוניים משליטת הדתיים. לעומת זאת עומד החינוך בראש סולם העדיפויות של מנהיגי המפלגות הדתיות ועל כן הולך ומתחזק כוחם הפוליטי והכלכלי בישראל.

מדוע? האם הפחד פן יפגעו ברגשות הדתיים מונע מהם לחייב את כל בתי הספר הנתמכים על ידי המדינה להקנות מידע על המדינה והדמוקרטיה ומידע ומיומנויות יסוד, שיאפשרו לאדם ללמוד ולפרנס את עצמו במאה ה-21? האם בגלל עודף ההתחשבות ברגשות ושאיפות הדתיים להשתלט על החינוך ולשים עצמם שומרים ומשמרים בלעדיים של ה"ערכים היהודיים", ימשיכו החילוניים לוותר על משרת המפתח של שר החינוך והתרבות ועל התנאים החיוניים לפיתוח חינוך יהודי חילוני והומניסטי לילדים במדינת ישראל?

חטא עודף ההתחשבות מגיע לידי ביטויים מסוכנים עוד יותר במישור הפסיכולוגי והרוחני: כתוצאה ממסירת מנהיגות החינוך היהודי לדתיים וזיהוי תרבותם עם "היהדות" האורתודוקסית. "ארון הספרים היהודי" ו"מקורות היהדות"

עודף ההתחשבות, אומר אינגמר ברגמן ב"תמונות מחיי נשואים", הוא החטא המסכן ביותר את המוסד השביר הזה. התחשבות ברגשות האחר היא חיונית לחיים משותפים של בני אדם בכל מסגרת משפחתית, תברתית או מדינית. עודף התחשבות גורם, לתסכול מצטבר הופך עוינות מתגברת, עד שהיא מערערת את כושר הסובלנות וההתאפקות, פורמת את הקשרים בין הצדדים, ומביאה לסכסוכים והתפרצויות המסכנים את המשך קיומה של המסגרת המשותפת.

הרוב הלא דתי באוכלוסיה הישראלית, כולל חילוניים ומסורתיים, חוטא ברובו בעודף התחשבות בדתיים מזה חמישים שנה.

עודף התחשבות במיעוט הוא חוסר התחשבות ברוב

כתוצאה מעודף ההתחשבות ברבני המיעוט הדתי הולך וגדל התסכול בקרב הרוב הלא דתי. הציבור החילוני משלים עם הוויתורים לדתיים מתוך חשש שיפגעו בתהליך השלום עם הפלשתינאים. כל המתחשבים והמפוחדים למיניהם, מאיימים על הציבור הלא דתי כי אי התחשבות ברבנים הדתיים, תגרום לקריסת השלום ולפרוץ מלחמה חדשה.

התסכול מגיע לשיאו כאשר החילוניים מעניקים לדתיים את זכות ההשתמטות מהצבא, את הזכות להכריח נשים שאינן דתיות לבצע פולחנים עתיקים כתנאי לנישואים, זכות לצנזר כרזות פרסומת ומופעי במה ומוסיקה ומחול כמו בחגיגות היובל.

בתחום אחר משלימים החילוניים עם האיסור לנשים לשבת בקידמת האוטובוס בקווי תחבורה ציבורית מסויימים בישראל ומעניקים לרבנים דתיים זכות לקבוע היכן אסור (בתל אביב וירושלים ובגוש דן) והיכן מותר (בחיפה ובקריית) ליהודים להשתמש בתחבורה ציבורית כדי להגיע למקומות בילוי השבת שלהם.

מלחמת התרבות בעיצומה

מערכת "יהדות חופשית" ערה מזה זמן רב לעובדה, שקצב תחלופת האירועים בשטח איננו מדביק את קצב הוצאתו לאור של הביטאון. אירועי החודשים האחרונים בלבד, החל בשערוריית ביטול הופעתה של להקת "בת-שבע", וכלה בניטול הופעתן של חיילות-זמרות צה"ל בכנסת, הם עדות מובהקת להתגברותן של שתי מגמות נפרדות, השלובות זו בזו: הגברת עזות מצתם, חוצפתם ותיאבונם, שאיננו יודע שובע של עסקנים דתיים וחרדיים, בכל הנוגע להתערבות הדת בחיי כלל אזרחי המדינה, והכפייה הדתית שנובעת מכך מחד גיסא, והתעוררותם של מגזרים רחבים מבין אזרחי מדינה, שעד כה לא הגיבו, או לא הגיבו דיים, לפגיעה שפוגעים בהם עסקני דת, ולנגיסה הזוחלת שהם נוגסים בחלקתנו מאז קום המדינה ועד היום מאידך גיסא.

מערכת "יהדות חופשית" החליטה להקדיש מקום מיוחד לביטאון לנושאים אקטואליים, על מנת שהביטאון לא יישאר נחלת האקדמיה בלבד, אלא ישמש כלי מעשי ונגיש לכל אדם, שנפשו נקעה מהניסיונות הבלתי פוסקים, ובמרבית המקרים גם המוצלחים, של השתלטות דתית וחרדית על חייו. אנו מזמינים הערות, דברי ביקורת, מכתבים, ותיאור פרשיות ואירועים, שיתפרסמו בגליונות הבאים.

דן מלר

"חילול" שבת?

שוב ושוב משתמשים דוברי המיגזר היהודי התופשי - החילונים - במלים "דתיות", ובכך משחקים לידי הדתיים. למשל, ידיעה שפורסמה בעתון "הארץ" (10.5.98) בנושא "חילול" שבת:

"עמותת היובל מתנה סיוע לחגיגות שבועות בקיבוצים באי-חילול שבת וחג". מדוע, מבחינתנו כיהודים חופשיים, זהו חילול שבת? הרי ההיפך הוא הנכון! חגיגת שבועות זהו עונג שבת! חגיגה בשבת היא מיצווה על פי אמות המידה שלנו! הנאה תרבותית, אמנותית, היא עשייה חיובית בשבת. וכי מתי נוכל לחגוג, לשמוח וליהנות הנאה תרבותית? ביום חול? תוך כדי עבודה? לאחר יום עבודה מפרך? או, לחילופין, לבטל יום עבודה? להתבטל? להשתמש? לא אנחנו!

הגיע הזמן שיבינו הכל - יריבינו לאמונה ולאורח-החיים, וקודם כל אנחנו בעצמנו, שגם לנו יש דברים מקודשים! גם לנו הזכות שיתחשבו בנו, באמונתנו, ברצוננו, במנהיגנו, ברגשותינו!

מעתה והלאה לא נשתמש עוד במושגי הפולחן שלהם! בלוי ותרבות בשבת היא הנאה חיובית ולגיטימית. החילול הוא שלהם! ציור, פיסול, מחול, צילום וקולנוע הם ביטויים של תרבותנו היהודית.

ומהאיש, והחלו לחפש חלופות: בית הנשיא הציע את אילת. והיו, שאמרו בלבם: אולי נוותר על זה בכלל? למה לנו להיכנס לעימות מיותר עם החרדים? הרי הם אינם יכולים להאזין לזימרת נשים! אליבא ד'בניזרי' "זו שאלת חיים עבורם", ומי אנו שנפגע ונחבל בחייהם הקדושים.

די!

מזמן היינו חייבים לומר: די! אנו בעצמנו, ולא שום אדם אחר זולתנו, נקבע מה נשיר ומה נרקוד, היכן, בפני מי, ומתי. אם לא נעשה זאת מיד - עוד רגע קט ולא תהיה לנו תרבות, לא חינוך, לא חברה ולא דמוקרטיה מודרנית, אלא משטר חומיינסטי חשוך, שבכוח המשחק הדמוקרטי נהיה כפופים לו בלא שנוכל לעשות דבר.

כשלב ראשון עלינו להפריד בין תחומים הקדושים לדת היהודית, כמו לכל דת אחרת, לבין זבל מילולי וביטויים גזעניים ומתנשאים. חובה עלינו לחדול מלשחק לידיהם של דתיים וחרדים, ולהפסיק להשתמש בביטויים שלהם, כמו "טומאה", "תועבה" כשמדובר בתרבות שלנו, או "חילול שבת".

דנה ובת שבע

במוצאי יום העצמאות ה-50 של מדינת ישראל חוינו את ביזיון הכניעה של אמני ישראל ומינהלת האירוע לצנזורה דתית. במסווה שגוי, מטעה ומוטעה, ובטענה של "התחשבות" ברגשות הדתיים, הסכימו גורמים שונים להתערב בביצועה של יצירה תרבותית של להקת בת שבע, ששמה יצא לתהילה בעולם כולו, ולשנות בה דבר באופן בלתי חוקי, על מנת לבטא סובלנות, כביכול, התחשבות, אחווה. הבל הבלים! לא היתה בכך אלא כניעה מבישה לתכתיב בלתי חוקי בעליל, ווויתור עלוב על עקרונן בסיסי של חיינו ותרבותנו.

שבוע לאחר מכן, ב-9.5.1998, זכתה דנה אינטרנשיונל בתחרות היוקרה הבינלאומית, האירוויזיון, והציבה את ישראל במקום הראשון בתחרות זו. נפלא! משמח! מלהיב! זאת, בלי התייחסות בלתי-עניינית כלשהי למבנה הביולוגי של הזמרת, נושא שלחלוטין איננו ממין העניין. כולם שמחו וצהלו, מי יותר ומי פחות, לבד מקומץ חרדים, שבטפשותנו, סיכלותנו וחולשתנו הצבנו במקומות מפתח בשלטון. "האירוויזיון לא יתקיים בירושלים, ואולי לא יתקיים כלל בישראל", השמיע סגן ראש עיריית ירושלים, חיים מילר. היו בינינו כאלו, שנפחדו מאמירתו, התייראו ממנה

- מכן גם ליריביהם הדתיים:
- הערכים החילוניים-האוניברסליים, המהווים בסיס לחייו של היהודי החילוני, אינם נופלים בחשיבותם ממיצוותיו הדתיות של היהודי הדתי.
  - ויתור של היהודי החילוני על ערכיו קשה, לעתים בלתי אפשרי, בדיוק כוויתורו של היהודי הדתי על מצוותיו.
  - מי שחפץ בחיים של עם אחד יחדיו בארצו, חייב לוותר על חלק מדרישות-היסוד שלו.
  - מה שהיה קיים עד לרגע זה בתחום היחסים בין דתיים לחילונים בטל ומבוטל, והמושג השגוי "סטטוס-קור" אין לו קיום עוד. במקומו יקום וייבנה מערך יחסים חדש – הוגן, צודק, וחשוב לא פחות מכך: הדדי.

מערכת החיים המשותפים של דתיים וחילונים במדינת ישראל תושבת על אחת משתי האפשרויות: החילוני יוותר על חלק מערכיו, בתמורה לויתורו של הדתי על חלק ממצוותיו – אך, לחילופין – הפרדה מוחלטת של אורחות החיים ואי-חדירה של איש לתחום רעהו, בחינת איש באמנתו יחיה.

אין דרך אחרת לחיים משותפים.

אז רוק הייז אה הפזיזה
אז היו באים כל האסונות אז עץ ישראלי!!!

כנתון, אכן מתקפל בפני התביעות הדתיות, נסוג מעמדותיו ומוותר, בל יופתע אם התיאבון שמגלים בני-פלוגתא שלו לא יידע שובע. על מנת לצאת מתוך הסבך אליו נקלע, חייב החילוני להכיר בארבע עובדות ולהבינן:

1. במערך חילונים-דתיים אין ולא היה קיים מעולם ויתור דתי על עקרונות דתיים;
2. במערך חילונים-דתיים הוויתור היה תמיד ויתורו של החילוני בלבד;
3. חייו ומינהגיו של החילוני הם חלק בלתי נפרד מערכיו והשקפת עולמו.
4. חיים של שיתוף חייבים להתבסס על הדדיות בויתור.

במערכת היחסים הקיימת, הגיע הציבור היהודי בישראל למה שמוכר היום "סטטוס-קור". וכה אמר הדתי לחילוני בעת ש"הוסכם" סטטוס זה:

כל מה ששלי – שלי, וגם כל מה ששלך – שלי הוא. אבל, משום אילוצי זמן ומקום, ובעיקר משום רצוני הטוב והמתחשב, וסובלנותי כי רבה, אני מוכן להגיע עמך לפשרה: על שלי כמובן אינני מוותר, ולעולם גם לא אוותר. על מה אני מוכן לוותר? אני אוותר לך על חלק מחובותיך כלפי: ארשה לך להשתמש בתחבורה ציבורית בשבת – אבל אך ורק בחיפה; אעצום עין כשתלך לסרט בערב שבת בתל-אביב, אולי גם בירושלים; ארשה לך לסעוד בבתי אוכל בערבי שבת בתל-אביב ובחיפה. אבל זכור! את כל יתר חובותיך עליך לשלם במלואן! תתחתן, תתגרש ותיקבר רק לפי הגירסה שלי; תשחרר עשרות אלפי תורתם אומנותם משירות בצבא, ואתה תשרת עבורם; תזון ותפרנס ותכלכל בכספך עשרות אלפי משפחות שאבותיהם חובשים את ספסלי הישיבות; לא תיבא ארצה בשר ומאכלים שלא אני הכשרתיים; תשלם למשגיחי-כשרות עבור כל חותמת רבנית וד"צית גם על מים מינרלים ושמן רהיטים, כולל משגיחים שאני שולח לחו"ל על משפחותיהם; לא תעלה על במותיך הופעות שלא יקבלו את אישורי, ולא תפרסם ברבים פרסומים שאני אקבע שהם תועבה; אשה לא תשמיע קול במופע-ציבור, ואמן שמינו לא נקבע על פי ההלכה ייפסל; ועוד, ועוד. ואתה – זכור ושמוד את ה"סטטוס-קור" הזה, פן רע ומר יהיה סופך.

הגיע הזמן שהחילונים ישנו את כללי המשחק, ויאמרו קודם כל לעצמם ולאחר

התועבה היא בעיני הטוענים נגדה! קול האשה, כקולו של הגבר, נעים לאוזן המבקשת לשומעו! הערוזה היא במוחו של זה שפוסל אותו! מינו של אדם או נטייתו המינית הם ענייני הפרטי בלבד!

הטומאה היא טומאת לבבם של הפוסלים זאת, וכל הפוסל – במומו פוסל! ההצצה הבלתי פוסקת של דתיים וחרדיים לתחומנו, ההתערבות הנצחית בעניינינו, הביקורת הפסולה והצנזורה הבלתי חוקית הם חילולי קודשינו בידיהם!

אסטרטגיה של מאבק חילוני:

החילונים חייבים לשנות את כללי המשחק, המושג "סטטוס קור" ביחסים (כיום: בעימות) בין דתיים לחילונים הפך שגור בפי כל, אבל רק מעטים מבינים במה בדיוק מדובר. חילוני שמתמש במושג "סטטוס קור" מתכוון בדרך כלל לצילום מצב היחסים בין שתי האוכלוסיות הללו כפי שהיה לפני כך וכך שנים, והוא מאמין בכל לבו, שמדובר בויתור הדדי מצד כל אחד משני המחנות הללו. כל אימת שחלה נסיגה (לגירסה אחרת: נגיסה!) בגבול של ה"סטטוס" הזה, חש החילוני שנדרש מצידו שלא בצדק וויתור נוסף, שענה שהחרדי, מצידו, זועק "געוואלד!!"

למעשה, אי-הצדק החל מבראשית, משום שמעולם לא קיים היה מצב של ויתור הדדי במערכת הקרויה במקומותינו "סטטוס קור", מעולם לא היה הוויתור אלא ויתורו של החילוני, בעוד שהדתי לא ויתר אי-פעם ולו גם על דבר אחד משל עצמו.

הבסיס למצב מוזר זה נעוץ בהבדל היסודי בתפיסת העולם שבין היהודי החילוני לבין עמיתו הדתי. בעוד שהדתי כבול, לכאורה, בידי הלכה קשוחה, שמחייבת אותו בכל מעשיו ומחדליו בלא כל אפשרות של פשרה, נתפס החילוני בעיני הדתי, ובעיני עצמו, כמי שלא חלות עליו הגבלות בהתנהגות, וכמי שכביכול אין לו ערכים ומשנה סדורה של מתויבויות לערכיו.

מי שמקבל מצב יחסים א-סימטרי כזה

תהליכי ההידרדרות ממלחמת תרבות למהפכת-נגד אנטי-ציונית

יוסף גואל

יש להביא להחרפה מכוונת של העימותים

באותו הזמן המשיכה הרבנות הראשית להתחרד, למרות הזדהותם, לכאורה, של שני הרבנים הראשיים הנוכחים עם הציונות הדתית. מגמה זו הוגברה עוד יותר עם בחירת מועצת רבנות חדשה, כמעט על טהרת רבנים חרדיים מומלצי ש"ס. מעניין לציין שבחירה זו נתאפשרה הודות לתמיכת חברי מפלגת העבודה בנוף הבוחר. קביעת הזהות היהודית, במישור האישי והלאומי, נמסרה למעשה לידי רבנות חרדית ומגיירים נוקשים מטעמה, ומשרד פנים בשליטת ש"ס חרדית לא פחות. הטובלים העיקריים ממונופול חרדי זה הם העולים מברא"מ ומאתיופיה. לאחרונה, העדיפה רבנות ראשית זו לסכן ולפורר את זיקת מרבית יהודי הגולה לישראל כדי להבטיח את המשך המונופול האורתודוקסי על תהליכי הגיור והחיתון בארץ. ולכל זה יש להוסיף את הפצת התימה על ידי החרדים ובעלי בריתם המתחרדים בקרב הדתיים הציונים, של אי-יכולה של מדינה יהודית לדור בכפיפה אחת עם הדמוקרטיה.

לאור האינטנסיביות ההולכת וגדלה של העימות עם החרדים נחרדו רבים, בעלי רצון טוב, והתחילו להטיף לדו-שיח בין חלקי האוכלוסיה השונים, במטרה ליצור מינימום של אחדות בעם. לדעתי ניסיונות לקיים דו-שיח אמיתי, במצב הנוכחי, הם חסרי תועלת. במציאות של אגרסיביות וששון אלי קרב במחנה החרדי, ושל בלבול, אפאתיה ופסימיות בקרב חלקים גדולים בציבור הלא-דתי, מלחמת התרבות תוסיף להידרדר עד שיתהוו התנאים הדרושים לשנוי המצב ולאפשרות לדו-שיח אמיתי וכנה. במצב הנוכחי אנו זקוקים לא לדו-שיח מזויף אלא להחרפה מכוונת של העימותים במטרה לזעזע את המנהיגות במחנות הנצים ולחתור ליצירת "מודוס ויוונדי" סביר מתוך אינטרס

אשר המונח "מלחמת תרבות" כבר אינו מספק להן הסבר סביר. כאשר אנו בוחנים זירות חדשות אלו אין אנו יכולים להימנע מן המסקנה שמדובר במהפכת-נגד – קונטר-רבולוציה – נגד אשיות המהפכה הציונית של תחילת המאה, שהובילה כעבור יובל שנים להקמת מדינת ישראל המודרנית, הדמוקרטית, והחילונית. בהקשר זה יש לזכור שמטרת המהפכה הציונית לא הצטמצמה בהקמת מדינה יהודית אלא שאפה ליצור "יהודי חדש" כבסיס לבניית חברה יהודית חדשה וכתחליף לחברה הגלותית שנשלטה על ידי ממסד רבני פושט רגל.

בשנים האחרונות הרחיבו הרבנים והפוליטיקאים החרדים – בתמיכת מנהיגים של מפד"ל מתחרדת – את התקפותיהם על בית המשפט הגבוה לצדק, נשיאו הנוכחי השופט העליון אהרן ברק, ונגד עצם הרעיון

של חוקת יסוד, המנסה להגדיר ולשריין זכויות יסוד של הפרט והחברה ברוח העקרונות של המתקנות במדינות תבל. בתקופתו השלישית כשר החינוך והתרבות, התמקד מנהיגה המנוח של המפד"ל המתחרדת והולכת, זבולון המר, בהרחבת מדיניותו מהעדפה תקציבית של זרם החינוך הממלכתי-דתי להשתלטות בוטה על תכני הלימודים בזרם הממלכתי, במטרה להחזיר לתוכם מוטיבים דתיים למכביר.

העימות בין החרדים לרוב הגדול של הישראלים החילונים, המסורתיים, ואפילו חלק משומרי המצוות המתונים התלהט עד כדי כך בשנים האחרונות, שברור כבר מזמן שאנו שקועים עמוק במלחמת תרבות – אותו קולטורקאמפף שממנו הוזהרנו. בשנים האחרונות גדל מספר מקרי האלימות החרדית, כמו במערכה לסגירת רחוב בר אילן בירושלים לתחבורה בשבת ובהתקפות על המתפללים הקונסרבטיביים ברחבת הכותל המערבי. מקרים אלו באו אחרי שנים של אלימות של קבוצות חרדים נגד ארכיאולוגים בחפירות ברחבי הארץ, כשהמשטרה והשלטונות נמנעים בדרך כלל מלהגן על המותקפים. היו גם מקרים רבים בהם הוצתו אטלזים לא כשרים, בעיקר בישובים בעלי ריכוזים של עולים חדשים ממדינות ברית המועצות לשעבר. ולבסוף, הניסיון האלים, שנכשל, של חרדי ש"ס לחדור לשכונה חילונית בפרדס חנה ולהקים בה את מוסדותיהם, נגד רצון התושבים, היוותה חזרה על מספר ניסיונות דומים בישובים אחרים.

מאלימות ברחוב לאלימות ממסדית

גידול זה במספר מקרי האלימות החרדית ובעצמתם התקדם בד בבד עם החדירה החרדית, ללא-תקדים, אל תוך תקציב המדינה, למימון מוסדותיהם הדתיים והחינוכיים ולפרנסת משפחות "הלומדים" שלהם, הנמנעים על פי רוב מעבודה פרודוקטיבית. בתקופת הממשלה הנוכחית נמסרה גם השליטה על משרד השיכון ותקציביו הענקיים לידי פוליטיקאים חרדים, הנוקטים בריש גלי במדיניות העדפה כלפי צרכי השיכון של צאן מרעיתם על חשבון צרכי אוכלוסיות העולים החדשים מברא"מ לשעבר ומאתיופיה.

בשנתיים האחרונות של ממשלת נתניהו התפשטו חדירות החרדים לזירות חדשות,

ד"ר יוסף גואל הוא בעל-סדר פוליטי וחברתי ב"הירוקה פוסט" ומרצה לשעבר במרץ המדינה באוניברסיטת העברית.

מה שבפה ומה שבלב

**או למה הם מתכוונים
כשהם אומרים
כולנו יהודים?**

הם מטיפים לאהבת ישראל בתנאי שנהיה כמוהם ו"נחזור בתשובה".

הם מתפללים לרחמי שמיים ובלבם אין רחמים לכל מי ששונה מהם.

הם חרדים לשלמות העם אך גוזרים כרת על מיליוני יהודים שאמונתם שונה משלהם.

הם שבים ומזכירים לנו כי "בגלל שנאת חינוס חרב בית המקדש" ומלבים שנאת חינוס לכל מי שאינו בן דמותם חילונית, רפורמי, קונסרבטיבי, שמאלן, הומניסט, דמוקרט, הומוסקסואל, פמיניסט וסתם שוחר שלום.

הם אומרים כי אישה היא "בת מלך" ומצווה לכבדה אך מבזים את קולה וגופה ומקפחים זכויותיה בדין.

הם מתפארים ברשת חינוך ענפה אך מחנכים את ילדיהם לסגירות, אי ידיעה ובורות ביהדות כתרבות.

הם צועקים חמס על שפוגעים ברגשותיהם ומנאצים קודשי אחרים בפה מלוכלך וברגל גסה.

הם תובעים לאפשר לרבנים דריסת רגל בבתי הספר הממלכתיים אך לא יתירו לעולם לחילוני להופיע בפני תלמידיהם.

הם מתפללים כבר אלפיים שנות לגאולה בעזרת השם ולא יסלחו לציונות החילונית שבמו ידיה גאלה את העם היהודי מגורלו המר.

הם חרדים משום שאבד להם המונופול על "היהדות", ומפוחדים משום שישנו מחנה חילוני, רב ועצום, הנוטל חזקה על היהדות ואומר "אני היורש".

ית.

הדחוקה ב-1996, יותר מאשר על מפלגתו שלו. גם מנהיג העבודה, אהוד ברק, הספיק להוכיח שבסדר העדיפויות שלו ושל מפלגתו רכישת תמיכת המפלגות החרדיות עולה בחשיבותה על שמירת ערכי ישראל הדמוקרטית והחילונית. בכך הוא ממשיך את דפוסי ההתנהגות וסדר העדיפויות של קודמיו, שמעון פרס ויצחק רבין המנוח. אפילו מפלגות בגודל בינוני כמו "ישראל בעליה" של העולים מבר"מ ו"הדרך השלישית", הפגינו בשנותיהן הקצרות בזירה הפוליטית נטייה מובהקת לכניעה ללחצים של המפלגות החרדיות.

הצורך בארגון חילוני מאוחד למאבק נגד מהפכת הנגד האנטי-ציונית

בקולטוראמפף החרדי חייבים להלחם בעיקר בזירות החינוך וההסברה; את מהפיכת הנגד חייבים להדביר במישור הפוליטי. למחנה החילוני יש יתרונות מובנים במערכה זו, משום שהרוב הגדול של הישראלים הם או חילונים או מזועזעים מן האפשרות של המשך ההתפשטות של אורח החיים והאנטי-ציונות החרדיים אל תוך חייהם. כמעט כל התקשורת והעולם האקדמי מתנגדים למגמות החרדים וגם המרבית הגדולה של יהדות הגולה מתנגדת להם. מה שדרוש באופן דחוף למחנה החילוני במערכה זו היא התארגנות פוליטית יעילה. ברור כבר עתה שלא נוכל לסמוך על המפלגות הקיימות לספק את המסגרת והמנהיגות כדי למגר את מהפיכת-הנגד החרדית. האלטרנטיבה ההכרחית היא איחודם של הגופים החילוניים הקיימים לארגון אחד חזק ויעיל.

ללא הקמת ארגון מאוחד כזה לא יתאפשר ניהול מערכת יעילה להגברת התודעה העצמית של הציבור הלא-דתי. ארגון זה הוא תנאי לפעילות חילונית נחושה במערכות הפריימריס הקרובות של המפלגות הגדולות והבינוניות, אשר יקבעו את זהות הפעילים הפוליטיים בכנסת ובמשלה לשנים הבאות. הזמן להתארגנות ולליכוד המחנה החילוני הוא עכשיו. גם מבחינה סימבולית אין זמן יותר טוב למאמץ זה מאשר שנת היובל להקמתה של מדינת ישראל הציונית, הדמוקרטית, והחילונית.

עצמי הדדי שיחליף את ה"סטטוס קוו" בענייני דת, שמת מזמן.

הלקח של כביש בר-אילן

אמונתי שאי אפשר לקיים דיאלוג אמיתי ופורה במצב הקיים ושהחרפת העימות עדיפה על פיס מודומה, מבוססת, בין היתר, על הניסיון של העימות על רחוב בר-אילן, אשתקד. הנציגים החרדיים בעימות הוא סרבו לכל פשרה תמורת הכניעה הכמעט טוטלית של המחנה החילוני, בטענה שלא תיתכן כל פשרה המנוגדת להלכה. ברם, ההיסטוריה של העימותים מראה שהחרדים מוכנים להתפשר, אפילו כשהפשרה מנוגדת להלכה, בתנאי שהפשרה נכפית עליהם. וזה בדיוק מה שעל הציבור החילוני לעשות: לכפות, לא כניעה טוטלית, אלא דו-קיום סביר שימזער כפייה של אורחות חיים זרים על הזולת. אם יש שמץ של סיכוי לדו-שיח כעת, הוא אפשרי רק עם חלק מהציונות הדתית, מתוך שאיפה לשיתוף פעולה במלחמה נגד האנטי-ציונות, משמאל, ומהפיכת-הנגד האנטי-ציונית החרדית, מימין. במקום לבזבז את הכוחות על דיאלוג מדומה עדיף להקדישם להתארגנות פוליטית במלחמה במהפכת הנגד החרדית.

העוצמה והחוצפה המאפיינים את מהפיכת הנגד החרדית הן תוצאה של השיתוק שאחז בחוגים החילוניים בפוליטיקה, שבש מערכות בחירות לכנסת קיבעו איזון כמעט שווה בין מחנות הימין לשמאל. במציאות של מאזן אלקטוראלי מתסכל ומתמשך זה ולאור התמקדותה של המערכת הפוליטית בנושאי הסכסוך הערבי-ישראלי, על שלל השלכותיו, התחרו מפלגות השלטון מימין ומשמאל, מי תוותר יותר לדרישות החרדים, במטבע של ערכים ואינטרסים ציוניים חילוניים, כדי לזכות בתמיכת המפלגות החרדיות בהקמת ממשלות וקואליציות מטעמן. כל הסימנים הנוכחיים מצביעים על כך שמצב זה ילך ויחמיר בעתיד, אם לא יקום כוח פוליטי חילוני שיפעל בנחישות וביעילות להפיכת המגמה ולשינוי כיוון. אין זה סוד שראש הממשלה נתניהו, מבסס את תוכניותיו לקדנציה שנייה בעתיד על כריתת ברית הדוקה עם החרדים, שהביאו לבחירתו

שתיקת הכבשים

מדוע במדינה דמוקרטית, בסוף המאה ה-20 מתקיים "שלטון המיעוט"?
מדוע אנו שותקים כשמתינו מובלים לקבורה והם משתמטים מגיוס?

גילעד גושן

מגוייסיים באוהלה של תורה

השתמטות בחורי ישיבות
משירות צבאי

נתונים על ממדי התופעה

3,000 צעירים - 7.5% ממחזור 97 - דחו שרותם מנמוק של "תורתם אמונתם". עליה של 45% לעומת 1995.

סך הכל ב-97: 29,000 תלמידי ישיבות ואברכים בגילאי 18-41, נמצאים בדחיית שרות.

כמעט אף אחד אינו מתגייס במהלך השנים לאחר שדחה שירותו. רק 1% - מספר עשרות - עזבו את הישיבות והתגייסו.

מספר בחורי ישיבות שדחו שירות מאז קום המדינה - 63,000.

הערכות לעתיד:

הגידול בסך 20% בשנה, המצטרפים להסדר, מצביע על החדפה ניכרת בבעיה. בראשית שנות ה-50 היה הגידול 300 בשנה. מראשית שנות ה-80 חל גידול ל-800 (2% מהמחזור). ב-88 השתחררו 1,700 צעירים (3.2%), ואילו היום מדובר ב-3,000 אנשים שהם 7.5% ממחזור הגיוס. סביר שעד שנת 2,000 יקבלו 10% פטור או דחיה, והמספר יגיע ל-5,200 (12% מהמחזור).

החיה על חרבה (עם או בלי מרכאות) ומבססת את קיומה על עקרון "שלטון הרוב", יהיו אזרחים שנהנים מזכויות שוות, אך אינם נוטלים חלק בנטל הכבד והנורא מכל? כיצד מרגישים אותם האזרחים שעה שאנו קוברים את מתינו? האם באמת רואים הם בלימוד התורה שליחות שוות משקל בהגנה על משפחותיהם ובביסוס בטחונה של המדינה שהם אזרחיה? האם כל אותם האזרחים באמת אינם מעוניינים ב"שותפות הגורל", או שמא שיקול הדעת כלל אינו נתון בידיהם?

סחף חסר שליטה ב"סטטוס קוו"

במלחמת השחרור, שבה שילם הישוב היהודי הקטן מחיר דמים כבד מאד, שיחרר ישראל גלילי, ראש המטה הארצי של ההגנה, את תלמידי הישיבות מחובות הגיוס. מעניין לציין כי על אף השחרור הגורף, היו גם בני ישיבות שלא ניצלו את הפטור שניתן להם, התנדבו, לחמו ונפלו בקרבות. פרופ' ישעיהו ליבוביץ המנחה, כתב¹, בהתייחסו לקרבות בירושלים, כי אותם הבחורים הצטרפו ללוחמים מתוך מרי גלוי בצו של מוריהם ורבותיהם ומנהיגיהם הרותמים, וכי כמה מהם אף גורשו מן הישיבות על "חטא" זה.

בשנת 1949 נתן ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, את הסכמתו הרשמית בכתב לשחרור קבוע של בחורי הישיבות משירות בטחון. היה זה במכתב ששלח אל השד הרב יצחק מאיר לוי, שהיה מנהיג "אגודת ישראל" ונציגה בממשלה. רבים תולים את הסכמתו של בן-גוריון בפגישתו עם משלחת רבנים וראשי ישיבות, שהתקיימה בלשכתו ובה ביקשו הרבנים לשחרר משירות בטחון כ-400 בחורי ישיבות ש"תורתם-אומנותם", אך בפועל נערכה הפגישה בינואר 1950, לאחר שכבר ניתנה אותה ההסכמה לרב לוי. אין חולק על כי, מבחינה הסטורית, מהווה ההסכמה זו גושפנקא רשמית לקיבוע מצב חדש כ"סטטוס קוו" שנושמר עד עצם היום הזה, אך ראוי לשאול האם אכן נשמר אותו "סטטוס קוו", או שמא במהלך השנים נפרצה אותה ההסכמה והורחבה לאין שיעור?

הדיון הציבורי סביב סוגיית גיוס בחורי הישיבות, כמו נושאים רבים אחרים, קיבל בשנים האחרונות אופי פוליטי-מפלגתי, המשרת את ענייניהם של הגורמים המעורבים, ומנתק לכאורה את הקשר, שבין עצם העניין לבין ההשלכות החברתיות היומיומיות שנובעות ממנו. רבים יאמרו כי, אכן, מדובר ב"משחק" פוליטי, וכי מלכתחילה ניתן הפטור משירות בטחון לתלמידי הישיבות במסגרת מיקח וממכר פוליטי, שהפך ברבות הימים לנורמה בסיסית במערכת השלטונית, אך טענות אלה אינן לב ליבו של העניין.

ברשימה זו לא אשחק לידי הפוליטיקאים, ואין בכוונתי להיכנס לעובי הקורה בניתוח הכוחות הפוליטיים המהווים את המערכת השלטונית של מדינת ישראל ב-1998. לא אדון גם בהיבטים הרחבים של "חופש הדת" (או החופש מדת) או ביחסי הגומלין שבין סוגיית גיוס בחורי הישיבות לבין סוגיות מרכזיות, ולא פחות חשובות בהווה הישראלית, כגון - המרת דת וענייני נישואין וגירושין. אין בכוונתי לדון גם בתופעות קיצוניות, איזוטוריות ובלתי נסלחות, כגון - שרפת דגל המדינה וזריקת אבנים על שוטרים במהלך צפירת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, וגם לא לנסות להבין מה חולף במוחו של תלמיד ישיבה, המקבל תקציב לימודים וסבסוד שכר דירה ממשלם המסים, שעה שסטודנט באוניברסיטה כלשהי, שמממן את לימודיו בעבודה זמנית ונקרא חדשות לבקרים לשירות מילואים, יוצא לתעסוקה מבצעית ונפגע בעת מילוי תפקידו. כל כוונתי היא לעורר את הזיכרון הקולקטיבי, להציג את הבעיות ולערוך חשבון-נפש אישי של אזרח המדינה, המשתייך לעדר הכבשים, שגם אם יובל לטבח אינו פוצה פה.

בחודשים שחלפו הובאו למנוחות חיילי צה"ל רבים - אנשי צוות אוויר שנהרגו בתאונת אימונים, לוחמי חי"ר וחיל הים שנפלו במהלך פעילות מבצעית בדרום לבנון. כיצד יתכן, שבמדינה דמוקרטית,

יהודי
הוא מי שיש על שלושת הארץ
עד סיפת דמך באחרונה

(מתוך הספר "מיתו יהודי" בהוצאת כיוונים)

חכמים". "במלחמת מצווה הכל יוצאין ואפילו תלמידי חכמים צריכים ליבטל מלימודם".

לשבור את שתיקת הכבשים

דומה שגם לעדת החכמים תימצא תשובה הזלמת מפי חכמי דורנו, הממשיכים בגאון את דרכם של ראשי הישיבות, שסילקו מיישיבותיהם את התלמידים שהעזו להמרות את פיהם, ולהתנדב לכוחות הלוחמים במלחמת השחרור.

בכל הכבוד, נדמה לי שלא פרשנות דברי חכמים תיתן את התשובה לפרקטיקה השלטת. הפחד של ראשי מפלגות החרדים לאבד שליטה בקהל מצביעיהם הוא הסיבה המרכזית לחוסר הרצון ליטול חלק במארג החיים החברתי ובנטל הקיומי, וראייה לכך היא, ההתקפה חסרת המעצורים שכוונה אל שר האוצר יעקב נאמן לפני מספר חדשים, כאשר הציע השר פתרון לבעיית התקציב בדמות מתן האפשרות לבני הישיבות לצאת לעבודה בשוק החופשי. שומו שמיים...

רבים יאמרו שהמציאות הישראלית בשנת 1998 איננה מאפשרת התמודדות ראויה עם סוגייה סבוכה זו, וכי כל עוד על חרבנו אנו חיים, סדרי העדיפויות אינם מאפשרים הקצאת משאבים מספיקים לפתרון הבעיה. בלב כבד אני יכול להסכים לחלק מן הטענות מסוג זה. מאידך גיסא, אינני מוכן להסכים ו/או להבין את ההסכמה המשתמעת מן השתיקה הבלתי נסבלת של רוב אזרחי המדינה הנושאים בנטל. נראה לי שעניין זה צריך, ויכול, להוביל לליכוד השורות, ולמאבק על שוויון זכויות אמיתי, שינבע מקרב כל קצוות האוכלוסייה. הגיעה העת לשבור את שתיקת הכבשים!

הערות

- 1 ישעיהו ליבוביץ, "יהדות" עם יהודי ומדינה ישראל - עמ' 212.
- 2 ר' גם יחזקאל ברוך, "שום כהלכה" - עמ' 29.
- 3 במדבר, לבי.
- 4 משנה, סוטה, פרק ח', משנה ז'.
- 5 רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרק ז', הלכה ז'.
- 6 הרב שלמה יוסף זקין, "לשאלת הניוס של בני הישיבות".
- 7 ר"י מקארליון, קרן אורה על מסכת סוטה סוף פרק ח'.

גודל. מי שאינו רוצה לקחת חלק בשותפות זו איננו חייב, אך גם אני איני חייב לספק לו את צרכי הקיומיים.

זאת ועוד - מדוע מתיר הרוב לאותו המיעוט להוסיף ולנופף בהדר במטבע הלשון תורתם-אומנותם? מדוע גם בהקשר זה נותנים אנו את תורתנו ואמונתנו למונופול החרדי? היכן חבוייה הזכות הנובעת מתורת? היכן מסתתרת הזכות הנובעת מאמונות? מי החליט ש"תורתם" ו"אומנותם" של החרדים היא התורה והאמונות של החברה הישראלית על שלל גווניה?

חובת גיוסם - מהתורה

ואם בתורה עסקינן, אז מה בדבר הפסוק- "ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן: האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?". על כך אמרו גדולים וחכמים - "במלחמת מצווה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". "במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה? במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין, ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". "צא ולמד: אם במלחמת מצווה יוצאים חתן מחדרו וכלה מחופתה, הרי שכל שכן תלמידי

הסברה הרווחת היא כי מאחורי היזמה היו, אכן, שיקולים של מיקח וממכר פוליטי-קואליציוני. מנגד, טוענים מנהיגיהם הרוחניים והפוליטיים של התנועות החרדיות כי בן-גוריון שוכנע מן הטענות הערכיים, בדבר חשיבות לימוד התורה על-ידי תלמידי חכמים ש"תורתם-אומנותם", שהושמעו בפניו.

לעניות דעתי, פרט לצורך בעדכון ספרי ההיסטוריה, אין במחלוקת זו כל חשיבות. יתרה מכך - מוכן אני לאמץ את הגישה לפיה אכן שוכנע בן-גוריון כי נכון יהיה, מבחינה ערכית, לשחרר קומץ תלמידי ישיבה משירות בטחון, כדי "לשמור על הגחלת" ולבסס את הרוח החיה של מדינה יהודית בשלבי התהוותה. אך האם ניתן היה לצפות כי שחרורם של כ-400 בחורי ישיבה יוביל לסחף חסר שליטה בהיקף התופעה? וכיצד ניתן להשוות בין ימי הקמת המדינה לבין ימינו אלה?

ראשי ישיבות של משתמטים מחליטים על יציאה לקרב

בתחילת שנות ה-50 היווה הציבור החרדי מיעוט מבוטל, שעיקר עניינו בלימוד תורה. ראשי הישיבות לא חיפשו עמדות כוח ושררה, ואף לא התיימרו לשלוט בחיי כלל האוכלוסייה. אך כיום, לא זו בלבד שהיקף התופעה מרקיע שחקים, אלה שהמציאות הפוליטית, שבה מהוות המפלגות החרדיות "לשון מאזניים", מכתיבה לחברה כולה מצב פרדוקסלי. ראשי הישיבות שמעניקים פטורים לתלמידיהם הם היושבים עתה בוועדות הכנסת, במליאה ואף בממשלה, הם אלו שמרמזים ידם בהצבעות הנוגעות לכל תחומי חיייה וקיומה של החברה הישראלית בכללותה, והם אלו שבכוחם לשלוח אותנו אל שדה הקרב כצאן לטבח. זהו מצב שהדעת אינה סובלת!!!

שוויון זכויות חברתי אינו רק קבלת הקצבות והקמת גני ילדים ובתי תמחוי. שוויון זכויות נגזר בראש ובראשונה מהיות כולנו בני אדם, החיים בצלם, וממצב עובדתי נתון המחייב שותפות

שיח לוחמים
חוויות מהשירות הצבאי

יומן חילוני: זמנים קשים לחילוניים

ספירת מלאי חילונית

אורי בן-צבי

גם כאן הרשימה עוד ארוכה. החילוני המצוי מתלונן ש"הסטטוס קוו" מופר לרעתו. האמנם? ואולי צודקים דווקא ח"כ גפני, רביץ וחבריהם, המקוננים חדשות לבקרים שאכן הוא הולך ומופר... לרעתם.

הודו ותורכיה כמודל לחיקוי

ישראל מנסה במשך שנים להידמות למתקונות שבמדינות המערב. היומרה הבן-גוריוניסטית מראשית שנות המדינה, להיות אור לגויים, נמוגה מזמן, ותחתיה נותרה רק השאיפה להיות נורמליים, להדמות לאחרים. אצל רבים מאיתנו אמריקה היא מושא לחיקוי במגוון של תחומים: אורחות חיים, לבוש, פרסום, תקשורת. דמויות כמדונה, מייקל ג'ורדן, ג'רי סינפּלד, הם גיבורי תרבות אצלנו, כמעט כמו אצל האמריקאים.

אולם לאחרונה אני מוצא עצמי לוטש עיניים בקנאה, דווקא לעברן של שתי מדינות שונות לחלוטין, הקשורות אצל רבים מאיתנו עם דימוי של עוני, פיגור תרבותי ומצוקות כלכליות. כוונתי להודו ולתורכיה.

לשתי המדינות מסורת דתית ארוכה. בשתי המדינות יש משקל רב לכוחות הפונדמנטליסטים. בשתי המדינות מצויות שאלות של דת מול מדינה, מודרניזם מול פונדמנטליזם, קידמה מול שמרנות, במרכז ההווה הציבורית. בשתי המדינות יש לשאלות של דת ואמונה חשיבות עצומה והן מהוות נושאים מרכזיים במערכות הבחירות ובעיצוב הנוף הפוליטי. בשתי המדינות מתקיים מאבק רצוף, נחוש ועקשני, של הכוחות החילוניים כנגד הפונדמנטליזם הדתי.

בנאום ההכתרה שלו בפרלמנט ההודי, הכריז לפני מספר שנים, ראש הממשלה

בירושלים, בה נהוג היה לחגוג יום כיפור מדי שבת, נפתחו מאות בתי עינוגים ואוכל, ממש בלב ליבה של העיר. עם יד הלב חייבים להודות שהפרהסה הישראלית, במיוחד בסופי שבוע, חילונית יותר מאי פעם.

מסלול עוקף רבנות מכתב מבוהל של הרב בן-דאהן, העומד בראש בתי הדין הרבניים, שנחשף לאחרונה ע"י אבירמה גולן ב"הארץ", מגלה, כי מאז הוקמו בתי דין אזרחיים בנושאי משפחה התרוקנו היכלי בתי הדין הרבניים מלקוחות חילוניים. מסלול עוקף רבנות משמש היום אלפי זוגות צעירים המפנים גבם למימסד הרבני ובוחרים להנשא בהליך אזרחי.

הנצחון בפרדס חנה הנסיין הבוטה ביותר של כפיה דתית אלימה ומחוצפת, מתרושש בחצי השנה האחרונה בפרדס חנה. קבוצה קטנה של חוזרים בתשובה, המקורבת לש"ס, בגיבוי מחפיר של משרד הפנים וראש הרשות המקומית, ניסתה ומנסה בדרכים אלימות ותוך הפרה חוזרת ונשנית של החוק, להשתלט על שכונת נוה-רותם החילונית למהדרין. בעל כורחם מצאו עצמם תושבי השכונה ניצבים בחזית המאבק נגד ההשתלטות החרדית. כל מי שמבקר במקום מתרשם מרוח הקרב המפעמת בהם. מאות אורחים המגיעים מדי שבת לשכונה כדי לתמוך ולהביע הזדהות, מחזקים את התחושה שבמערכה (חשובה וסימלית) זו, ינצח המחנה החילוני.

שנים של מאבקים מתסכלים לגיוס בחורי ישיבות העלו חרס. אין ספור הפגנות, מחאות, עצומות ודיונים בכנסת לא שינו דבר. והנה לפתע, כאילו נפרצו הסכרים. הצעות חוק (מטעם מפלגת העבודה!!), ועדת בדיקה מטעם ראש הממשלה, הצהרות נועזות של שר האוצר, תסיסה עצומה בכנסת ובתקשורת. נראה שמהו זה. אפילו הפוליטורקים של המימסד הרבני מבינים כי אין מנוס ומשלימים בקול רפה עם הגזרה. האמנם עומד עוד מבצר רבני לפני נפילה.

נכון, אילו זמנים קשים לחילוניים. נדמה כאילו הכל נגדנו. המדינה הולכת ונסוגה אל תהומות של קנאות דתית חסרת פשרות. כל יום מוליד תפוצת חדשה. התקפות אלימות על ציבור חילוני שליו בטבריה ובפרדס חנה, עליהם חרדי על בית המשפט העליון, סגירת כבישים בירושלים, שיסוי פקחי שבת בבעלי עסקים, חקיקה מפלה נגד הפורמים ואוכלי בשר לא-כשר, דברי נאצה ובוז של רבנים וחובשי כיפות למיניהן נגד "החילוני הגוי", והרשימה עוד ארוכה.

דווקא על רקע מציאות קודרת זו ראוי להבליט כמה קרני אור שהפציעו בעת האחרונה, כאילו כדי לומר כי מאחרי חשרת החושך, שנדמה שירדה עלינו, שרויה מציאות שונה, שפויה יותר.

ירושלים אינה מתחרדת

בניגוד למוסכמה המקובלת בציבור, ירושלים אינה מתחרדת. למרות קצב הילודה המדהים של משפחות חרדיות, אין שינוי דרמאטי במאזן העדין בעיר בין חילוניים לדתיים. מספר מחקרים שפורסמו לאחרונה מצביעים על "סטטוס קוו" במאזן הדמוגרפי בין שני המחנות. מסתבר שבניגוד לחששותיהם של רואי שחורות, הרבה פחות חילוניים עוזבים את העיר והרבה (כנראה הרבה יותר) חרדים נוטשים, בעיקר בשל בעיות דיור.

על רקע נסיונות של הממסד, לסגור בתי עסק בסופי שבוע, נפתחו בשנים האחרונות מרכזים מסחריים ענקיים במבואות הערים הגדולות, ומרכזי קולנוע ובידור בירושלים. כולם פתוחים בשבתות ובחגים.

אורי בן-צבי מנהל אדמיניסטרטיבי של המכללה ליהדות מלודיסטית ומרצה ליהדות ימינו.

בנימוקים של הועדה, שהחליטה על חלוקת הפרס, חסר תחום אחד, חשוב ביותר, שבו יש ליהודה באואר זכות ראשונים. באואר הוא מהוגיה, יוצריה ובמשך שנים רבות אף מנהיגה של התנועה ליהדות הומניסטית חילונית בישראל.

בשנת 1984, הוא חבר, יחד עם מספר אישים וחברים מירושלים, תל אביב, חיפה ומהתנועה הקיבוצית, להקמת גוף ציבורי, על-מפלגתי, ששם לו למטרה להשריש את תפיסת העולם ההומניסטית-חילונית, כפן מרכזי ביהדות ימינו. במשך שנים היה הקטר שפעל, הניע, הוביל והתווה משנה חינוכית, שנהיתה מסד ליהדות החילונית בישראל.

ליהודה באואר שמור מקום של כבוד בין חשובי חוקרי השואה בארץ ובעולם. בתחום ההתארגנות של היהדות החילונית, הוא חלוץ ונביא.

להשתלבות ממשית בחברה המפותחת שמסביב. בהרבה מובנים ישראל מתקדמת יותר, פתוחה יותר, חופשית יותר מארצות אלו. אולם ראוי היה שלפחות בתחום אחד נלמד ונחקה אותן: בהפגמת ההכרה כי החילוניות היא ערך שיש להאבק עליו ולשמרו בכל מחיר.

יהודה באואר חלוץ ונביא

ביום העצמאות האחרון, העניקה מדינת ישראל את החשוב בפרסיה לפרופ' יהודה באואר. הפרס ניתן לו על עבודתו החשובה בתחום חקר השואה.

הנבחר, כי משימתו החשובה ביותר היא לשמור על צביונה החילוני של ארצו. ראש ממשלת תורכיה, הכריזה לפני שנתיים, כי החילוניות היא נשמת אפה של ארצה וכל מי שחפץ בחרות חייב להתייבץ להגנתה מול הכוחות המאיימים לחסלה. בהודו פועלות מספר תנועות הומניסטיות המטפחות את תפיסת העולם החילונית. חברים בהן מיליוני אנשים. בתורכיה רעדו אמות הסיפים כאשר נדמה היה בשנים האחרונות שהמפלגה האיסלאמית מאיימת על ההגמוניה החילונית השלטת במדינה מאז מהפכת אתא-טורק, בראשית המאה. שתי המדינות, כמונו, נולדו במאה העשרים, מתוך מאבק קשה במורשת דתית מגבילה ומחניקה. שתיהן הבינו כי החילוניות היא כרטיס כניסה לעולם המודרני, הסיכוי היחיד לקידמה, לחיסול הפיגור והנחשלות, הדרך היחידה

כמה עולים לנו החרדים?

ילודה

ממצאי המחקרים מראים כי בעשור האחרון ישנו גידול של 15% בילודה במיגור החרדי. הממוצע במשפחה חרדית הוא 6.9 ילדים במשפחה, לעומת 2.6 במשפחה חילונית. נמצא שהתברה החרדית מכפילה עצמה כל 18 שנים. גם כאן יהיו רבים שינדודו בראשם ויאמרו מי בכלל רוצה 7 ילדים במשפחה. ובכן נמצא כי מלבד לחצים חברתיים המאפיינים חברה זו, הולדת ילדים הינה הדרך הקלה ביותר להגדיל את הכנסות המשפחה. לכל צעיר יש אינטרס להתחתן מוקדם ולהוליד מהר ככל האפשר, לפחות 2-3 ילדים, כדי לקבל שחרור מחובת שירות צבאי. הנה המפתח להבנת התופעה: בניגוד לכל הגיון - בחברה החרדית אי-עבודה והרבה ילדים משמעם יותר הכנסות.

עבודה

67% מהגברים החרדיים מעדיפים ללמוד בישיבה במקום לעבוד. גבר חרדי ממוצע לומד מגיל 6 עד 42, ולמעשה לא יצטרף לעולם למעגל כלשהו של עבודה. לעומת 60.2% מהגברים החילוניים העובדים עבודה מלאה, עובדים רק 31% מהגברים החרדיים. בירושלים הפער גדול יותר - רק 17.2% מהגברים הם גם מפרנסים.

בסידרת כתבות שמפרסם שחר אילן בעיתון "הארץ" בחודשים האחרונים, מובאים פרטים מדהימים על עלותו של הציבור החרדי למשק ולחברה הישראלית. החומר המפורט בכתבות מבוסס על איסוף נתונים של המחבר וכן על מחקרים אקדמיים, של פרופ' אלי ברמן ופרופ' רות קלינוב מהאוניברסיטה העברית, וד"ר אלי דאהן ממכון ירושלים. להלן כמה מספרים מאלפים מסידרת המאמרים.

עלות כלכלית

הממשלה מממנת למשפחה חרדית בה יש 10 ילדים, הגבר אברך ב'כולל' ותאטישה אינה עובדת, סל הנחות והטבות בשווי 17,000 ש"ח. הסל כולל, בין השאר: 650 ש"ח כקצבת 'כולל'. 1,000 ש"ח עבור הבטחת הכנסה הניתנת ל-9,000 אברכים. 150 ש"ח שהם 70% הנחה בתשלום ארנונה. 900 ש"ח הנחה על תשלום למעונות יום. 1,550 ש"ח תשלום עבור פנימיות לילדים. 350 ש"ח עבור ביטוח לאומי וביטוח בריאות. 5,600 ש"ח עבור קיצבת ילדים. 600 ש"ח עבור תשלום שכר דירה. מערכת התמיכות בתלמידי ישיבות הופכת את היציאה לעבודה לבלתי משתלמת. ככל שהאברך נמצא יותר זמן ב'כולל' הוא צובר יותר הטבות ומשתלם לו פחות לצאת לעבודה. למעשה, מי שבוחר לצאת לעבוד, מאבד אוטומטית תמיכות והקצבות בשווי של אלפי שקלים.

חינוך לערכים - בנוסח הומניסטי או בנוסח המפד"ל?

דפנה מוסקוביץ

בשנות החמישים זעקה תנועת "המזרחי", אמה הפוליטית של המפד"ל, חמס על הלחץ שהביא המוני עולים מסורתיים לשלוח את ילדיהם לחינוך במסגרות חילוניות, ונימקה את עמדתה בזכותו הדמוקרטית של כל הורה לבחור לילדו מסגרת ההולמת את השקפת עולמו. עתה מתחורר עומק הצביעות: ערכי הדמוקרטיה כשרים כל עוד הם משרתים אינטרסים דתיים. הציונות הדתית אינה מכירה, ומעולם לא הכירה, בזכותם העקרונית של הורים חילוניים לחנך את ילדיהם כרוחם, משום שמעולם לא הכירה בחילוניות כהשקפת עולם לגיטימית. גם מתוני הציונות הדתית, פרט לצדיקי סדום ספורים כרב הרטמן, רואים בפלורליזם הקיים בחברה הישראלית ענין להווה, הכרח בל יגונה הנובע מהאילוץ להתפשר עם עוצמת החילוניים, אך לא מצב רצוי. האוטופיה הדתית לאומית המוצהרת (לרוב בפורומים פנימיים, כדי לערפל את עיני החילוניים) היא מדינת הלכה, בה ימונו "שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה בעל כורחם" (מצוות תצ"א, ספר החינוך מאת הרב א. הלוי).

בפסח יענשו בענשי כרת (כלומר במיתות משונות). זוהי, כנראה, פרשנות משרד החינוך לערכי הפלורליזם וחופש המצפון.

- שיתוקה של היחידה לחינוך לדמוקרטיה, הפסקת פעילותם של מרכזים אקדמיים להוראת מקרא, תלמוד ומחשבת ישראל והעברת תפקידיהם למנהל לחינוך ערכי; הנסיון למנות למנהל אדם שהשקפת עולמו מנוגדת באופן קוטבי לזו של חלקים נרחבים בחברה החילונית, וזאת באופנים שעוררו את ביקורתו של נציב שירות המדינה-כל אלה מבטאים זלזול בסדרי מינהל תקינים, וזהו "ערך" נוסף שאמור להיות מוקנה לציבור התלמידים על ידי בית המדרש המפד"לי.

אוטונומיה גם לחינוך הממלכתי

עמדת הציבור החילוני, לנוכח כוונות אלה לפגוע בערכיו המוסריים, בעמדות היסוד האינטלקטואליות שלו ובלגיטימיות של אורח חייו, היא הצד השני של המטבע. חששותיהם של רוב מנהלי הסיבות הביניים בארץ מכפייה דתית, הם עדות למודעות חדשה, מסוג שלא היה קיים עד לפני שנים ספורות. התעוררותה של המודעות לשאיפות ההשתלטות האורתודוקסיות מעידה על חיותו של הפסוק "וכאשר יענו אותנו, כן ידבה וכן יפרוץ"; החסרון בדבר הוא, שאדישות הציבור החילוני מתחילה להתפוגג רק כאשר מענים אותו ללא נשוא ואף לא רגע קודם לכן; היתרון הוא שסוף סוף זה קורה.

נסיגתו המבוהלת של משרד החינוך

- דו"ח קרמניצר, שבהמלצתו להעמיק את החינוך לדמוקרטיה במגזר ממלכתי דתי היה יותר משמץ של ביקורת על זרם זה, נגזז. המעשה מבטא מאפיין עמוק מאד של החברה הדתית לאומית ושל מנהיגיה-עיוורון לנגעי עצמם תוך ידוי אבני ביקורת חדות על החינוך החילוני, ותוך התעלמות מכך שהם, הדתיים, דרים בבית זכוכית.

שתי ידיעות שהופיעו לאחרונה זו מול זו בעיתון ה"ארץ" עסקו באותו ענין - האחת בישרה על בחירתו של הרב יצחק לוי לתפקיד שר החינוך והשנייה-על תוצאות מחקר, המורות, כי רוב מנהלי בתי הספר החילוניים בישראל חוששים עמוקות מהגברת הכפיה הדתית במערכת; זאת באמצעות יישום תכניות שכותרתן "העמקת החינוך היהודי". ללא קשר למחקר, הזדרז הרב לוי, בעקבות חששות שנשמעו בקשר לכוונותיו, להצהיר כי מערכת החינוך "תשמור על אופיה הפלורליסטי".

עד כמה נוכל להישאר רגועים? המישור הראשון בו יש לחפש את התשובה הוא אופן ניהול משרד החינוך עד כה, שממנו ניתן להעריך את כוונותיה העתידיות של המפד"ל; המישור השני הוא תגובות הציבור החילוני ועמדת אנשי החינוך שלו.

חינוך ערכי נוסח בית מדרש מפד"לי

עם כניסתו למשרד החינוך, לפני כשנתיים, הצהיר השר המר ז"ל, כי יתמקד במה שכינה "חינוך לערכים". כיצד שופכים מעשי המשרד אור על מהות הערכים, שברצון המפד"ל להנחיל לציבור התלמידים? להלן דוגמאות לכמה מן הערכים הללו:

- הקיצוץ המכאיב בתקציב החינוך, המחזיר את המערכת לשנות השמונים הרעות, הוסווה; נאסר על המפקחים והמנהלים לכנותו בשמו. זוהי, מן הסתם, הגירסא המפד"לית לערך אמירת אמת, המבוטא בציווי "מדבר שקר תרחק"?
- כתחליף לשעות לימוד שקוצצו במערכת, הציע המשרד לבתי הספר הממלכתיים הצעות להחזרת השעות-זאת תמורת הסכמתם למלא אותן בהוראת יהדות על ידי בנות שירות לאומי-דתיות-מין "מסדר ישועות" שנועד לשטוף את מוחם של התלמידים: למשל, באמירות שאוכלי חמץ

דפנה מוסקוביץ היא חוקרת של החינוך האורתודוקסי-מזרחי ומלמדת בגי"ס תיכון ובאוניברסיטת תל-אביב.

וכי יש מצווה חילונית לנסוע בשבת? עקרון ההדדיות ביחסי חרדים-חילוניים

ארנן יקותיאל

מושג חדש הולך ומשתרש בהווה הישראלית: "פגיעה ברגשות החרדים". לצערנו, המבחן המקובל להגדרת פגיעה ברגשות היא כל הפרעה לפוליטיקאים החרדים במהלך נסיונותיהם להשגת הטבות נוספות לקהלם, לצבירת כוח והשפעה, ולהגשמת רצונם להקים בחבל ארץ זה מדינת הלכה תוך ניצול ציני של יתרונם הפוליטי במבנה הקואליציוני של הממשלה.

בחינה על-פי קריטריונים אובייקטיביים מגלה, כי מוסדות המדינה ואזרחיה החילוניים יוצאים מעורם כדי לא לפגוע ברגשות החרדים. אפופים בהתחשבות שאין לה קץ הקימו החרדים מעין "מדינה בתוך מדינה", שיש לה מערכת חינוך עצמאית ו"משמרות צניעות". האוטונומיה הזאת כמעט שאינה משלמת מסים וכמעט שאינה תורמת דבר לחברה, אבל היא ממומנת מכף רגל ועד ראש מכספי ציבור, ומי שמממן אותה, אין לו זכות דעה בענייניה.

אף שהאנומליה הזאת מקוממת רבים, איש מאיתנו – הליברלים – לא היה מעלה בדעתו להפקיע מהחרדים זכות מזכויותיהם והטבה מהטבותיהם, אילו שמרו החרדים על עקרון ההדדיות. עקרון ההדדיות קובע, כי לא תעשה לחברך את ששנוא עליך. ראוי היה אפוא, כי בה במידה שאין אנו נכנסים לבתי-האולפנות שלהם, ואין אנו צדים את נפשות ילדיהם, ואין אנו מכתיבים להם את אורחות חייהם, ואין אנו מתערבים בפוליטיקה שלהם, כך גם הם יימנעו מלעשות את כל הדברים האלה. אולם, בכל פעם שעולה דרישת החילונים לויתורים הדדים, שואלים החרדים: "וכי יש מצווה חילונית לנסוע בשבת?"

החרדים אינם יכולים לקיים את עקרון ההדדיות, מפני שעקרון זה מבוסס על כבוד הדדי, והחרדים אינם יכולים להרשות לעצמם לכבד אותנו. הם, שנבראו בצלם, מקיימים את מצוותיו של קונם, קלה כחמורה. לעומת זאת, החילונים משולים בעיניהם לבהמות, הנודדות בלא מטרה ובלא מודעות עצמית. וכי אפשר להתפשר עם בהמות?

כיום כבר ברור שאין טעם לרו-שיח בינו לבין החרדים, מפני שאותה חרדה, המולידה את הצורך הדוחק שלהם לשכנע אותנו בצדקתם, אוסרת עליהם להקשיב לטיעונים שלנו. מבחינתם, הודאה קלה שבקלות, שיש משהו ראוי לכבוד ביהדות החילונית, תשמוט את הקרקע מתחת לרגליהם ותהפוך את דרך חייהם לאנאכרוניסטית ולמיותרת.

כשם שאנו מוכנים להגן על חופש הדת של כל אדם, כך נגן על זכותו של אדם להיות תופשי מדת. אני יודע שרוב אזרחי המדינה מסכימים עם תחושה זו. ולכן, הבה נצמצם את המפגשים העקרים עם החרדים ונהפוך את "עם חופשי" לתנועה מגובשת של התנגדות המונית לכפייה דתית.

מביטול הבחירה הממוחשבת של בחינות הבגרות בשנת הלימודים הקודמת והצהרותיו המרגיעות של השר לוי, מעידות על חשש מהתנגדות ציבורית רחבה, והמסקנה שיש להוציא מכך היא, שרק עמידה נחושה של מנהלי בתי הספר, בגיבוי ציבור החוקרים והמרצים באוניברסיטאות, ועדי ההורים ומועצות התלמידים, היא שתמנע כפייה אורתודוקסית על מערכת החינוך הממלכתית. מוקדי כוח אלה צריכים להסכים על מצע חינוכי משותף, ולעמוד על עקרון האוטונומיה של החינוך הממלכתי מגחמותיהם של שרים דתיים, כזו שמוקנית לחינוך הדתי: עצמאות האגף לחינוך דתי אינה מאפשרת לשרים חילוניים להתערב בתכניו.

מה צריך להיות תוכנו של מצע זה? עמידה על הספק כמותר האדם, ועל החינוך לקריאה ביקורתית של כל טכסט, כולל המקרא, התלמוד, ה"שולחן ערוך", כתבי הרמב"ם וכל כתב אחר במסגרת לימודי היהדות; ראייה ביקורתית של כל ערך ואמונה, ולימוד השוואתי של דתות ותרבויות; העמדת הבנת העולם והאדם באמצעות השכל האנושי, אותו ערך הנסגרי המבוטא ב"מסה על כבוד האדם", שביסוד החינוך ההומניסטי; הצגת השקפות שונות ומנוגדות בנושאים של מדע מדויק ומדעי הרוח והחברה; הפסקת ההתעלמות, המושרשת למרבה הצער בחינוך הממלכתי, מהשקפת העולם האתיאיסטית ומהשלכותיה על ניתוח המקרא, הפילוסופיה וההסטוריה; לימוד אודות תרומתם התרבותית האדירה של יהודים חילונים, של פרויד, איינשטיין, גרשום שלום, יעקב טלמון, ליאון בלוס, רימון ארון, י.ת. ברנר, קלוד לוי שטראוס, פרנץ קפקא, וולטר בנימין ורבים אחרים, המוצגות כיום באופן חשוך במערכת החינוך.

גדלותו המוסרית של החינוך החילוני צריכה להתבטא בפלורליזם שלו, כלומר, ביכולתו להציג לתלמיד מגיל הגן ועד תום לימודיו, באמצעים המתאימים לכל גיל, תמונת עולם מורכבת; זאת בצד שיפור גדול בתביעות המוסריות הנוגעות ליחסים שבין אדם לחברו-בראשם אותו ציווי האומר "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך", בו אנו, החילוניים, רואים את היסוד לערכינו היהודיים.

ארנן יקותיאל הוא י"ר עמותת "עם חופשי", חבר במוקמת עיריית ירושלים.

החוק הגואל

רק יהדות העולם ולא יהדות ישראל, מסוגלת לשבור השפעת האורתודוקסיה במדינת ישראל

גדעון ברוידא

כאלה בחברה הישראלית להוביל לעלייה מסיבית מארצות הרווחה.

במחשבה שניה, לוואי שתעבור הצעת חוק ההמרה קריאה שניה ושלישית, ותקבל תוקף של חוק. מבחינתם של מרבית הישראלים החיים במדינת ישראל, לא תהיה לחוק ההמרה, מעבר לחשיבותה עקרונית, שום משמעות מעשית, מאחר ואין הדבר נוגע לחיי היום-יום שלהם או לזהותם. אולם קבלת החוק תהיה בחזקת מחיר פגוט לצעד שיסעיר את הרוחות של היהדות בעולם כולו, יזעזע את אמות הספים, יגרום לשידוד מערכות, ויביא בעקבותיו שינויים ברוכים עד מאד במדינת ישראל.

יהדות העולם היא יהדות חזקה מאד, ורק בכוחו של הצבור האדיר הזה, ולא בכוח של הצבור בישראל, לעמוד מול יהדות אורתודוקסית נחושה ולוחמנית, אך קטנה, יחסית, ולשבור את השפעתה בתוך הבריכה הקטנה הזו, מדינת ישראל. מה שאין בכוחם של הישראלים החילונים והלא-מאמינים החיים כאן לעשות – מתוך עייפות, אדישות, עצלות, בלבול, תסכול, העדר מנהיגות, או סתם בורות, יעשו עבורם המוני יהודים מתקדמים, נחושים, ומעל לכל – מאורגנים היטב, המונהגים על ידי אישים רבי-השפעה, והמנהלים את חייהם בהצלחה רבה בחבלי-תבל נאורים.

סביר להניח, שאחרי חלוף הזעם הראשוני שיפרוץ עם קבלת חוק ההמרה, תתעשת יהדות העולם הנאורה, ותתווה דרכי פעולה מגובשים. סביר להניח גם, שאחד השינויים העקריים יהיה הפסקה מאורגנת של התמיכה המסורתית האוטומטית במגביות השונות, הבולעות כמויות עצומות של משאבים, והמניחות לבעלי הזרוע לשלוח את ידיהם הארוכות לתוכן באין מפריע, וללא מתן דין וחשבון מניח את הדעת באשר לשימוש הנעשה בכספים. במקום זאת יופנו המשאבים העצומים הללו למטרות נקודתיות, שתקדמה משימות חברתיות נאורות במדינת ישראל. בטווח הרחוק עשויים מעורבות כזו ושינויים

כמו בכל דבר בעולם האמיתי, משאבים כספיים הם אלה המכריעים בסופו של דבר במאבקים חברתיים ופוליטיים, וכך גם יגיע לידי הכרעה המאבק בין דת ומדינה בישראל. פרט לחוק ההמרה, אין היום כל נושא ציבורי אחר שיכול להסעיר את יהדות העולם עד כדי פעולה דרסטית, מתוך איחוד השורות, ומתוך קבלת תמיכתם המלאה או החלקית של כמחצית מתושבי מדינת ישראל. לעומת זאת, המשך המצב של העדר הכרעה במאבק בין דת ומדינה לאורך זמן, ללא התערבות חיצונית שתביא לידי פתרון של ממש, יתיש ויחליש את החברה הישראלית, ויהפוך את החיים כאן לגהינום. לזאת מצפים רבים משכנינו בכליון עיניים.

כאשר ישיגו את חוק ההמרה הנכסף, תהינה הסיעות הדתיות, ועמן הציבור הדתי כולו, כאותו שועל במשליו של קרילוב, שמצא חריץ צר בגדר המקיפה את הכרם, ולאחר שחדר דרכו לתוך הכרם ומלא את כרסו בענבים עסיסיות, הסותר לו שאיננו יוכל לצאת, וכך היה עליו לצום ולהמתין עד אשר יכול גופו לעבור דרך הגדר ולצאת בחזרה אל החופש.

להרים כשופר קולי

צוואתו של נפתלי הרץ אימבר מחבר "התקווה"

נפתלי הרץ אימבר, מחברו של ההימנון הישראלי הציוני "התקווה" הותיר אחריו צוואה כתובה וצוואה בעל-פה (ראה "קורות חייו" מאת שמריהו אימבר).

בצוואה שבכתב, כתב נ.צ.אימבר, בין השאר: "לרבנים הנני עוזב את כל מה שאינני יודע ומבין. זאת תועיל להם לאריכות ימים ושנים..."

בצוואתו שבעל-פה אמר: "אני הנני ההחלה של התנועה האמיתית, ואם כי לא לכל ידוע דבר זה בכל זאת אמת היא. לפני שנים רבות הייתי בארץ ישראל בירושלים. שם ראיתי בעיני את שבר הלאום הגדול. אני הרגשתי בעצמי ובשרי את רוח הארץ, והחלטתי אז להרים כשופר קולי, לקרוא ולקבץ את עמנו המפוזר והמפורד. שנים רבות עבדתי ופעלתי בעד הרעיון הציוני, עכשיו עזבתי כוחי ואוני. אבל אני מביט במנותח על העתיד ובטוח אני, כי אחרים יבואו במקומי, ויגמרו את המלאכה הנכבדה הזאת, לאשרו ולתפארתו של עם ישראל."

בפעם אחרת אמר: "זה כשנות אלפים היתה השירה העברית לא יותר מקינות. ספרות כזו אשר הביעה רק את הרוח של הנביא ירמיהו. לא היו בה שירי אהבה ולא שירי-יין. חסרה היתה זמרה עליזה – זמרת החיים. לא היה בה אף שמץ מהשירה העולמית. לספרות העברית לא היו משוררים כי אם מקוננים. אני חדלתי בשירי העבריים לבכות וליבב. הלאה הקינות! בכינו כבר יותר מדי... במקומה הכנסתי רוח של אהבה ויין. אותנו הרוח העולמית... תכני ומטרתי היא ציון. רק רעיון אחד יחיני, ואמונה אחת תעודדני – הציונות – בלעדיה אין לי חפץ נעלה ונשגב בעולמי... ואת עם ישראל חפץ אני לראות בארץ ישראל, לא כגוי סתם, כי אם דוקא גוי תנ"כי, "עם נבחר" כפי שנבאו וחזו נביאינו". ד.מ.

צו לפיוס לאומי

במדינת היהודים כל אדם יהיה חופשי ובלתי מוגבל
באמונתו ובכפירתו כמו בלאומיותו – בנימין זאב הרצל

בצלאל עמיקם

מאמץ ממלכתי דרמטי נעשה בתקופה האחרונה להוציא לעם ישראל צו קריאה לפיוס לאומי. העילה – דאגה נוכח הפיצול בעם, ובעיקר המחלוקת בין דתיים לחילוניים, שמביא לשונאת חינם. שטע ויריבות עלולים, חלילה, להוביל למלחמת אחים ועצם המחשבה טורדת שינה מקברניטי המדינה שהתמו על הצו בחפץ לב.

אין ספק כי הפולמוס בענייני דת יוצר פירוד ושנאה. הוא מכביד על מיזוג גלויות ומשמש סחורה עלובה במקת והממכר המפלגתי.

אוהל תורה או אוהל סירים

ימים אחדים לפני שיצא הצו הלאומי אלינו, החליטה הכנסת ברוב קולות להסיר מעל סדר יומה את ההצעה המתונה, לחייב בני ישיבות בשירות לאומי. הרוב בכנסת הצליח אמנם לטאטא את הבעיה מתחת לשטיח, אולם לא להסירה מסדר היום הלאומי שלנו. המחאה נגד החלוקה הבלתי מוצדקת בין חסיני אש, "הממיתים עצמם באוהלה של תורה", לבין אלה שצריכים לשכב בשוחות במאריבים כדי להבטיח, בין היתר, את שלומם של לומדי התורה ומשפחותיהם, מצביעה על המכשול העיקרי לפיוס לאומי. ימיה של שאלה זו הם כימיה של המדינה. בכל קדנציה של הכנסת הנושא מועלה, ובכוח הרוב הקואליציוני נדחה שוב ושוב. הגיוס היחיד שלנו, כפי שהתבדח אחד הח"כים החרדים, הוא גיוס להצבעת חמור יותר הוא מסע ההתחרדות (ההחזרה בתשובה) בקרב המתעתדים להתגייס לשורות הצבא, שתכליתו

לעשות נפשות בקרבם לבחור באוהלה של תורה במקום אוהל הסיירים.

הרב ש"ך הישיש איים, כי אם יוחלט על גיוס בחורי ישיבה, הם פשוט ירדו מהארץ. אולי אין הוא יודע, אולם אף מדינה בעולם לא תציע להם תמיכה כלכלית ארוכת טווח בלי לעבוד, רק בשל רצונם לבלות את חייהם בישיבה.

צה"ל הוא צבא לאומי. את חייליו הוא מגייס על פי חוק גיוס כללי ומעמידם לשירות המדינה. מי שמשתעשע בתקווה שהפטור מגיוס לבחורי הישיבה יתקבל בחברה הישראלית לאורך ימים כגזירה משמים ולא יהיה גורם מפלג – יתאכזב.

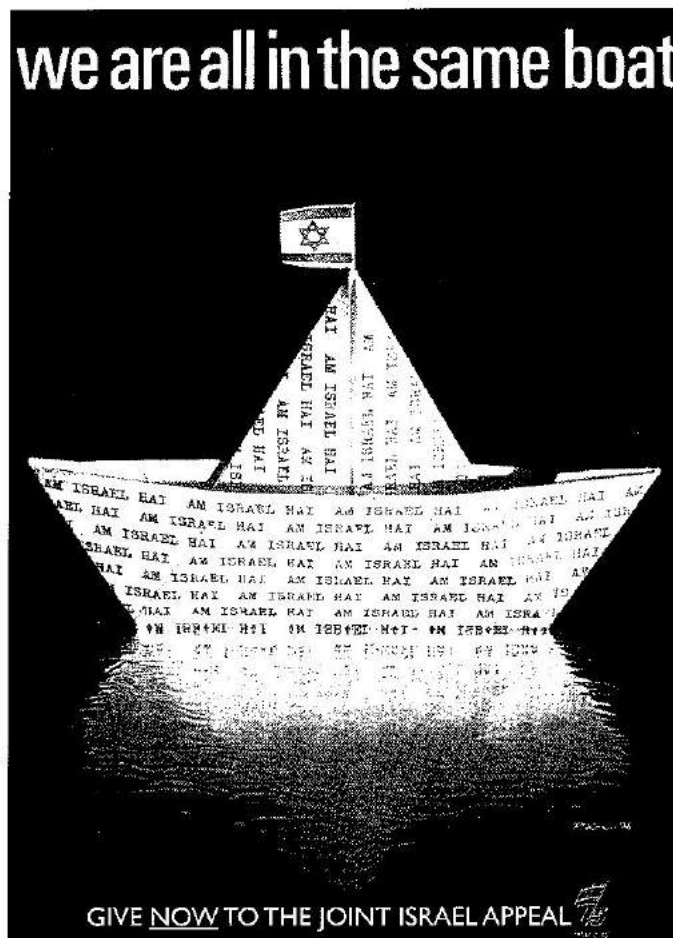
פיוס לאומי לא יוכל להיות כל עוד היהדות הדתית חותרת ללא לאות לעשות את

מדינת ישראל למדינה שתתנהל כולה על פי דיני ההלכה. את הלחץ העיקרי שלהם מנקזים הדתיים אל הכנסת שרק היא, באמצעות חקיקה, יכולה לכפות הלכות דת באמצעות חוקים חילוניים. צעד בולט בכיוון זה הן ההתקפות הבלתי מרוסנות נגד הרשות השופטת, ובעיקר כלפי הערכאה העליונה שבה. תוצה המדינה בנימין זאב הרצל כתב בספרו מדינת היהודים "כל אדם בה יהיה חופשי ובלתי מוגבל באמונתו ובכפירתו כמו בלאומיותו". בחגיגות המאה לציון הקונגרס הציוני נשמטה קביעה מנחה זו, וחבל. חסימת דרכם של הזרמים האחרים ביהדות, זולת הזרם האורתודוכסי, עומדת בניגוד לחופש הדת והמצפון המובטח על ידי חוקי היסוד שקיבלה הכנסת. מי שמדבר בשם אחדות העם היהודי חייב להכיר בזכויות הזרמים השונים בו. המדינה שראשיה מצהירים השכם והערב כמה יקרה להם אחדות העם, צריכה לתת תשתית למימוש זכויות אלה.

צו פיוס או צו פירוק

מדינת ישראל לא תוכל להתמודד עם בעיות רבות ללא אחדות העם היהודי. המדינה היא ביתו של העם היהודי למרות שלמעלה ממחציתו יושב מחוץ לגבולותיה. זוהי הזיקה ההדדית. לכן יש לדחות על הסף כל קריאה לבדלנות על רקע מחלוקת בנושאים דתיים. הממשלה יודעת זאת יפה ואף על פי כן מתנכרת לזכויותיו של כל מי שאיננו אורתודוכסי. גישה זו מקרינה מיד באור שלילי על יהדות התפוצות.

אין נכס יקר יותר משמירה על אחדות העם. אולם כדי לשמור עליו אין להסתפק בהצהרות מילוליות. האחדות צריכה להשתקף במעשים ובחלוקת האחריות. אחרת, במקום צו פיוס נצטרך להוציא צו פירוק.

"כולנו בסיפה אחת" כריזה של פאול קור, 1974

מדרשת הסדר ליהדות כתרבות תמורה בסדר היום התרבותי והלאומי

מרטין בן מורה

מדרשת הסדר
למנהיגות חינוכית
וליהדות כתרבות

יחודיות המדרשה

- לעצב במשותף מחנכים וחניכים, דמות יהודית הומניסטית, הנאמקת על דרכה החברתית והתרבותית.

רוח המדרשה

- יצירת זיקה ליהדות כתרבות, תוך מחוייבות לחינוך ולמעורבות במישורים שונים בחברה.

תכונות קיימות, לעורר ולחזק סקרנות למתרחש, ללמוד להתמודד על גיבוש מצפן ערכי, המשלב תכנים יהודיים ואוניברסליים. מחויבותה של מנהיגות יוצרת תתבטא בפיתוח זיקה ליהדות כתרבות ופירושה המעשי:

- חשיפת הצעירים למושג התרבות- CIVILIZATION במובן הרחב ביותר (ספרות והיסטוריה, שירה ומוזיקה, כלכלה וחברה, קולנוע ותיאטרון, פוליטיקה ומוסר, עיון, פילוסופיה ועשייה, חגים וימי שגרה) ובהם-ללמוד וליצור, לעיין וללבן, לגבש ולדון.
- הקמת חבורה יוצרת, העוסקת בתכנים יהודיים ואוניברסליים כמנוף למעשה החינוכי.
- פיתוח היכולת לראות בתרבות היהודית **תרבות פלורליסטית**, תרבות של מחלוקת המושתתת על מוסר והומניזם.
- חידוד הבנת ההיסטוריה היהודית, מחשבת ישראל והמסורת בכללותה, כמקור השראה, ולא מקור סמכות חיצוני לאדם.

בימים אלה, הוגשה עתירה לבית המשפט הגבוה לצדק (בג"צ), נגד שר הבטחון והרמטכ"ל, מדוע שלא יכירו ויתנו מעמד שווה לזה של ישיבות ההסדר, למסלול החדש שעוצב ע"י "מדרשת ההסדר למנהיגות חינוכית וליהדות כתרבות".

תכליתה העיקרית של העתירה, לאפשר מסלול בחירה מקביל ל-21 ישיבות ההסדר הקיימות, שיאפשר ל-40 חיילות וחילות (בשלב זה), לשרת בצבא בשרות משמעותי, שיכשירם כמנהיגות צעירה ואיכותית, באופן המשלב עשייה חינוכית, לימוד מעמיק בסביבה חברתית, תוך שירות צבאי ראוי. המסלול החדש, שאורכו 5 שנים, יעניק לבוגריו תואר אקדמי ותעודת הוראה, ויתמקד בתכנים של יהדות כתרבות ומנהיגות חינוכית. המסיימים אמורים להוות ראש גשר בקהילותיהם, בכל מה שקשור ליהדות הומניסטית, פלורליסטית ודמוקרטית.

הקמת המדרשה למנהיגות חינוכית וליהדות כתרבות, מהווה נקודת מוצא לתהליך חינוכי ארוך, שבכווח לגרום לתמורה בסדר היום התרבותי והלאומי. מחנכי וחניכי המדרשה יצטרכו להתמודד עם שאלות קשות ונוקבות כגון:

1. איך מתמודדים עם ההקצנה התרבותית במדינת ישראל, פונדמנטליזם יהודי מחד ונטישת המסורת היהודית מאידך?
2. מה יכולתה של מנהיגות חינוכית צעירה לגבש כלים ותכנים חינוכיים להתמודדות עם פירוש היהדות כתרבות - הומניסטית, פלורליסטית ודמוקרטית?

מנהיגות מחוייבת ויוצרת

בתקופה של משבר, כאשר מתפתחת אווירה של חוסר ביטחון ושל יאוש, מחריך הצורך במנהיגות שתיקח על עצמה אחריות להובלת מהלך שינוי-כיוון.

לא ניתן ליצור מנהיגים באופן מלאכותי. תכונות מנהיגות הן בחלקן מולדות ובחלקן נרכשות. מטרתנו היא ליצור תהליכים ותכנים בצמתים האמיתיים של ההתלבטות בחיי אדם צעיר, לעודד ולפתח

מה מציעה המדרשה

המדרשה תפעל להצמחת מנהיגות חינוכית יוצרת ומשרתת, המשלבת לימודי יהדות כתרבות, שרות צבאי משמעותי ולקיימת אחריות בקהילה. ייחודיותה של המדרשה במתכונת המוצעת: יצירת מסגרת משמעותית להתמודדות של אוכלוסיה חילונית בשאלות של זהות יהודית.

המדרשה תיצור בית, אשר ישלב לימודי יהדות כתרבות, שירות צבאי משמעותי ולקיימת אחריות בקהילה. המדרשה תכשיר את בוגריה לעשייה מהותית ומגוונת, במישורים פורמאליים ובלתי פורמאליים, כגון: ייזום פרויקטים חינוכיים חדשים, הוראה, הדרכה, פעילות בתנועות נוער, ניהול חינוכי חברתי וכיו"ב.

בשלב הראשון תכלול המדרשה 40 לומדים ולומדות, שיתמודדו בתכנית ייחודית אשר תשלב לימודי יהדות באופן פלורליסטי (כולל תואר ראשון ותעודת הוראה).

מסלול השרות:

1. שנת י"ג - לימוד וגיבוש הקבוצה למנהיגות חינוכית.
  2. כ-20 חודשי שירות צבאי משמעותיים.
  3. כ-16 חודשי לימוד.
  4. שנת לימוד ועשייה חינוכית בקהילה.
- בתום התקופה יהיו הלומדים זכאים לתואר ראשון (בחנוך ויהדות כתרבות) ולתעודת הוראה. פתיחת המדרשה הראשונה מתוכננת לשנת 1999.

ככל שהזמן עובר הטראומה מתגברת

ראיון עם יהודה באואר, חתן פרס ישראל 98
 חוקר השואה ומייסד התנועה החילונית ליהדות הומניסטית בישראל

הזאת וכיצד השפיעה ההיסטוריה של קהילה מסוימת על תגובה כזאת או אחרת של היהודים אשר חיו בה.

בתחום זה אולי יש ייתוד לתרומה שלי: חקר ניסיונות ההצלה. תגובה אקטיבית, לא מזוינת, שחתרה להצלת כל מי שהיה סיכוי להצילו. לזה הקדשתי מחקרי בשנים האחרונות. בניסיונות אלה מתגלים הקשרים בין אופני התגובה היהודית בתוך ומחוץ לתחום השלטון הנאצי שבצע את השואה, התגובה של העמים שבתוכם היהודים ישבו והתגובה של ארצות וארגונים לא יהודיים בזמן השואה.

אני בהחלט בעד השוואות בין תקופות שונות בהיסטוריה, כיוון שדווקא כתוצאה מן השוואה מתבררת לי הייחודיות של השואה.

כיצד אתה חלוק על גולדהאגן ביחס לטבעה של האנטישמיות הרצחנית?

גולדהאגן טוען שהאנטישמיות הגרמנית היתה נורמה חברתית כללית, וזה לא נכון. האנטישמיות הקיצונית היתה אחד הזרמים בתוך המחשבה האנטישמית, שהיא חלק של ההגות החברתית הגרמנית. צריך לזכור שבגרמניה, עד 1932, הצביע רוב הציבור תמיד בעד מפלגות אנטי אנטישמיות: סוציאל דמוקרטים, קומוניסטים, המרכז הקתולי (שלא אהב יהודים אך לא רצה למנוע מהם את האמנסיפציה). אין לזהות אנטישמיות מתונה עם אנטישמיות קיצונית. יש ביניהם הבדל עצום: הבדל בין מי שרוצה לשכנע אותי ליותר על יהדותי כדי שאהיה לבן העם שלו, לבין מי שרוצה לרצוח אותי.

גולדהאגן לא התמודד עם השאלה כיצד יכלו הנאצים לגייס את העם למבצעי הרצח, על אף העובדה כי עד עלות היטלר לשלטון לא היה זה עם אנטישמים. התשובה טמונה כנראה בכך שהנאצים הצליחו לשכנע את האינטליגנציה בחינניות הפתרון הסופי

העם היהודי מכל הרציחות ההמוניות האחרות הידועות לנו, הפכה השואה לסמל הרוע בכל העולם, גם במקומות בעולם שאין להם כל נגיעה למה שקרה במלחמת העולם השנייה באירופה, כמו למשל ביפן או בסין.

מתוך חקר הייחודיות של השואה עולה המשמעות האוניברסלית, המעסיקה אותי יותר ויותר, משום שנדמה לי כי יש השלכות ישירות של השואה על התודעה הכלל אנושית המתפתחת לנגד עינינו: בפוליטיקה, באמנות, בספרות, במוסיקה, בבעיות חברתיות פנימיות של ארצות שונות. לפעמים ההשוואות בין אירועים אקטואליים ואירועי השואה הן השוואות קיטשיות בהחלט, אך מענין כי הכל חוזרים ומנסים לערוך אותן.

איך הגיבו היהודים על הקטסטרופה בעת התרחשותה?

ישראל גוטמן ואני – וכל אחד בדרך שונה במקצת – מדגישים במחקרנו את התגובה על השואה, כולל הנסיון לענות על השאלה איך הגיבו יהודים באירופה על הקטסטרופה

יהודה באואר: השימוש של פוליטיקאים בשואה מעמיק את הטראומה

פרופ' יהודה באואר, חתן פרס ישראל 1998, נודע בארץ ובעולם כאחד ההיסטוריונים החשובים והמשפיעים ביותר בחקר השואה. באישיותו וביצירתו השפיע על מאות סטודנטים ומורים בישראל, לפעול ולחקור בתחום ייחודי זה. במקביל לעבודתו האקדמית ייסד יהודה באואר את התנועה החילונית ליהדות הומניסטית בישראל – הפועלת במשך שנים כדי לארגן את הציבור החילוני בישראל להאבק כנגד תופעות של כפייה דתית ולפתח את המודעות למרכיבי התרבות היהודית החילונית.

להלן קטעים מתוך ראיון שערך בטאון "יהדות חופשית" עם יהודה באואר:

מה היא לדעתך התרומה הייחודית שלך לחקר השואה?

התרומה שלי, היא חלק מתרומה משותפת של ישראל גוטמן ושלי. למרות השוני העצום בינינו – בניסיון האישי, בביוגרפיה, ובתחומי ההשכלה – הננו בעלי אותה גישה לנושא. כיום יש לנו צבא גדול של תלמידים משותפים, וגישתנו ועבודתנו משתקפת בעבודתם.

ייחודה של גישה זו היא בראית השואה מנקודת מבט יהודית. כלומר, אנחנו שואלים את השאלות לגבי מה שארע, מנקודת מבטם של הקרבנות ושל השותקים העומדים מן הצד. אנחנו יוצאים קודם כל מנקודת המבט של הקורבן משום שאנחנו חושבים שזאת היא נקודת הראות האובייקטיבית. מנקודה זו ניתן להגיע לגישה רציונלית ומבוססת של העובדות.

מהי המשמעות האוניברסלית של השואה?

יש ייחוד למאפייני רצח העם היהודי ב"שואה" שאינם קיימים בשום רצח עם אחר. רצח העם שנערך בארמנים על ידי התורכים, למשל, לא היה חלק ממדיניות ההשמדה של העם הארמני בכל העולם. בגלל המאפיינים חסרי התקדים המייחדים את השואה של

הסוכנות היהודית בארץ ישראל, באמת ניסתה בכל כוחותיה לעזור. בעית הכסף היתה הבעיה המרכזית. אך אנשים שישבו בתוך הגיהנום פשוט לא יכלו לדעת מה ניתן לעשות ומה לא.

חלק מההיסטוריונים של השואה הולכים בעקבות המסורת היהודית הקלאסית של "מפני חטאינו" - כמו החרדים, אך ישנם גם ליברלים חילוניים, נוסח שגב ודומיו. לדידם יש תשובה לשאלה מי אשם - אנחנו אשמים, מי זה אנחנו? - אלו שכבר מתו, המנהיגים שלנו. ההאשמה העצמית הזאת היא חלק של הטראומה שהשואה גרמה, אין בה אמת. כמובן שהיו טעויות והיו פשלות. אך הם היו חלק מניסיון אדיר לבוא להצלה. על אף כל המאמצים של בן גוריון ויצמן, לא היתה שום אפשרות לגרום להתערבות של המעצמות. מפתיע הוא שעל אף כל אלה הצליחו מספר נסיונות הצלה.

מה יסוד הטענה כי הציונים תמרנו את פליטי הנאצים לעלות לישראל?

רק היסטוריונית אחת, כתבה את זה, עידית זרטל. היא טוענת שהיתה פה מניפולציה. השלטון הוא בידי הציונים, והם השתמשו בו כדי להגיע לכוח, וגו'. זה כמובן טעות. אף אחד מהחוקרים את תופעת שארית הפליטה לא מדבר על מניפולציה של הניצולים על מנת להעלותם לארץ. היוזמה לעליה לארץ באה לא מן הארץ, היא באה משם. השליחים מן הארץ הותקפו קשות על ידי הניצולים על שאין מעלים אותם יותר מהר לארץ. הדרישה לעליה היתה הרבה יותר גדולה מן היכולת של הרשויות הציוניות, המניפולטוריות כביכול, להביא את האנשים האלה ארצה.

מה בין לימודי השואה לטפוח הטראומה של השואה?

חויית המפגש עם פרטי הרצח יכולה להביא לקטרוזיס, אבל בהרבה מקרים זה מעמיק את הטראומה. אני חושב שהטראומה היא מאוד מאוד מדאיגה. יש ופוליטיקאים, באופן מודע ולא

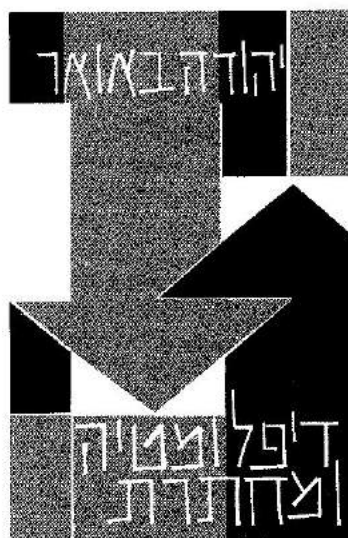
ולא לאומית, אך המשכיות תרבותית. ואת הסמל המשכי הזה של התרבות האנושית המערבית רצו הנאצים להשמיד.

על נסיונות ההצלה של יהודים מהנאצים?

בספר שכתבתי על נסיונות ההצלה, אני מתאר את המשא והמתן בין יהודים לנאצים, במטרה להציל יהודים רבים ככל האפשר. הנאצים רצו ברווח ובתמורה. בשנות השלושים הם הסכימו להיפטר מהיהודים וב-1942 בקשו להרויח פסק זמן להתאוששות צבאית. הם קיוו להסכם עם ארה"ב, כדי שיוכלו להלחם בבריה"מ, כהקדמה להשתלטות על העולם. על בסיס האמונה כי היהודים שולטים בעולם, ביקשו להגיע למערב באמצעותם. הימלר, ראש האס.אס. המשיך בנסיונות אלה עד שבועיים לפני ההתמוטטות הסופית של המשטר.

היהודים היו במלכודת, הם לא יכלו להציע לנאצים מה שהם בקשו, והמערב - ויהודים בעולם - לא רצו להענות, למעשה אי אפשר היה להציל ולו אדם אחד. ואחד הדברים המופלאים הוא שבכל זאת אנשים מסויימים ניצלו.

בעיני רוב מבקרי לא מצא חן הטיפול באנשים שהיו מעורבים בנסיונות ההצלה.

2 מתוך הספרים הרבים שנכתבו על ידי יהודה באואר בנושאי השואה

להגשמת האוטופיה הכלכלית של הימלר, והאינטליגנציה גייסה את ההמונים. האינטליגנציה - הפרופסורים, המורים, בעלי המקצועות החופשיים - שוכנעו כי זה הפתרון אך אין זה אומר כי כולם הפכו רוצחים בפועל. בהנהגתם הצטרפו פועלים פשוטים ואיכרים לרוצחים. אפשר לשאול אותה שאלה לגבי קמבודיה או לגבי האינדיאנים בצפון אמריקה או לגבי כל קבוצה אנושית אחרת שבה נערך רצח המוני. כנראה שבאדם טמונה פוטנציה זאת, בתנאים שנוצרו ובאמצעות השכנוע האידיאולוגי שוחררו האינסטינקטים הרצחניים. אנטישמיות גזענית כשלעצמה איננה מובילה בהכרח לרצח. אך בתנאים מסויימים היא עלולה להפוך לכוח רצחני.

האם יש בתולדות האנטישמיות תקדים לאידיאולוגיה הנאצית של רצח עם?

שום גורם נוצרי לא פיתח אידיאולוגיה של רצח עם. במסעי הצלב היו פוגרומים. אך היו גם היו בישופים גרמניים שניסו להציל את היהודים. הסתה נוצרית קיצונית שגרמה במקומות רבים לפוגרומים אלה היתה מנוגדת לתיאולוגיה הנוצרית.

המשטר הנאצי הוא הראשון, בינתיים היחיד בהיסטוריה, שתכנן מהפכה הבנויה לא על הירארכיה של מעמדות, או דתות או לאומים, אלא של מה שהם קראו "גזעים". זה המשטר המהפכני ביותר שקם אי פעם. הוא מרד בכל מה שנחשב לאנושי עד כאן והכניס מושג חדש של אנושיות.

היהודים היו לסמל, לא של המשטר הישן, אלא של התרבות הישנה, אחד מהסמלים של התרבות שהם רצו להרוס. היהודים היו השריד היחיד מן התרבות שאותה בקשו הנאצים להרוס. התרבות המערבית באירופה בנויה על שני יסודות: רומא ואתונה מצד אחד, ירושלים מצד שני. ברומא ואתונה של היום חיים אנשים אחרים בעלי תרבות אחרת. בירושלים חיים היהודים, המהווים סמל להמשכיות תרבותית. לא המשכיות גזעית

החילוניות ההומניסטית היא זרם ראשי ביהדות יהודה באואר על תרבות חילונית וסיכוייה

כיצד קמה התנועה הישראלית החילונית ליהדות הומניסטית?

בראשית שנות השמונים התקבצה חבורה קטנה, בחסותה של מזכירת הקיבוץ הארצי, עליזה עמיר, שכללה את המשורר אבא קובנר, אלי בן גל, אהוד רבין, שוניה בן דור, אני ועוד חברים. עיבדנו מצע רעיוני שהתקבל במועצת הקיבוץ הארצי כבסיס ליישום העקרונות הללו. הייתי כבר פרופסור באוניברסיטה העברית, וקבלתי על עצמי להקים באוכלוסייה העירונית קבוצה מקבילה לזו שקמה בתנועה הקיבוצית. ואז נפרדו הדרכים, מה שאני הקמתי מאוד לא מצא חן בעיני אבא קובנר. "תחיל"ה" היתה לטעמו פחות מדי מסורתית, לדידו הייתי "יותר מדי מערבי", לא די מזרח אירופאי.

עד סוף ימיו, ואפילו בשיחה האחרונה שהיתה לי איתו, התווכח עמי על מידת המסורתיות היאה לתנועה יהודית חילונית, אך המשיך לעודד אותי בפעולתי. גם היום אני מאמין בחיוניותה של תנועה חילונית-הומניסטית-יהודית, החייבת להוות משקל שכנגד לתפיסות אחרות ולתנועות המנוגדות לה, בעם היהודי. גם מי שאיננו מזדהה עם האידיאולוגיה החילונית הומניסטית יודע היום על קיומה של מגמה זו כזרם ראשי ביהדות.

התרבות החילונית החלה להתפתח במאה התשע עשרה, במקביל להתפתחותה של הציונות ותנועות יהודיות לא דתיות אחדות. היא באה לביטוי ביצירות משוררים כמו טשרניחובסקי ורבים אחרים. החיפוש החל במרד ובביקורת של המימסד הדתי, ולא כניסיון לבנות אלטרנטיבה, כביצירת ברנר. גם בקיבוצים, משך שנים רבות, גברו תחילה המרד והביקורת על בניית תבניות חדשות של חג ושל חיים יהודיים חילוניים. הניסיון לתת ביטוי לזיקה לעבר, תוך גישה חילונית ליהדות, הוא די קצר והוא ילך ויתפתח בעתיד. כיום יש לי הרגשה כי במקום ניסיון לבנות אלטרנטיבה עוסקים בעיקר במאבק נגד הכפייה הדתית, ההולך ומחריף.

מהי החלוקה בין חילוניים ודתיים בישראל?

לפי הסקרים רק כחמישית של האוכלוסייה היהודית בישראל מכריזה על עצמה כחילונית וחמישית אחרת מכריזה על עצמה דתית, במונחים דתיים ואורתודוקסים. כל השאר שייכים לסוגים שונים של מה שקרוי יהודים מסורתיים. משמע: רוב הציבור מסרב להשתייך למסגרות הדת אבל אינו רואה עצמו כלא דתי. יהודים ישראלים רבים הולכים לבית כנסת בחגי תשרי אך נוסעים בשבת ובחגים לכנרת, לא אוכלים בשר חזיר אך אינם שומרים על כשרות במטבחם. תרבות המנגל השתלבה בתרבות הכביכול מסורתית. המסורתיים ממשיכים להיות רוב והחילוניים - מיעוט. שישים אחוז של האוכלוסייה היהודית בישראל מצוי אי שם באמצע.

ההסבר לפסיביות של רוב הציבור הלא דתי בענייני חינוך וכפייה דתית הוא בהעדר אלטרנטיבה אידיאולוגית ברורה, מוצהרת וידועה בציבור הרחב. בקיבוצים התפתחו חינוך וחיי קהילה חילוניים במודע והיתה לכך השפעה על התפתחותו של זרם חינוכי חילוני מוצהר בארץ ישראל שלפני קום המדינה. הצורך לענות על דרישות החניכים בבית הספר עודד התפתחות דרכי חג לא דתיים - חגים לאומיים ואישיים. גם כיום נראה לי כי באמצעות החינוך, הילדים וההורים, ניתן יהיה להגיע לחוגים רחבים בחברה ולהציע להם דרכי חיים בתרבות יהודית, מחדשת ושומרת על המשכיות.

מודע, עושים מניפולציה בטרואמה של השואה. אם מישוהו קורא לערפאת היטלר או מכנה את צה"ל בשטחים "נאצים" - זה מניפולציה של השואה. אני חושב שזה מעמיק את הטרואמה.

העיטוק שלנו בשואה הוא לא בחירה, הוא בלתי נמנע היום. כלומר, אתה לא יכול היום למנוע את המרכזיות של השואה במערכת החינוך, זה לא ניתן. ככל שהזמן עובר הטרואמה גוברת. אפשר לטפל בנושא בצורה קונסטרוקטיבית, על ידי ניתוח עובדות ועל ידי מניעת הסקת מסקנות לא נכונות מבחינה היסטורית. והעיקר - להימנע ממה שהפוליטיקאים קוראים "לקחים". לקח מן השואה הוא עניין אינדיווידואלי.

ב"יד ושם" מבקרים עשרות אלפי תלמידים בכל שנה. בסימינרים שאנו עורכים למורים, מתנהלים ויכוחים מדהימים. פעם ראשונה שרבים מהם שומעים דברים אחרים ממה שהיו רגילים לשמוע. למשל: ש"כל היודנרטים היו בוגדים" היא הנחה מוגזמת. או "כל העולם נגדנו" - כולם היו רוצחים" מה פירוש? גם האמריקאים? והבריטים?

האם אין סילוף בלימודי השואה כמסכת השמדה פיסית ללא התייחסות לתרבות העם היהודי שנקטעה בה?

אין זו תמונה המדויקת, גם בחינוך וגם בחברה הישראלית יש היום מודעות של המשכיות. אך כל סקטור מפרש את זה אחרת. מבחינת הדתיים בכלל לא היתה קיימת שום תרבות אחרת חוץ מהתרבות הדתית והחרדית. חלק מהחילוניים מקבלים את ההסבר הזה או מציעים הכללות ריקות מתוכן, ללא ביסוס על ידי עובדות. אנחנו מודעים לחסר הזה ורואים אותו כרציני מאוד. אנחנו מפיקים תוכניות מולטימדיה, (בשלב ראשון באנגלית, כדי שאפשר יהיה למכור ולממן) ובהן מידע כללי על השואה ועל חיי העם היהודי לפני השואה. בחרנו בשש דמויות אשר חייהן מייצגות את העולם היהודי - כולל פרויד וויצמן - ואותם תארנו באמצעות טקסטים ווידאו. אנחנו בונים עכשיו מוזיאון חדש שיהיה מוקדש בחלקו ליהדות שלפני השואה.

לקחי השואה – האם נלמד הלקח?

קטעים מתוך נאום של פרופ. יהודה באואר

בפרלמנט הגרמני בינואר 1998

יהודה באואר

עד הסוף המדוי? לא היה זה טרור בלבד, גבירותי ורבותי, היה זה קונסנזוס אשר התבסס על הבטחה לאוטופיה נהדרת – אוטופיה אידיאלית לקהילה לאומית השולטת על כל העולם, נטולת חיכוכים, ללא מפלגות, ללא דמוקרטיה, אשר עבדים משרתים אותה. על מנת להשיג זאת, היה צריך להתקומם נגד כל אשר קדם לך – המוסר הבורגני והיהודי והנוצרי, החירות האישית והאנושית, כל המטען של המהפכה הצרפתית וההשכלה בכלל. הנאציזם – סוציאליזם אכן היה המהפכה הקיצונית ביותר אשר היתה מעולם – התקוממות נגד כל מה שנחשב עד אז כאנושי.

הגרעין של אסטרטגיה ההשמדה נגד אלה שכונו שונים, היתה השואה – אותה תכנית של חיסול טוטאלי של העם היהודי ורצח של כל היהודים אשר עליהם התאפשר למרצחים לשים את ידיהם. הדבר האיום ביותר בשואה לא היתה העובדה כי הנאצים היו בלתי אנושיים; הדבר האיום ביותר בשואה היה שהם אכן היו אנושיים – כמוכם וכמוני. כאשר אנו טוענים כי הם היו שונים מאתנו וכי אנחנו מסוגלים לישון בשקט מכיון שהנאצים היו בני שטן ואנו עצמנו איננו כאלה, הרי שזאת הינה התחמקות זולה. התחמקות זולה באותה מידה הינה האמירה כי הגרמנים היו, באיזה שהוא אופן, מתוכננים מבחינה גנטית לבצע את הרצח ההמוני הזה. מתוך כך שרוב בני האדם אינם גרמנים, הרי שרבים הם החושבים כי הדבר אשר אירע אז לא יוכל לשוב ולקרוא אצל אף אחד אחר ורק בגרמניה יכול היה דבר כזה להתרחש. זו גזענות הפוכה.

השואה עלולה להתרחש שוב

חוסר התקדים שבשואה, הוא דבר אשר, כך אני סבור, מתחילים להבין בכל רחבי תבל. כאן התרחש רצח עם מיוחד לחלוטין במינו – טוטאלי, גלובאלי, אידיאולוגי לגמרי. אפשר שהוא יתרחש שוב. בודאי לא באותה מתכונת בדיוק, אבל במתכונת דומה, אולי אפילו דומה מאוד, ואין בידי לומר לכם מי ימלא בפעם הבאה את מקום היהודים ומי ימלא את מקום הגרמנים.

(Rummel), הגיע למסקנה כי בין השנים 1900 ל-1987 נרצחו קרוב ל-169 מיליונים אזרחים בידי ממשלות ובידי ארגונים אחרים כמו – ממשלתיים, מבלי להביא בחשבון את כ-34 מיליוני החיילים אשר נפלו. מי ביצע פשעים אלו? בעיקר היו אלה משטרים בלתי דמוקרטיים. אכן, גם דמוקרטיות ביצעו פשעים, אולם הן היו אחראיות רק לשבר של אחוז מתוך כלל הקורבנות האזרחיים.

הנתונים הסטטיסטיים הללו שימושיים רק באופן חלקי. למעשה אין הם מגלים את גודל האסון אלא מכסים עליו. הרי יודעים אנו כי מי שמעונה ומי שנרצח הם בני האדם ולא הנתונים הסטטיסטיים; אולם, הדברים נעשו להמון בל ייאמן של אנשים אשר היו כמוכם וכמוני.

אותה מלחמה אשר נגרמה ע"י גרמניה הנאציונל-סוציאליסטית, מטעמים אידיאולוגיים בעיקר, עלתה בחייהם של קרוב ל-49 מיליונים של בני אדם, ברובם אזרחים.

ומדוע בעצם? אני סבור שצריך להיות ברור, כי פה תוכננה מהפיכה רדיקאלית, התקוממות נגד כל מה שהיה לפני כן. לא תוכנן לא סדר חדש של שכבות חברתיות או של דתות או אפילו של אומות, אלא הירארכיה חדשה לגמרי, מבוססת על מה שמכונה "גזעים" ואשר על פיה היתה לגזע של אדונים אשר הומצא, לא רק הזכות אלא אפילו החובה לשלוט על האחרים ולשעבד לעצמו את הקבוצות אשר הוגדרו על ידו כאנשים שונים ממנו, או אף לרצוח אותם. היתה זאת אידיאולוגיה חובקת תבל; היום שייכת להם גרמניה ומחר כל העולם כולו.

הנאציזם – סוציאליזם – המהפכה הקיצונית ביותר מאז ומעולם

האיך יכול היה עם תרבותי, אשר נמצא בליבה של אירופה ואשר פיתח את אחת מן התרבויות הגדולות ביותר אשר קמו אי פעם, לאמץ לעצמו מין אידיאולוגיה כזו, לצאת בשמה למלחמת השמד ולדבוק בה

גבירתי נשיאת הפרלמנט (הגרמני) הנכבד מאד; אדוני הנשיא הפדראלי (של גרמניה) הנכבד מאד; גבירותי ורבותי; ידידים יקרים! ביום 2 בינואר, שנת 1945 כבש הצבא הסובייטי את מכלול המחנות של אושוויץ. אולם, רק פחות מ-7,000 איש שוחררו. רובם היו אנשים חולים אשר האס.אס. הותיר בחיים. 58,000 האחרים יצאו מספר ימים קודם לכן אל מסלול מצעד המוות.

בעקבות אותם צועדים באו במהלך ארבעה החודשים האחרונים עד תום המלחמה, מאות אלפים, כמעט מכל מחנות הריכוז, שנרצחו ע"י המשטר הנפשע ביותר מאז ומעולם.

האם למדנו משהו?

בני האדם למדים נדירות מן ההיסטוריה, וההיסטוריה של הנאציזם לא יצרה שום חריג בכך. גם את החקשר הכללי לא השכלנו להבין. בבתי הספר שלנו אנו לומדים, למשל, על אודות נפוליון ועל אודות האופן שבו ניצח בשדה הקטל אשר באוסטרליץ. האם הוא לבדו הצליח לנצח שם? ואולי בכל זאת סייע עוד מי בידו? אולי היו אלה כמה אלפי חיילים? ומה היה על משפחותיהם של החיילים שמתו ועל הפצועים, מכל הצדדים הלוחמים; ועל אנשי הכפרים אשר כפריהם נהרסו; ועל הנשים אשר נאנסו; ועל הרכוש והטובין אשר נשדדו? עדיין מלמדים אנו על אודות המצביאים, על אודות המדינאים ועל אודות הפילוסופים. אנו נמנעים מלהכיר בפנים האפלות של דברי הימים – ברצח ההמונים, בייסורים, בסבל – אשר זועקים אלינו מתוך תולדות האדם כולם. אנחנו חרשים ליבבותיה של קליאו, אלת ההיסטוריה. עדיין אין אנו מבינים כי אין ביכולתנו להלחם נגד הנטייה שלנו לחיסול הדדי, בלא שנלמד על אודותיה ובלא שנפנים את העובדה כי בן האדם הוא היונק היחיד אשר מסוגל לחסל באופן המוני את בני מינו שלו.

הרוצחים הגדולים – משטרים לא-דמוקרטיים

הסוציולוג האמריקאי רודולף ראמל

העניין המרכזי היה בשיתוף האוניברסיטאות, בשיתוף האקדמאים. ואני שואל את עצמי שוב, האם באמת למדנו, האם איננו מכשירים עדיין בין כתלי האוניברסיטאות שלנו ברברים בעלי מיומנויות טכניות? ומה בדבר הכנסיות? השואה הוציאה אל האור משבר עמוק בתוך הנצרות: 1900 שנים אחרי הופעתו של המשיח הנוצרי, אשר הביא את בשורת האהבה, נרצח העם שלו בידי עובדי אלילים אשר הוטבלו לנצרות. במידה שהן לא היו שותפות למעשה, החרישו הכנסיות.

ועם זאת לא ניתן בשום אופן לומר כי בחברה הגרמנית שלטה נורמה של אנטישמיות קיצונית. אלא ששרתה שם אי-נחת כללית כלפי היהודים, וזאת אפילו בתנועות ההמוניות הבלתי אנטישמיות והאנטי-אנטישמיות של הסוציאל-דמוקראטים, של הקומוניסטים ושל המרכז הקאתולי, שאף היוו את הרוב מבין גוף הבוחרים הגרמניים עד לסוף שנת 1932. חוסר הנחת הזה מנע לחלוטין את האפשרות כי תתפתח מחאה כללית נגד רצח היהודים. הדיקטטורה היתה לגמרי "סוטליטארית" עד כי תנועת מחאה לא הייתה אפשרית מבחינה עקרונית: הוכחה לכך מהווה לא רק המחאה נגד רצח הגרמנים המוגבלים אשר הובילה, בחודש אוגוסט 1941, להפסקה, לכאורה לפחות, של מה שכונה המתות חסד, אלא גם הפגנה של נשים גרמניות ברחוב הורדים בברלין, בסוף תודש פברואר 1943, אשר הביאה לשחרורם של בעליהן היהודיים. שברירותה של הסימביוזה הגרמנית - יהודית המפורסמת, התגלתה בכך שתנועה המונים אשר תצא להגנת המיעוט היהודי הבלתי אהוד, היתה לגמרי מחוץ למעגל האפשרי.

דברים שקוראת נכדתי

נראה לי, כי יש פה עוד גורם נוסף. התרבות האירופאית הוקמה על שני יסודות: אתונה ורומא מצד אחד וירושלים מצד שני. אזרח רגיל שחי לפני מאתיים שנה, אם בכלל היה ברשותו איזה שהוא ספר, הרי שהיתה זאת הביבליה הנוצרית אשר, כפי שידוע לכל, מורכבת משני חלקים הכוללים את התנ"ך ואת הברית החדשה. שניהם נכתבו בעיקרם על ידי יהודים.

אינטלקטואלית כביכול, אשר כבשה את השלטון, לא משום שההמון תמך באידיאולוגיה של רצח עם בכוח, אלא בשל משבר עמוק אשר במסגרתו הציעה אותה אליטה, רוצחת עם בכוח, מוצא, לכאורה, בדמות אוטופיה נהדרת. מה שהביא להכרעה הייתה העובדה שהשכבה האינטלקטואלית - האקדמאים, המורים, הסטודנטים, הביורוקרטים, הרופאים, עורכי הדין, המהנדסים - הסתפחו אל המפלגה הנאצית מפני שהיא הבטיחה להם מעמד ועתיד. עם התפשטותה של ההזדהות של השכבות האינטלקטואליות עם המשטר, יכול היה רצח העם להיות מוצג בקלות כצעד בלתי נמנע בדרך אל מימוש האוטופיה. כאשר "האדון הדוקטור" ו"האדון הפרופסור" ו"האדון המנהל" ו"האדון הכומר" או "האדון המטיף" ו"האדון המהנדס" נמצאו משתתפים במעשה, כאשר התפתח קונצנזוס אשר במרכזו דמותו המיתולוגית למחצה של הרודן, הרי שקל היה לשכנע את ההמון ולגייס מתוכו את המבצעים.

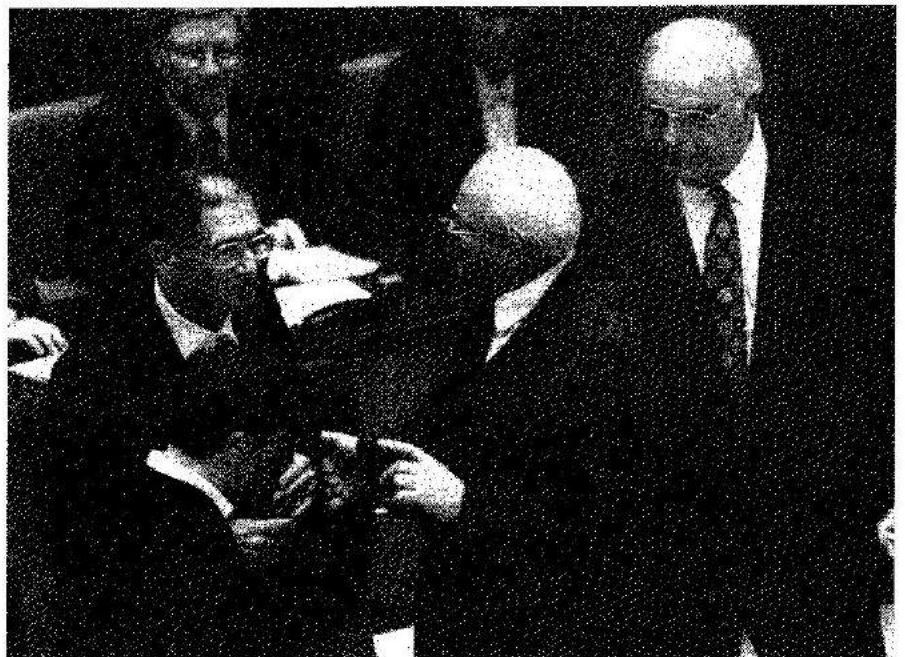
תרחיש דומה יכול להתרחש גם במקום אחר, אולם בגרמניה, מקום אשר בו לפחות חלק מן האליטות הפנימו במהלך המאה ה-19 אנטישמיות קיצונית ואחר כך גם גזענות כללית, צלח בידי השכבה השלטת מבין הנאצים, רוצחי - העם בפוטנציה, ביתר קלות להפוך את רוב החברה הגרמנית לשותפים במעשה.

האיום הזה הינו אוניברסאלי, אולם הוא קשור באופן ספציפי מאוד עם היהודים, מכיוון שהוא מבוסס על ניסיון השואה. הספציפי והאוניברסאלי אינם ניתנים להפרדה. ודווקא הקיצוניות אשר בשואה היא המאפשרת את השוואה עם מקרים אחרים של רצח עם, היא המאפשרת להציג את השואה כהתראה. היא הרי כבר הועתקה, אם לא באותה מתכונת הרי במתכונות דומות. האם יש להתעלם מן ההתראה. האם צריכה השואה לשמש תקדים עבור אלה השואפים לעשות לאחרים מה שנעשה בשואה?

איך יכלו הדברים להגיע לידי כך? אני חושב שיש להגות במסורת אשר הגיעה אלינו מקדמת דנא ואשר כלולה בספר שמקורו אצל אבותי. שם נאמר כי יכול אדם לבחור בין טוב לרע, בין חיים למוות. פירושו של דבר, כמובן, כי הוא יכול לבחור בשניהם. שני הדברים קיימים בתוכו - האלהים והשטן. אם נתבטא באופן מודרני: נגלה כי גם התאוה לחיים וגם ההתאוות למוות - של עצמנו או של אחרים, נמצאים בתוכנו. בנסיבות מסוימות מסוגלים אנו איפא להיות כאייכמן או להיות מצילי נרדפים. אין אנו דנים כאן, אם כן, על אשמה, אלא על אחריותה של תרבות אשר בתוכה יכולה היתה אותה מפלצת להתפתח.

איך ניתן להסביר את הנאציזם?

איך ניתן, אם כך, להסביר את המשטר הנאצי? אני חושב כי הייתה זאת אליטה,

פרופ. באואר עם הקאנצלר וראשי המפלגות הגרמני

"התגובה היתה מדהימה"

יהודה באואר על התגובה לנאומו בפרלמנט הגרמני

הוזמנתי על ידי הפרלמנט הגרמני להרצות בפני ראשי ונבחרי הציבור בגרמניה. התגובה היתה מדהימה. אני עדין שואל את עצמי למה. אולי משום שהדעות לא היו מוכרות להם. דיברתי על רצח עם שבצעו הנאצים בפולנים ובצוענים. ותוך כך דיברתי על ייחודה של השואה. דיברתי על העם היהודי, כעם שהוא במרכז הציביליזציה האירופית. שהרי בין שיהודים אזהבים את זה או לא, הם מהווים אחד המוקדים המרכזיים של תרבות אירופה. אולי גם זה היה חדש להם.

אמרתי דברים קשים מאוד על גרמניה ועל כך שהשואה אירעה דווקא בתרבות בעלת רמה גבוהה כל כך כמו זו שלהם. דברתי על אחריות של בני העם הגרמני, לא על אשמה, אשמים אלה שבצעו, אבל אחריות חלה על כולם. עשר דקות מהרצאתי הקדשתי לסיפורים, כיוון שההיסטוריון הוא בעיקרו של דבר מספר סיפורים. ספרתי על אם שהורשתה לצאת מהגטו ומאירופה עם שני בניה אך כיוון שלא הרשו לה לחכות לאחד מהם שהיה בעבודה, לקחה עמה את בנה וילד של שכנים - ובנה נספה.

סיפור השואה הוא סיפורן של טרגדיות אישיות.

בסיום הרצאתי הצעתי שלוש דיברות נוספות:

- לא להיות קורבן
- לא להיות פושע
- לא להיות שותק העומד מן הצד

התגובה היתה מפתיעה. הפרלמנט הגרמני, בנוכחות נשיא גרמניה והקנצלר, השופטת הראשית של בית המשפט העליון וראש הבית העליון, כולם קמו על רגליהם להריע במשך דקות ארוכות.

מפני שהוא היה בן אנוש וכמה שהיה רע - היה גם טוב.

הסיפור שלו מראה כי ניתן היה, כגרמני ואפילו כחבר מפלגה, להתנהג גם אחרת. שינדלר ודומיו - כמו אוטו וסה בבאליסטוק, אשר סיפק נשק למתקוממים היהודיים - מצביעים על כך כי ניתן היה להציל מעשיהם של אנשים אלה מוכיחים, מחד גיסא, את אשמתם של האחרים ומאידך גיסא, על כך שהתקוה לא אבדה.

להוסיף עוד 3 דיברות

וכך שב אני אל הסוגיה, האם למדנו משהו. נדמה כי מעט למדי. אולם התקוה עדיין קיימת, גם בתוככי העם מוכה הטראומה אליו אני שייך. אתם, גבירותיי ורבותיי, בדומה לחברים בבתי נבחרים דמוקרטיים אחרים, נושאים באחריות מיוחדת - באופן מיוחד בשל היותכם אירופאים; באופן מיוחד בשל היותכם גרמנים.

אין לי צורך לומר לכם כי מה שהתרחש ברואנדה או בבוסניה, התרחש כאן לידכם. להיזכר, כתוצאה מכך, בשואה זהו רק צעד ראשון. ללמוד וללמד את השואה ואת כל מה שקרה. במלהמת העולם השנייה מבחינת גזענות, מבחינת אנטישמיות ומבחינת שנאת זרים - זהו הצעד האחראי השני. במהלך הצעד הזה נמצאים אנו, יהודים וגרמנים, במעין תלות הדדית. אין אתם יכולים לבצע את משימת הזיכרון בלעדיו, ואנו, מצידנו, חייבים להבטיח לעצמנו כי במקום הזה, ממנו נבעה השואה, קמה, על חורבות העבר, ציביליזציה ישנה - חדשה, הומאנית, טובה יותר. עלינו ביחד מוטלת אחריות מאד מיוחדת כלפי האנושות כולה.

קיים אולי עוד צעד נוסף אחד. בספר, אשר על אודותיו כבר דיברתי, כתובות עשרת הדיברות. אולי כדאי שנוסיף עליהן עוד שלוש דיברות נוספות. "לא תהיה מבצע, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך"; "לא תהיה קרבן, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך"; "לא תהיה, בשום פנים ואופן, לא אתה ולא בניך ולא בני בניך לעולם, משקיף סביל לרצח המונים, לרצח עם ולמעשה טרגדיה דמוי השואה".

קטעים מתוך נאום של פרופ' יהודה באואר בפני חברי הפרלמנט הגרמני, בינואר 1998.

הספרות, המשפט, האמנות והפילוסופיה היווניות/רומיות, היו והינן ודאי חשובות באותה מידה כמו הנביאים והדיברות המוסריות של התנ"ך. ברם, איטליה המודרנית ויוון המודרנית שוב אינן מדברות באותן לשונות, שוב אינן עובדות את אותם האלים, שוב אינן יוצרות את אותה האמנות, שוב אינן כותבות את אותה הספרות. העמים החיים בארצות אלו הנם שונים. אבל, הנכדה שלי קוראת את מה שנכתב לפני שלושת אלפים שנה בשפת המקור; היא אינה נזקקת אפילו למילון. נסו נא אתם עצמכם לעשות כך לגבי שירי "וואלטר פון דר פוגלוויידה", יצירה גרמנית של ימי הביניים - וזו יצירה שנכתבה לפני מאות בודדות של שנים בלבד.

כאשר רצו הנאצים לבצע את המרד שלהם נגד תרבות המערב, האם לא היה עליהם להשחית את היהודים דווקא, הסמל החי עדיין של המקור של אותה תרבות? היהודים, בין אם הם עצמם רוצים בכך ובין אם לאו, מהווים מרכיב מרכזי של ההבנה העצמית המערבית. הדבר הזה מופץ בכל רחבי תבל, הן על ידי הציביליזציה המערבית והן על ידי תרבות ה"קייטש" העממית אשר גם היא נובעת מן המערב.

השואה, אך גם כל הדברים המזוועים האחרים אשר עוללו הנאציזם - סוציאליסטים, מצביעה לא רק על כל הרע אשר בני אדם מסוגלים לעולל, אלא גם, לגמרי בשוליים, על ההפך - על הטוב. אוסקר שינדלר הפך להיות, בעקבות סרט הקולנוע הידוע, לדמות שנויה במחלוקת. אולם הנה, ראו נא, כאשר מסירים את המיתוס, נשאר משהו. שינדלר לא היה רק חבר מפלגה, אלא גם מרגל, רודף שמלות, שתיין, נצלן חסר מעצורים ושקרן. קשה למצוא אדם אשר לו יכולים להדביק מאפיינים שפלים יותר. והנה הוא מציל את חייהם של יותר מאלף בני אדם ועוד עושה זאת תוך כדי שהוא מסכן את עצמו. הוא נשא על כפיו, באופן אישי, עובדי כפיה יהודיים, חולים אנושים וגוססים מתוך רכבת קפואה על מנת לנסות להציל את חייהם. הוא לא היה חייב לעשות זאת, אבל הוא עשה זאת. הוא נסע לבודפשט להזהיר את היהודים שם מפני השואה. הוא לא היה חייב לעשות זאת, אבל הוא עשה זאת. ומדוע?

יהדות ודמוקרטיה – התאמה או ניגוד?

יאיר צבן, פרופ' אסא כשר, פרופ' ישעיהו ליבמן והרב שי פירון ברב-שיח על נושאי דת ומדינה מטעם המכללה ליהדות פלורליסטית ביום עיון במרכז אפעל

שתכלית קיומם היא הבטחת ההפרדה בין דת למדינה.

הצביון היהודי של מדינת ישראל הוא סכום הזהויות היהודיות של הקבוצות המרכיבות אותה - מאלה ההולכים לבית הכנסת בשבת, כשטלית על כתפיהם, ונחים אחר כך בבית, דרך אלה שהולכים לבית הכנסת בבוקר ואחר כך נוסעים לצפות במשחק כדורגל, עבור לאלה ההולכים לבית הכנסת רק בחגים, ועד אלה המגיעים לסביבת בית הכנסת רק בערב יום הכיפורים, וגם אז לא נכנסים לתוכו אלא יושבים סביבו. יש התופסים את זהותם היהודית כתובה להמית עצמם באוהלה של תורה, ויש התופסים אותה כחובה לשרת בצבא תוך סיכון חיים. כל הזהויות האלה לגיטימיות, כי הן נובעות מבחירה חופשית בתחום שאין לרשויות כל רשות לחדור אליו.

ישעיהו ליבמן: לשומרי המצוות מחויבות גדולה יותר למדינה

שאלה: בספרך, שני עולמות של יהדות, נאמר שהקשר בין דמוקרטיה וערכים ליבראליים לבין זהות יהודית נתפס בצורות שונות מאד בקרב יהודי מדינת ישראל ויהודי ארצות הברית. רוב האחרונים משוכנעים שליברליזם ויהדות הם תאומי סיאם ואילו רוב הראשונים - אורתודוקסים כחילוניים - סבורים שיש בין הדמוקרטיה ליהדות סתירה. מהי הסיבה לשוני בדעת שני הקהלים, ודעתו של מי קרובה יותר לתשובות שיעלה המחקר ההיסטורי אודות התרבות היהודית לדורותיה?
ישעיהו ליבמן: ראשית, בתגובה לדברי אסא כשר, עלי להעיר שעל פי ניתוח מחקרי דעת קהל בישראל, אין אמת בדבריו על אודות הדמיון ברמת המחויבות למדינה, לעם וליהודי התפוצות בין בעלי הזהויות היהודיות השונות בציבור הישראלי. המחויבות לכל אלה גבוהה יותר כיום בקרב שומרי המצוות. זאת, למרות שהדבר לא היה כך לפני חמישים שנה, ואני מקווה שלא יהיה כך בעוד שלושים שנה.

הדחף לעסוק בשאלת היחס בין המשטר הדמוקרטי לבין היהדות נובע מכך, שהערעור על הלגיטימיות של הדמוקרטיה בישראל נשמע פעמים רבות מחוגים דתיים אורתודוקסיים, הטוענים כי היא נוגדת את היהדות. לפיכך, מטרת הדיון לעסוק במידת ההתאמה ובמידת הניגוד בין היהדות לדמוקרטיה.

הדמוקרטיה מורכבת מכללי משחק פוליטיים כמו הפרדת רשויות, ייצוג הציבור באמצעות בית נבחרים המוסמך לחוקק חוקים בהחלטת רוב, הוצאת האלימות מחוץ לחיים הפוליטיים, הענקת זכויות אזרח ועוד. כל כלל נשען על ערכים מוסריים עמוקים: אנו מניחים שהאדם הוא יצור תבוני, שהטוב החברתי הוא תוצאה של מתן חירות מחשבה וביטוי למירב האזרחים, שכל בני האדם שווים ולכן זכאים לחופש ולזכות השפעה על השלטון. כיצד ניתן ליישב ולהכריע בין רצונות שונים ומנוגדים, שרובם לגיטימיים.

הגדרנו את הדמוקרטיה, ועתה עלינו להגדיר את המושג "יהדות". אנו, במכללה ליהדות פלורליסטית, רואים את היהדות כמכלול מחשבתם ומעשיהם של יהודים בכל הדורות; בהקשר למחשבה פוליטית, היהדות היא אוסף התפיסות הפוליטיות של הוגי דיעות ומדינאים יהודים מתקופת התנ"ך ועד ימינו.

כדי לדון בשאלות אלה זימנו ארבעה אישים העוסקים בנושאי חברה וחינוך: פרופ. אסא כשר, מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב, יאיר צבן, יו"ר הוועד המנהל של המכללה ליהדות פלורליסטית, פרופ. ישעיהו ליבמן, מרצה לסוציולוגיה של הדת באוניברסיטת בר אילן והרב שי פירון מחנך ומנהל אולפנת ישורון בפ"ת, פתחה והנחתה את הדיון: דפנה מוסקוביץ.

אסא כשר: כל הזהויות לגיטימיות

שאלה: יציבותו של משטר דמוקרטי במדינה כלשהי קשורה למאפיינים תרבותיים עמוקים של חברת הרוב באותה מדינה. האם יכול, על פי הנחה זו, המשטר הדמוקרטי במדינת ישראל לשאוב ממאפיינים מרכזיים של התרבות היהודית?

אסא כשר: לדעתי, הזהות התרבותית היהודית והמשטר הדמוקרטי הם עניינים מסוגים שונים, ולכן אין לחפש ביניהם לא התאמה ולא ניגוד. דמוקרטיה בעיני היא משטר הוגן, המאפשר לבני אדם בעלי השקפות עולם שונות לחיות זה בצד זה, והגדרה זו תופסת לגבי כל המדינות וכל העמים.

הדמוקרטיה מעניקה לכל אדם חבילת זכויות, המונעת ככל האפשר חדירה לתחום חיי הפרט, ולכן אין להחלטות הרוב כל מעמד בשאלות כמו: מה מותר ואסור

לאזרח לאכול, עם מי מותר או אסור לו להתחתן, מה מותר או אסור לו להגיד. על המדינה הדמוקרטית להיות ניטראלית בתחומים של השקפת עולם (דת או תילוניות), של היחס בין המעמדות (סוציאליזם או קפיטליזם) ועוד.

באשר ליהודיותה של מדינת ישראל - זהו עניין השייך לאופייה של חברת האזרחים, שאסור לרשויות להתערב בו. האמצעי הלגיטימי היחיד שמותר לרשות המחוקקת לנקוט בקשר לזהותה היהודית של המדינה הוא, להמשיך את תוקפו של חוק השבות, שנועד להבטיח את קיומו של רוב יהודי במדינת ישראל.

את זהותה היהודית של המדינה צריכים לקבוע רוב אזרחיה, שהם יהודים, כפי שהרוב הנוצרי בארצות הברית משפיע עמוקות על אופי החברה האמריקנית - ועניין זה לא זו בלבד שאינו מעוגן בחוק הפדרלי, אלא קיימים מנגנונים ממוסדים

גם אני רואה את הזהות היהודית באופן היסטורי, כזהות משתנה ומתפתחת בהתאם לנסיבות. במשך דורות רבים חפפה הזהות הדתית היהודית את הזהות הלאומית, אך לדעתי, ביסודה זוהי זהות לאומית תרבותית והדת היא אחד ממרכיביה של התרבות.

השלכות החפיפה שהיתה קיימת בעבר עוד ישפיעו עלינו דורות רבים, אך כיום היא איננה קיימת עוד. כיום אין בנמצא זהות יהודית אחידה ונראה לי שכך היה, באופן לטנטי יותר, גם בעבר, רק שאז טואטאו הדברים אל מתחת לשטיח. אין דבר כמו "היהדות אומרת" - יהודים שונים אומרים דברים שונים; וככל שהנושא עמוק יותר כך המחלוקת קשה יותר. באשר להגדרתו של אסא כשר את המשטר הדמוקרטי כמעצב "מדינה של כל אזרחיה" - הדבר אינו מתמשש במציאות אף בדמוקרטיה ותיקות כבריטניה וצרפת, החוק מחזק בהן את הצביון הלאומי של קבוצת הרוב, והביטוי הבולט לכך הן ההגבלות על שימוש בשפות מקומיות במערכת החינוך ובתקשורת. מסקנתי היא, שכוחות חזקים מאד מביאים את רשויות המדינה לחזק בחקיקה את תרבות הלאום השליט, זה נוגד את עקרון הניטראליות של "מדינת כל אזרחיה". אין פתרון מושלם בשום מדינה לקונפליקט זה בין ערכים, אבל יש לנסות להתמודד עם הקונפליקט בדרך של פשרות והסדרים הוגנים, כפי שהציג זאת אסא כשר.

בהקשר זה עלי להזכיר, כי גם החובה המוסרית לחלק את העוגה הכלכלית בין השכבות ולדאוג שהשיוון הפורמלי יתורגם לשיוון מעשי, אינה עולה תמיד בקנה אחד עם עקרון החירות המירבית של האזרחים. גם עם שאלה זו חשוב להתמודד.

ובאשר ליחס בין הלכה לדמוקרטיה - לדעתי קיימת סתירה אימננטית בין הנחות היסוד של כל דת, לאילו של הדמוקרטיה, שהרי זו האחרונה מניחה שמקור הריבונות הוא בבני האדם ולא בכוח עליון כלשהו.

על דיעה זו שלי חולקים עמיתים שומרי הלכה כמו אריאל רוזן צבי ז"ל ויבדל"א אבי רביצקי. האחרון טוען כי אין סתירה אימננטית בין הלכה לדמוקרטיה אלא זוהי סתירה נסיבתית: מכיוון שההלכה התפתחה כמעט אלפיים שנה ללא מסגרת של ממלכתיות יהודית, היא מתקשה

היהודית הנדונים, ניסינו למצוא את הסיבות לפופולאריות של השקפות אלה בקרב יהודי ארה"ב ושיערנו שיהודים אמריקניים אינם רואים אפשרות להתערבות המדינה בעניינים כמו זכויות של הומוסקסואליים, הפלות וצנזורה, מכיוון שזו אינה מדינה יהודית; עתה, אנו יודעים שלא כך הוא הדבר. יהודי ארצות הברית פשוט תומכים ערכית בחופש הבחירה של נטיה מינית ובחופש התפלות, בשיעורים גבוהים הרבה יותר משיעורי התמיכה של נוצרים בני אותו מעמד חברתי בזכויות אלה. אני מפרש זאת כבעייתיות חמורה ביותר של הזהות היהודית ואף האנושית של יהודי אמריקה.

יאיר צבן: הרמוניה בין חוקי המדינה לבין ההלכה היא עניין לימות המשיח

שאלה: כיצד ניתן לראות את הקשר בין הזהות היהודית בת זמננו לבין המוסדות והערכים הדמוקרטיים?
 יאיר צבן: גם אני רוצה להעיר אודות היחס בין שני המושגים: יהדות ודמוקרטיה. לדעתי, הובלט הניגוד ביניהן עם העליה ההמונית מברית המועצות, בעקבות עניין חנוג לכבוד האדם. המדובר בהשארות גופות מתים במקרים ללא יכולת לקבורן, משום שהמונים לא נחשבו ליהודים על פי ההלכה. הדבר עורר זעזוע בקרב ציבור רחב משום שהוא נוגע לזהותנו האנושית, וערער עוד יותר את הפקוק של חילוניים הומניסטיים ברמה המוסרית של שומרי ההלכה.

השקפת האורתודוקסיה אודות היחס בין דמוקרטיה ליהדות השתנתה בהתאם לנסיבות היסטוריות. עד מלחמת יום הכיפורים היו האורתודוקסים האנטי ציונים הציבור היחיד שהצהיר שיש סתירה בין יהדות לדמוקרטיה, מכיוון שבעיניהם לזו היהדות היא ההלכה, וזו אכן סותרת את הדמוקרטיה. בציבור הציוני דתי כמעט שלא עסקו בכך מתוך ההבנה שאכן אין התאמה בין דמוקרטיה להלכה. אך מכיוון שאין לדתיים יכולת להנהיג פה מדינת הלכה, לא כדאי כלל להסב את תשומת הלב לסתירה. רק לאחר מלחמת יום הכיפורים החלו חוגים דתיים לחזות אפשרויות של כינון מדינת הלכה שקודם לא העלו אותה על דעתם. רבנים חתרו לכך בדרך של הדגשת הסתירה בין היהדות לדמוקרטיה, והתבטאו באופן לא אחראי, לדעתי; השקפות זהות, אם כי מתוך מוטיבציה הפוכה, עלו גם בשמאל המנותק לגמרי מהיהדות.

בעניין ההבדלים בין ההשקפות בקרב יהודי ישראל ליהודי ארצות הברית יש לציין, כי אכן רוב היהודים האמריקניים רואים בליברליזם את לב המסורת היהודית. הדבר נובע משתי סיבות. הראשונה היא הבורות של רובם במסורת התרבותית היהודית והשנייה היא שזהו השריד שנותר להם מן היהדות והוא תואם ממילא את דרך חייהם. זוהי עדות לחוסר הרצינות של המחויבות היהודית של רובם.

לאחר שערכנו את סקרי דעת הקהל

בנושא דיני האישות. בעיני, דינים אלה הכרחיים לשמירה על המסגרת הלאומית ועל שמירת מעמדם. בחוק אני רוצה להאבק, כמובן, בשיטות דמוקרטיות. בעניין זה אנו חלוקים, שכן אני מאמין במוסריות של אותן מגבלות הלכתיות על זכותו של כל אדם לבחור באופן חפשי את בן/בת זוגו.

כסיכום, אני מדגיש את העניין שלי בדיאלוג בין דתיים לחילוניים, הן בשאלת עיצוב הדמוקרטיה והן בשאלת האופי היהודי של החברה בישראל; אני מעוניין בשיפור הדמוקרטיה ובתיקונה, מתוך הבנה שזוהי צורת השלטון היחידה הנראית מוסרית בשלב זה של ההיסטוריה.

אסא כשר: העובדה שבחור צעיר ושפוי רצח את ראש הממשלה מעידה שהפרצות בדמוקרטיה נובעות מהיעדר חינוך לערכים

שאלה: בשנות כהונתה של ממשלת העבודה חזינו בניכור גדול של רוב האורתודוקסיה מן השלטון, שהגיע עד כדי ביטול התפילה לשלום המדינה. בחוגים השייכים לצינות הדתית, התבטא הדבר בהכאה על חטא בשל שיתוף הפעולה ההיסטורי עם הצינות החילונית, וכן בכמיהה להתקרבות אל החרדיות המסורתית. תופעות מקבילות של ניכור מצד חילוניים רבים תומכי הסדרי השלום אנו רואים כיום, תחת ממשלה דתית-ימנית. כיצד ניתן, לאור זאת, ליצור בסיס משותף של ערכים שיחזק את לגיטימיות הדמוקרטיה בישראל?

אסא כשר: בהתייחס לדברי קודמי, דבריו של ישעיהו ליבמן, לכך שקיימות בציבור מידות שונות של רצינות במחויבות לעם ולמדינה, דבריו אלה מקובלים עלי, אך אינני

מזוית ראייה דתית, אך דברים דומים לשלי בתכנם נשמעים גם מפי לא דתיים, כמו הסוציולוג עוז אלמוג וחוקר המחשבה היהודית אליעזר שביד. ביקורתי היא, שהדמוקרטיה מוצגת לעתים כאלטרנטיבה ליהדות, לא כמכשיר אלא כתוכן ומהות. אני רואה את הדמוקרטיה כאמצעי לשיפור החיים ואת היהדות כתוכן ערכי. אם מקבלים זאת ורואים בדמוקרטיה תרבות שלטונית גרידא ולא תחליף לדת, או אז אין כל סתירה בין היהדות לדמוקרטיה.

בחברה הדתית יש כמה גישות לדמוקרטיה: האחת רואה בה ערך שניתן למצוא לו לגיטימציה ביהדות הטרומ מודרנית, כמו בבחירת הסנהדרין על ידי העם ובחירת המלך על ידיה; אחרת רואה בה עניין ניטראלי, לא יהודי ולא בלתי יהודי.

אני חש שהסתירה אינה בין יהדות לדמוקרטיה, כלומר בין יהדות לשלטון הרוב, אלא בין ערכים מוסריים לבין שלטון הרוב. התרגשתי מאד כנער מדברים שכתב יאיר צבן בנוגע לפקודת טרסנפר, שאם נתנן - הוא ישכב על הכביש ולא יתן לבצע אותה. זהו ביטוי של מחויבות לערכים, שאינה מאפשרת השמעות אוטומטית להחלטות רוב. תתכן, אם כן, סתירה מהותית בין השקפתי המוסרית, המבוססת על היהדות, לבין החלטות מסוימות של הרוב הדמוקרטי, אך זו אינה סתירה בין השקפתי לבין הדמוקרטיה כמשטר.

שאלה: האם לא חשוב להתמודד עם ערכים מוסריים שעליהם בנויה הדמוקרטיה ולא רק עם הרוב הטכני שלה? מה בדבר השאיפה לשיוויון האשה, ראית חופש הביטוי כהתעלות אנושית על הנטיה להשתיק את השונה?

שי פירון: אני מסכים שיש מחלוקת בין הקולקטיביזם היהודי המסורתי לבין האינדיבידואליזם העומד ביסודו של המשטר הדמוקרטי. נדמה לי שהקולקטיביזם היה מובן מאליו בעבר גם לציבור החילוני והיתור של היחיד לטובת הציבור היה בין הגורמים שאפשרו את הקמת המדינה.

לדעתי, בין זכויות הפרט לבין הערכים האוניברסאליים קיים ערך מרכזי, והוא הנאמנות ללאום. הנאמנות ללאום צריכה להשפיע על עיצוב הדמוקרטיה, למשל

להסתגל לתנאי המדינה. תשובתי להשקפה זו היא שקשה לחכות עד שתסתגל ההלכה לתנאי המדינה, מכיוון שקיימות בעיות בוערות כמו זו של קבורה, שהזכרתי בראשית דברי. הרמוניה בין חוקי המדינה לבין ההלכה היא עניין לימות המשיח, ובינתיים, לדעתי, עלינו להתמודד עם בעיות דת ומדינה באמצעות שימוש בכמה כללים.

הכלל הראשון הוא הכרה בכך שהתנגדות תומכי הדמוקרטיה לכפייה דתית אין משמעה התנגדות לעצם האמונה הדתית; הכלל השני הוא המנעות מפגיעה הדדית ברגשות; השלישי הוא הכרה הדדית בחשיבותה של המורשת היהודית לכל הצדדים - הן לאלה הרואים בה מקור סמכות והן לאלה הרואים בה מקור להשראה תרבותית. הכלל הרביעי הוא שחשוב לאתר מכנים משותפים לשומרי הלכה ולחילוניים, דבר שיחזק את הדמוקרטיה.

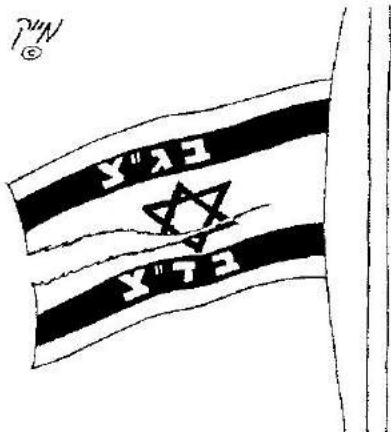
שי פירון: הציבור הדתי טעה כשנטל את המונופול על הזהות היהודית

שאלה: אילו סוגי ביקורת על המשטר הדמוקרטי אתה מזהה בחברה הישראלית, עם אילו אתה מזדהה ואילו אתה שולל?

שי פירון: ראשית, אני רוצה להמשיך עניין שהעלה יאיר צבן. אחת הטעויות הגדולות שעשה ציבור שומרי ההלכה במדינת ישראל בחמישים שנותיה היה נטילת המונופול על הזהות היהודית הנכונה, וטעות מקבילה עושה ציבור חילוני מסויים כשהוא נוטל לעצמו את המונופול על הדאגה לחיזוק הדמוקרטיה. אני מכיר בלגיטימיות של יהודים חילוניים להתעניין במורשת המשותפת על פי דרכם ואני רואה כיום בתורה החילונית סימנים מעודדים בכיוון זה.

אני מתנגד להנחה אחרת של יאיר צבן, בדבר הסתירה האימננטית בין יהדות לדמוקרטיה. זוהי הנחה מסוכנת, שכן היא משדרת לציבור שומרי ההלכה שההגדרות החילוניות לדמוקרטיה הן היחידות האפשריות. אני חושב שדתיים וחילוניים צריכים לעצב ביחד הן את הציון היהודי של המדינה והן את ציונה המשטרי.

הביקורת שלי על הדמוקרטיה מושמעת

200 משפחות מבקשות לאמץ "יוצאים לשאלה"

מיקה גינצבורג

עד לפני כחודש, קליטת כל יוצא/ת לשאלה בתוך משפחה חילונית היתה בבחינת חלום לאנשי עמותת ה.ל.ל. (העמותה ליוצאים לשאלה), לאור נסיונו ידענו שזו הדרך הטובה ביותר לקליטה, אולם, להוציא משפחות אחדות, בעיקר בקיבוצים, בקושי נמצאו סידורים הולמים לצעירים שפנו אלינו. והנה קרה המופלא מכל וספור יציאתן לשאלה של 2 נערות צעירות בעזרת ה.ל.ל. שהתפרסם במוסף "הארץ" - 22.5.98, הביא לפנינו למעלה מ-200 משפחות למשרדי העמותה. יש להניח שבאקלים הפוליטי השורר בארץ, המודעות לקיום עמותה מסוג ה.ל.ל. הביאה לניקוז הרוגז והסלידה מהסחטנות החרדית מחד ולצורך בעשייה חיובית לאור החשש מהאיום החרדי מאידך גיסא. התוצאה היא שעשרות משפחות התנדבו לפתוח את בתיהן לקליטת "היוצאים" יש מביניהן שמוכנות לשמש כמשפחות אומנות מלאות, יש שמוכנות לארח לסופי שבוע ואחרות מוכנות לסייע בכל דרך אחרת שתידרש.

עלינו מוטלת החובה להראות לאותם צעירים וצעירות שהחברה החילונית דואגת לפרטים החיים בתוכה. משימה זו אינה קלה והיא יכולה להתבצע רק מתוך תום, סבלנות והבנה לקשי ולכאב המתלווה לחייהם של "היוצאים" לאחר הניתוק מעברם. לכן, אנו כה מעריכים את אותן משפחות שהתנדבו לעזור במשימה. אנו מקווים שבעזרתן יקלטו "היוצאים" בחברה החילונית הישראלית ויתרמו לחיזוקה ולהעשרתה.

משפחות או פרטים המעוניינים לסייע לה.ל.ל. בתרומה או בעבודה התנדבותית יכולים לפנות בכתב לה.ל.ל. ת.ד. 7406, ירושלים 91073 או בטלפון 02-6221359

והגינות; לעומת זאת, הערך המרכזי לאורתודוקסיה הוא עבודת ה' על פי ההלכה. במאתיים השנים האחרונות לא ראינו כיצד ההלכה מתאימה בין עבודת ה' לבין עקרונות השיויון וההגינות; לשאלה אם יש לה כוח להתאים את הדברים בעתיד - הנטייה לשמרנות כעמדת מגננה מול ההשכלה והחילוניות אינה מבשרת טובות. אמנם, איני טוען כי ההלכה היא סטאטית מעצם טיבה, כפי שטוענים הן חילונים והן דתיים מסויימים, אך אופתע לראות מהלכים נועזים בהתאמת ההלכה לדמוקרטיה בחמישים השנה הקרובות. הדוגמא הבולטת לעניין היא מעמד האשה, הנוגע לחצי מהאוכלוסייה. האורתודוקסיה מנסה לטשטש את אפלייתה לרעה בהלכה ואת דרישתה לעגן את האפליה בחוק מדינה באמצעות התירוצים העלובים של "כבוד בת מלך פנימה" וכיוצא בזה. זה לא קביל ולא לגיטימי.

חרב פיפיות שתפגע בציבור הדתי

האורתודוקסיה מנסה לעגן שלילת זכויות לשיויון כמו של הנשים בפורמליסטיקה, דמוקרטיה לכאורה, של הצבעת רוב, ועליה לזכור היטב כי הדבר עלול להיות חרב פיפיות; אין לרוב הדמוקרטי זכות, בדמוקרטיה תקינה, לבטל זכויות בסיסיות. לאחר שיכון כאן שלום, יש סיכוי שהמפלגות החילוניות יתלכדו, על פי דרישת בוחריהן, לא רק לחיסול הכפיה הדתית אלא ירצו לפגוע, בלהט ההשתחררות משנות סחטנות דתית רבות, גם בזכויות של המיעוט הדתי לחיות על פי דרכן; אז יצטרפו אנשים כמוני לבלות מבוקר עד ערב בנסיון להגן על זכויות הדתיים, שאינן ניתנות לשלילה בשום רוב.

כדאי שהאורתודוקסיה תתן דעתה לתסריט עתידי שכזה, כפי שכדאי שתקח בחשבון שגם תביעת המונופול על מועצות דתיות עלולה לחזור אליה כבורמנג; אם החוק מאפשר ומממן גופים אורתודוקסיים מונופוליסטיים, יחייב עקרון ההגינות להקים מוסדות מקבילים שלאורתודוקסים לא תהיה כניסה אליהם.

לסיכום - הפרדת הדת מהמדינה היא הסיכוי היחיד למניעת מלחמת הכל בכל. החירות לעשות נפשות לאמונות שונות נמצאת בתחום הפעולה האזרחי והמדינה צריכה לקיים ניטרליות בשאלות דת.

מקבל שיש מתאם בין רמת הדתיות לבין רמת הרצינות. כפי שיש זהויות יהודיות מסוגים שונים, כך יש מידות שונות של רצינות הן בציבור הדתי והן בזה החילוני; וניתן למצוא בציבור החרדי את ה"שבבניקים", שיחסם למצוות קל דעת, ומולם את החילוניים הנהרגים למען בטחונה של המדינה. באשר להדגשתו של צבן את מחויבותה של הדמוקרטיה לשכבות החלשות - אמנם, בראשית דברי טענתי כי המדינה הדמוקרטית אינה צריכה לשאוף להפוך את המבנה החברתי והכלכלי על פיו, אלא להתיר את מירב החופש הכלכלי לאזרחים; עם זאת, אני מאמין שבמסגרת ההסדרים ההוגנים, שהם לז הדמוקרטיה, נכון וכשר להעדיף את השכבות החלשות כדי לחזקן.

אך למרות חשיבות עניין זה, הבעיה המרכזית המאיימת על הדמוקרטיה שלנו אינה הפערים החברתיים אלא העובדה שבחור צעיר ושפוי רצח את ראש הממשלה על רקע של חילוקי דעות פוליטיים. זה אומר שהפרצות בדמוקרטיה שלנו נובעות מהיעדר חינוך לערכים אלמנטריים.

כאמור, אני רואה בחיוב את הסטייה מהשיויון הפורמלי ואת נקיטתה של אפליה מתקנת לטובת השכבות החלשות; לעומת זאת, אני מתנגד בתקיפות לסטייה ממחויבות לזכויות אזרח מתוך נאמנות להלכה. הנסיון לעגן שלילת חריות כמו בחירת בן זוג באמירה יפה כמו "עיצוב דמוקרטיה ייחודית לנו", נראה לי כהסוואה של שאיפה פשוטה לעוות את הדמוקרטיה, ועם זאת להמשיך ולהתהדר במילה, בשל כוח הגיוס שיש שלה. "דמוקרטיה יהודית" היא דמוקרטיה בדיוק כמו ש"דמוקרטיה עממית" היא דמוקרטיה.

יש עוד טעם להתנגדותי לפתיחת עקרונות המשטר הדמוקרטי לשיוני באמצעות "דיאלוג" חילוני-דתי, והוא מקביל להתנגדותי לפתיחת המושג "ציונות" לדיאלוג בין הציונים - חילוניים כדתיים - לבין החרדים. פעם היתה אגודת ישראל אנטי ציונית ולאחרונה היא גילתה את כוח הגיוס של המילה והחלה להכריז על עצמה כציונית. זה לא נותן לה זכות לדרוש את פתיחת המושג לדיון מחודש. יתכבד הטורמפיסט וילמד קודם מנסיון של מאה שנות ציונות, ורק אחר כך ידרוש לעצב את פניה על פי טעמו.

ובאשר לדיון במהות הדמוקרטיה - מתחת לרובד הטכני נמצא רובד ערכי של שיויון

יהדות אורתודוכסית וחילונית – גשר או שבר?

אריה ניומן

ההסטוריה של עמו, ובעיקר – במאבק המתמיד להישרדות ולבטחון במולדת המחודשת, אחרי שנות דור של גלות, וזכרונות השואה. אולם הרבה תלוי גם בדרך בה נלמדים נושאים אלה בבית הספר ובחוויות האישיות הקשורות אליהם. תמונת חיי היום יום של שומרי המצוות נראית שונה בתכלית. חיייהם, כביכול, מוכתבים באופן שרירותי ואחיד על ידי הנחיות מפורשות שמקורן בכתובים ויוצאות מפייהם של פוסקים המקובלים עליהם.

מי שאין בו דעת אין בו תורה

נשאלת השאלה: האם בצד החילוני בנוי הכל על טהרת התבונה האנושית והשכלתנות, ואילו אצל המאמין הדתי, על אמונה עיוורת ודוגמה בלבד? שפינוזה¹, אשר נתפס בחוגים מסויימים כיהודי החילוני הראשון, לא היה הראשון שהעניק זכות יתר לתבונה האנושית. קדם לו אברהם אבינו, שעמד על העקרון, שאפילו הקב"ה בכבודו ובעצמו כבול, כביכול, על ידי מושגי המשפט והצדק האוניברסלי. "השופט כל הארץ לא יעשה משפט", הוא קבל כלפי מעלה.

חז"ל הגדילו לעשות בפרשנותם לפסוק (משלי כ', כ"ז) "נר ה' נשמת האדם" כשקבעו "אדם הראשון נרו של העולם היה" (ירושלמי שבת ה', 2). רמזו לכך שהאדם מאיר את העולם באור שכלו, שמקורו במדומים. הרעיון הזה החל לקרום עור וגידים באמצעות התקנה של מחברי התפילה היומית במאות הראשונות לספירה. הם מיקמו את ברכת ההבדלה במוצאי שבת בברכת הדעה – הבקשה הראשונה של תפילתה שמונה עשרה והסבירו את בחירת מיקומה כך: "אם אין דעה, הבדלה מניין? (ירושלמי ברכות 2, 5). כלומר, הבקשה ל"דעה בינה והשכל" היא הפותחת את התפילה של האדם העומד לפני קונו ומביע בפניו את צרכי האומה.

שנדונה לכלייה, מחמת תהליך אכזרי ובלתי נמנע של התבוללות, אלא אם כן יזכה לחינוך מחדש או יזדמן לחווית החזרה בתשובה. שאיפת היהודי החילוני היא ליצור ולהצדיק זהות יהודית ויהדות שאינן זקוקות לחותמת הרבנות הממסדית. אמנם קיים פער של דמויים לשוניים, המפריד בין הצדדים ואף הבדלים התנהגותיים בולטים, אשר להם בהכרח השלכות פסיכו-סוציולוגיות, אולם טענת המחבר היא שהפערים הפילוסופיים והאידיאולוגיים, אינם כה משמעותיים, כפי שמקובל לחשוב.

אין כאן שבר בלתי ניתן לגישור, בין תבונה, הומניזם ודמוקרטיה, מהצד החילוני ואמונה צדופה ותפיסות על-טבעיות מהצד הדתי. שני הענפים מסתעפים ממקור אתני משותף, הקשור לחוקים דתיים, אשר יונקים מכתובים מקודשים. רוב היהודים בתפוצות אשר אינם קשורים ליהדות האורתודוכסית, יהדותם מתבטאת במשיכה סנטימנטלית למנהגים פולקלוריסטיים עממיים מסויימים. עבור היהודי הישראלי החילוני, אותם כתובים ומנהגים קשורים למורשה הלאומית ולשפה העברית שבפיו, והם מהווים חלק מתכנית הלימודים בבית הספר. יהדותו מתבטאת בידיעת הארץ, בהכרות עם

החברה היהודית בדורנו מתאפיינת בפרוד הולך וגדל בין אלה שמגדירים את עצמם כיהודים חילונים או הומניסטיים, לבין אלה שרואים את עצמם כמחוייבים לאורח חיים אורתודוקסי. התהליך הזה מורגש במיוחד במדינת ישראל, ובא לידי ביטוי חריף בעקבות הרצח של ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל ותוצאות הבחירות שהוקדמו. הקולות הקיצוניים משני הצדדים של המתרס, החרדיזציה של בעלי התשובה מצד אחד, והאנטיקלריקליזם האופנתי מצד אחר, אינם תורמים אף הם לאחדות יתרה.

כמו שני עמים ברומן של ד"ש ראלי

המגמה הזאת מזכירה את התאור המופיע ברומן "סיביל" של ד"זרעאלי, ראש ממשלת בריטניה, בתקופת המלכה ויקטוריה, על אודות הופעת שני לאומים בעם האנגלי – בעלי ההון מול העמלים העניים "שביניהם אין מגע, משא או סימפטיה, שמנהגיהם ומחשבותיהם שונים זה מזה כאילו כל צד מתגורר בכוכב לכת אחר, שתפריט המזון שלהם וחוקיהם שונים זה מזה". היהודי האורתודוכסי מתייחס לרעהו החילוני כאל תופעה זמנית

היטל המערבי: אתר היסטורי או בית כנסת?

הדת היהודית מתחילה בהתבוננות שכלית על האדם. אבן עזרא הפרשן חריף השכל של ימי הביניים, ביטא גישה זו באמרה: "מי שאין בו דעת אין בו תורה".

הרמב"ם הפילוסוף, הפוסק הקלאסי של ימי הביניים, עמד על העקרון שצווי הקב"ה אינם שרירותיים, אלא כפי שמעידה התורה עצמה "חוקים ומשפטים צדיקים" (מ"ג, כ"ה, כ"ו). באגרתו לחכמי מונטפלייה על גזירת הכוכבים (אסטרוולוגיה) הוא מבטא את האני מאמין האינטלקטואלי שלו, כדלהלן: "כל דברי החזנים בכוכבים שקר הן אצל כל בעלי מדע. ואני יודע שאפשר שתחפשו ותמצאו דברי יחידים בין החכמים בתלמוד ובמדרשות שדבריהם מראין שבשעת הולדתו של אדם יגרמו לו הכוכבים כך וכך. אל יקשה בעיניכם. אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת ושכבר אמתו בראיות וינער כפו מהן וייתלה בדברי יחיד מן החכמים שאפשר שנתעלם ממנו דבר או שיש באותו דבר רמז או אמרו לפי שעה; ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו שהעיניים לפניו הן ולא לאחור".

"אשפוט לפי מראה עיני"

ניסוח מובהק של הגישה הביקורתית והשכלתנית לספרות הרבנית, המתיימרת לקבוע את אורח חייהם של המאמינים, נמצא בהקדמה החרוזית של הרמב"ן להשגותיו על מנין המצוות של הרמב"ם: "והנני עם הפצי וחשקי להיות לראשונים תלמיד, ולקיים דבריהם ולהעמיד, לעשות אותם לצאורי רביד, לא אהיה להם חמור נושא ספרים תמיד, אבאר דרכם ואדע ערכם, אך כאשר לא יכלו רעיני, אשפוט למראה עיני, ובהלכה ברורה לא אשא פנים לתורה, כי ה' יתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים, לא ימנע טוב להולכים בתמים".

כשפושטים מדברי הרמב"ן את לבושם התיאולוגי-רבני, נשאר מרשם בדוק לכל מדען בן זמננו. ובכל זאת: האם אפשר להתעלם כל כך בקלות מהמחויבות של המאמין לקבל בלי ערעור את מצוות דתו, כפי שהן נובעות מפורשות מדפי כתבי קדשו – קרי התורה שבכתב ושבעל פה – התלמוד והפוסקים? התשובה היחידה לטענה הזאת היא, שגם הגישה הפשטנית והמילולית ביותר כלפי כל כתוב, היא זה קודש או חולין, טומנת בחובה פעולה אנושית של הבנת הנקרא. היחס בין הקורא והכתוב מקביל ליחס הקיים בין האדם המשקיף למציאות הסובבת אותו.

ברונבסקי² סיכם יפה את הברירה העומדת בפני האדם כשהוא בוחן ומנתח את המציאות. הוא כתב: "העולם מחולק בין אנשים שהיו רוצים לחשוב שהטבע כפי שהוא מצטייר בעיני המדען הוא יצירת דמיונו ובין אלה שהיו רוצים לחשוב שאנו מתייחסים למה שנמצא שם במציאות". באופן דומה, אפשר לשאול: האם משמעות הכתוב מצויה כנתון בתוך הכתוב עצמו, או היא כולה יצירת הקורא? האמת ודאי מצויה בין שני הקצוות הללו. אולם, אופן הבנת הנקרא תלוי בדרך בה החברה מתייחסת לכתוב. אכן, בסופו של חשבון, עצם הקונויצייה של כתוב מסויים כמו התנ"ך, התלמוד והשולחן ערוך, היא פעולה אנושית הסכמית. תכונות הכתוב עצמו, כמו גם האופי של הקהל המפרש אותו, יקבעו את דרכי הפרשנות – גמישותה ופתיחותה מצד אחד או דוגמטיותה וסגירותה מצד אחר.

אין בכוחה של ההשגחה לגרום שהעולם יסטה ממסגרתו

ברור שקיימים כתובים עובדתיים – לדוגמה פרוזה מדעית. דו"ח של ניסוי במעבדה, למשל, זקוק לתאור מדויק, שניתן להתפרש באופן שווה על ידי מדענים בכל מקום ובכל זמן. כאן עסקינן "בעולם השלישי של המידע האובייקטיבי" של פופר, המתאפשר ע"י קוד מוסכם. יהיה קשה מאד להכניס את הספרות או את כתבי הקודש לקטיגוריה הזאת. ספרי חוקים יבשים בין של חולין או של קודש, אינם יכולים להיות מסווגים כפרוזה מדעית. חוקרים מתקשים לגלות את היסוד העובדתי בתאורים שהגיעו אלינו באמצעות המסורת שבעל-פה והכתוב של עמים קדמונים. ברור שיש להבחין בין תאורים של מבצעים מלחמתיים או הנדסיים, כמו החפירה של תעלת חזקיה המלך, אשר ניתנים לאימות ואכן התאמתו על ידי גילויים ארכיאולוגיים משכנעים למדי, לבין תאורי מעשה הבריאה, סיפורי גן עדן, הופעת מלאכים, אתונו המזדברת של בלעם וההתגלות בהר סיני. על פסוקים המתארים תופעות הקשורות בחוויה הדתית ובהתערבות האלהים במעשי בני אדם, אמרו חז"ל "דברה תורה בלשון בני אדם". הם נמנעו מלפרש תופעות אלה כפשוטן, והעזו לפרשן שה' לא ירד בהר סיני ומשה לא עלה לאלהים וה' לא נח ביום השביעי: "וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר: "לא ייעף ולא יגע! ומה תלמוד

לומר "וינח"? אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי. והרי דברים קל וחומר: מי שאין לפניו יגיעה הוא כתב שברא עולמו בששה ימים ונח בשביעי, אדם שנאמר בו, "אדם לעמל יולד", על אתת כמה וכמה! (מכילתא). כלומר, חז"ל חיפשו את הלקח המוסרי-חברתי שבפסוק.

כמובן, בתקופות שבהן תופעות על-טבעיות היו מקובלות, וחכמת המדע והרפואה היתה מוגבלת מאד והחברה הסתמכה לרוב על פעולות מגיות, על קסמים למיניהם, ועל פולחן איתני הטבע, ואפילו קרבנות אדם, גם התורה ואחר כך חז"ל, כיוונו את מאמציהם להוציא מלבם של הסרים למרותם, את האמונה, שאפשר להשפיע על כוחות הטבע ולהפיס את דעתו של האל באופן מכני באמצעות טכסים וזבחים. מאות שנים אחריהם בימי הביניים, כשהפילוסופיה האריסטוטלית משלה בכיפה, עורר הרמב"ם התנגדות חריפה בקבעו שבכל סיפורי התערבות מלאכים בתורה, הופיעו המלאכים רק בחלום. חז"ל אכן כבר קבעו, ש"עולמו כמנהגו נוהג" (ע"ז, נ"ד) ואין בכוחה של ההשגחה, או של התפילה והתענית לגרום, שהעולם יסטה כהוא זה, משגרתו ומנהגו הקבוע. השינויים שיתחוללו בחיי המאמין מפעולות כמו התפילה והתענית, מתייחסים להשפעתם על התנהגותו ועל יצירת מסגרת חינוכית, אשר תצטיין בשאיפת יתר לסולידריות לאומית וחברתית. כמו כן, בשאיפה למידות החסד והאמת, צדק ומשפט ודאגה לזולת, שהן ממידותיו של הקב"ה. זוהי גם המשמעות של מאמר חז"ל "המתפלל על חברו נענה תחילה". אין לנו בטוי יותר מובהק לגישה זו מדברי הרמב"ם בהלכות תענית (א, ג): "דבר זה (התפילה ותענית) מדרכי התשובה. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה (צרה שבאה על הציבור) ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקריה, הרי זה דרך אכזרית וגורמת להם שידבק במעשיהם הרעים". הרמב"ם מדגיש את ההשפעה הפסיכולוגית-חינוכית על האדם של התפילה, תקיעת השופר והתענית, במקום לייחס להם השפעה מכנית-מאגית, כפי השקפת פשוטי העם עד היום הזה. היהדות בנוסחה התרדית ביותר, מודעת אף היא לעקרון התלמודי שהקירבה ליהדות פירושה שלמות מוסרית – "מה הוא רחום אף אתה רחום" וכי.

שבכח המשיכה של המאגיה והעל-טבעי פג במקצת אף בעיני ההמון, לאור קידום המדע. אף על פי כן, ההומניסט עד כמה שהוא "נאור", אינו יכול להשתחרר מכבלי תרבותו, נסיונו האישי ותנאי סביבתו – אלה מהווים את הכתובים הקנוניים שלו, על אף מחויבותו לחישובים שכלתניים, אוביקטיביים. עדות מובהקת למצב הזה הן האמונות הטפלות והמעצורים ההתנהגותיים של המשכיל. ברם, האדוק הפונדמנטליסטי ביותר, אינו מסוגל לסחוט מכתבי הקודש שלו תשובות חד-משמעיות ואחידות, כפי שמעידות המחלוקות בין המאמינים השונים – פרוטסטנטים, חסידים ומתנגדים ובין הכתות השונות בתוכם. בין גדולי התורה יש מאמינים ניצים, מאמינים יונים, כשם שהיו רבנים ציוניים ואנטי-ציוניים, וכולם מצאו תימוכין בכתובים.

אמנם, קיימות מצוות מעשיות שמחייבות כל יהודי מאמין, כמו דיני כשרות, שבת ומועד, איסורי עריות, אולם גם האיסורים המובהקים הללו, המאחדים את כל המחנה הדתי, אשר בחלקם אינם מקובלים על החילוני בן זמננו, נתונים להתאמה לתנאי חיים משתנים, לפי העקרון הפרשני של חז"ל על הפסוק "וחי בהם". גם המאמין האדוק ביותר, מוצא את עצמו מחויב להידרש לשכלו הישר ולשיקולים של תבונה אנושית וטובת הציבור וכבודו. שיקולים אלה מעוגנים בתורתו, כשהוא מיישם את הכתובים למקרים פרטניים ולמציאות היום-יומית. פעילות כזאת גרמה לתיקונים בחוק הדתי, ואפילו לביטולו במקרים מסויימים, כמו במצוות היבוס, אסורי ריבית, גירוש בעל כרחה של האשה וגם לתקנת הבת בדיני ירושה. הפוסק הרבני, כמוכּוּן, יטען בתקיפות שלא מדובר כלל בביטול מפורש או בעקיפה של החוק התורני, אלא רק ביישמו על-פי העקרונות הטמונים בתורה עצמה. גדולי התורה בכל דור ודור כתלמידים ותיקים בימי התלמוד, רק גילו מה שהיה מקופל בכתובים מהר סיני.

המשפטן והמשקיף החילוני יראה בזה תרגיל, שמגמתו לשמש כיסוי ניסוחי ותיאולוגי להתאמה נבונה לנסיבות משתנות, במידה שהוא בכלל רגיש למקורות היהדות, המהווים חלק מתרבותו. בעיני החילוני, החוק הוא מעשי אנוש ואין בו סממן אלוהי. ניתן

מוטיבציה טרנסצנדנטלית, הנובעת ישירות מן האותיות של ספרות מקודשת, אינה פוטרת את המאמין מן ההכרעה האישית. כל מה שבעלי ההשקפה הדתית ופוסקיהם מקבלים מפוסקיהם היא האפשרות להסתמך בהכרעותיהם על הנסיון המצטבר של דורות קודמים, הכמוס בכתובים ובמסורת הפרשנית שמלווה אותם. אף הם, ביודעין ובלא יודעין, מחדשים בפרשנותם לאור נסיונם האישי ולאור התמודדותם עם צרכי הדור ולאור ממצאי המדע, המשנים את תמונת העולם בעיני הברית. היהודי האורתודוכסי יצהיר שעשרת הדברות ניתנות מפי הגבורה בסיני. החילוני יקבע שקיימים ערכים מוסריים אוניברסליים דומים, פרי הנסיון האנושי של דורות. שתי הגישות עשויות להביא לידי אותן החלטות מעשיות ולאותן הכרעות מצב. ההבדלים בהדגש ובדעות יחצו את הקווים המפרידים כביכול בין דתי לחילוני. יהיו כמוכּוּן גם כאלה, אשר ייחסו משקל יתר מבחינה חינוכית-פסיכולוגית לניסוח הטרנסצנדנטלי, כמו שבית מחוקקים עליון פועל כבלם לחקיקה פזיזה של הבית התחתון, או כפי שהפחד מעונש משמש ככח מרתיע.

גם המאמין האדוק מחוייב להדרש לשכלו הישר

אולם, הגישה התיאולוגית, אין בכוחה לפתור דילמות מוסריות שאין להן תימוכין חד-משמעיים בכתוב הקנוני. מצד אחר, הניסוחים ההומניסטיים, מתקבלים יותר על דעתו של האדם המודרני, בתקופה

כל הפרשנות הזאת וההכרח להתייחס לכתובים עתיקים ולהוציא אותם מפשטותם על ידי דרשנות מתוחכמת, שהיא כל כך אופיינית לקורפוס הרבני, נראים ודאי בעיני החילוני כפילפול מייגע ומיותר.

אפשרות להסתמך בהכרעות על נסיון הדורות הקודמים

ברם, נשאלת השאלה: האם לחילוני הסבר משכנע יותר, הנובע באופן טבעי מתרבותו כיהודי, לקביעת מערכת הערכים שלו?

עד היום לא נמצאה הצדקה אמפירית טהורה להתרחקות מדבר שקר ורדיפת האמת, החסד והשלום, ערכים משותפים להומניסט ולמאמין כאחד. אין בכוחם של לימודים אקדמיים, התעמקות פילוסופית, מהקר מדעי, אנתרופולוגי ופסיכו-סוציולוגי לקרב את האדם כהוא זה לשלמות מוסרית. ההכרעות המוסריות נובעות ממחויבות אישית, שהיא עצמה תוצאה של לחצי הסביבה, והדוגמה של הורים, מורים וחברים. כאנשים נאורים, אנו מצווים, אולי, להעניק למצפון האוטונומי של הפרט את הזכות לקבוע את ערכי המוסר, ולהגיע דרכם להכרעה המעשית בכל מקרה ומקרה. אולם, עדים אנו, עד כמה המצפון הקיבוצי והאינדיבידואלי יכול להיות אנוכי וסלקטיבי, כשהוא קובע את המוסריות של לוחמי חרות פלשתינאים וכורדים למשל, או פעולות טרור של הימין או השמאל.

האם מצבו של המאמין, הנעזר במוסר ההטרונומי שלו הוא יותר חד-משמעית?

ממלת העצמאות: – בתוקף זכותנו התסטורית" או משום "צור ישראל ונאלו"

הדרישות של השכל הישר והתבונה, דרישות שאף היהודי החרדי מחוייב להן – כנר ה' או צלם האלקים בקרבנו.

הויכוח בין החילוני לאורתודוכסי הוא בעל משמעות רק כשעורכים אותו, תוך עיון מעמיק ומתמיד במקורות היהדות. הוא מקבל מימד בריא על ידי מחוייבות ליסודות של אורח חיים משותף, שאילו הפרט יתאים עצמו באופן טבעי בצורה סלקטיבית. ההתפרקות מערכים, ניכור וריקנות רוחנית אורבים לציבור שמזניח את מקורות מורשתו, ובפרט כשתהליך זה זוכה להצדקה רעיונית. לשלול מילדינו את החוויות של שמירת שבת ומועדי ישראל ושל התפילה בציבור וביחיד (לדעתם של מומחי האנתרופולוגיה החברתית של היום, זוהי "חוויה אוניברסלית אנושית... שכל חברה וחברה מסבירה לעצמה על ידי יצירת תאורים תרבותיים שונים וסיפורים שונים") ולהרחיק מהם את האפשרות להשיג שליטה על מקורות היהדות, התנ"ך ומפרשיו, התלמוד והפוסקים, מעשה כזה מערטל אותם מחלק מהותי של זהותם היהודית, מסכן את אחדות העם בכל תפוצותיו ומחליש את הרצון להתקיים בארץ מולדתנו כישות נפרדת וכהמשך לעם ישראל ההסטורי.

בחלל ריק מדור לדור, על ידי קבלה סבילה, או אפילו על ידי הצהרת כוונות, ובפרט כשמדובר בקבוצת מיעוט בתוך עולם רווי גירויים ופיתויים סוחפים. על מנת להתקיים, הייחוד הקבוצתי זקוק לחינוך ולטיפול מעשי באמצעות מצוות ומנהיגים ודקדוקיהם ("העמידו עלינו מצוות" של ביאליק במסתו "הלכה ואגדה"), טכסים ציוריים ומושיכים את הלב, אמדות וכדומה. אף הליברל המושבע, אינו שואל את הילד הרך אם רצונו לשמור את המצוות של התנהגות טובה, את חוקי ההיגיינה ואת המוסכמות הסוציו-לשוניות. הילד מתרגל לאורח החיים האנושי-שבטי של קבוצתו הודות ליצר החיקוי שלו ונטיות הטבעיות להדדיות חברתית. הוא מקבל דחיפה לכיוון הזה באמצעות פעולות חינוך של הורים ומחנכים, תהליך שזכה למונח "scaffolding" בספרות המקצועית. בגיל הבגרות זוכות אף המוסכמות המקודשות והמושרשות ביותר, לבחינה מתודשת ואפילו לדחיה וביטול – תופעה אופיינית למסורת במשבר. אולם, פעולה זו של בחינה מחודשת והחלטה להסתייג מאותן מוסכמות מקודשות, מתקבלת בחברה בריאה מנקודת מבט של חוויה תרבותית משותפת.

ויכוח בין החילוני לאורתודוכסי רק על רקע הכרת מקורות היהדות

מוכרים לנו "המרד הקדוש" של החלוצים הדתיים והמרד החילוני הומניסטי-מרקסיסטי של האפיקורסים יוצאי הישיבות של דור המייסדים. כיהודים, אנו נקראים לעניות דעתי, למצוא את האיזון בתוך תרבותנו המשותפת, הכוללת בתוכה, מחד גיסא, את ההסטוריה היהודית, שפתה וספרותה, ואת אורח החיים היהודי בעל אופי דתי-לאומי ומאידך גיסא, את

לכבד כל חוק, נוהג או טכס עתיק בזכות הצלחתו להתקיים במשך דורות. אפשר לייחס לו סגולה של גן מוצלח שהברירה הטבעית מעידה על ערכו ועומדת מאחורי סוד קיומו. ההומניסט ידגיש, שאין בתוק או טכס מסוים שום קדושה מוחלטת וניתן לשנותם או לבטלם לאור הנסיבות. הסמכות התורנית מצידה, תדגיש תמיד את המקור האלוהי של מקורותיה, בו בזמן שהיא עשויה לתמוך באותו שינוי או ביטול למעשה, על ידי תהליך של פרשנות מקודשת. למעשה, עם כל ההזדקקות למינוח דתי-דוגמטי, משעבדים את הכתוב לדרישות של התבונה האנושית וצרכי החברה. זאת, כמובן, בתנאי שהתהליך עצמו זוכה ליוזמתם ולחותמם של הפוסקים המוכרים של היהדות האורתודוכסית. היתהליך הזה הוא איטי יותר ועובר גלגולים שונים, אולם בסוף הוא מגיע לאותה מטרה.

האמונה והספקנות הן צורך אנושי עמוק

האם, מוצדק אפוא, להסיק שההבדלים בין הגישה הדתית-אורתודוכסית והגישה החילונית-הומניסטית הם ענין של מינוח וניסוח גרידא ואין כאן פער אידיאולוגי? התשובה המתבקשת היא, שאולי עצם ההזדקקות למינוח או לניסוח מסויים, משקפת את השוני שקיים מבחינה פסיכולוגית בתגובות של בני אדם למציאות היומיומית. האמונה היא צורך אנושי עמוק ואף הספקנות; שתיהן אמורות להוות תגובה מאוזנת ונבונה לבעייתיות של החיים. מן הצד האחד, פלאי היקום מעוררים התפעלותנו ומן הצד האחר, אכזריותנו, לפי תפיסתנו, מביאה אותנו לידי יאוש ופחד. חוויות מנוגדות אלה, משותפות הן לכלל בני האדם, מאמין, כספקן. כל קבוצת בני אדם וכל אומה ירשו ופיתחו מסגרת תרבותית, שבתוכה הם יכולים למצוא את מקומם האישי, וליצור לעצמם הנהגות ולאמץ אמונות, שאינן סוטות בצורה ניכרת ובלתי מקובלת מהנורמות של הציבור. הללו מעוגנות בשפתם ותרבותם המשותפת. עבור היהודי, המסגרת הזאת היא היהדות במשמעותה הרחבה ביותר, מבחינה דתית-לאומית-אנושית.

אולם התרבות והזהות הקבוצתית שנוצרה בעקבותיה, אינה עוברת באופן אוטומטי

הערות

1. שפינוזה וספרים אחרים, ידמיה יובל, ספרות הפועלים 1989.
2. The Origins of Knowledge and Information, Yale, 1978, P.55
3. תפיסה זאת של J.S. Bruner, Early Social Interaction and Language Development, Studies in Mother-Child Interaction, ed. H.R. Schaffer, London, Academic Press, 1977
4. Goody, Social Intelligence and Prayer as Dialogue, Social Intelligence and Interaction, ed. E. Goody, 1995, Cambridge University.

יהדות חופשית

החברת הבאה תוקדש לנושא "ארון הספרים היהודי"

- איזה יצירות ספרות, אמנות והגות מייצגות את היהדות?
- מה תוכנו של ארון הספרים של היהודי החילוני?
- מי זכאי לבחור מה ראוי להכלל בו?
- איזה עידנים בתולדות העם יוצגו בו? כיצד?

אנו מזמינים מהקוראים מאמרים, תגובות והערות לנושא הגליון

יהדות חופשית, ת.ד. 4512 ירושלים

השיטה המדעית והשיטה הדתית – ניגוד או השלמה?

גד יגיל

שאלוני יידי: איך יכונה בשם מאיר והוא הולך מחשכים? השיבות: כבר קראו חכמים לילה "אור", והוא מן המחשכים.

ר' יצחק בנבנישתי מברצלונה, מחסידי שיטת הרמב"ם, על ר' מאיר אבולעפיה ממחרימיה.

הניגוד בין השיטה המדעית והמשנה הדתית מעסיק את חכמי הדת מקדמת דנא, וזאת משום החשש שמא הניגוד בין שתי הגישות לחקר האמת יביא לערעור סמכותם של גדולים לפסוק הלכה. השאלה, האם להתיר חקירה מדעית בכל נושא, התעוררה בכל חריפותה רק בימי הביניים כי הדת היוונית לא היתה סמכותית ואילו במצרים הקדמונה היה המדע כולו ברשות הכהנים והחרטומים. הפשרה של התיאולוגים היתה שהמחקר המדעי עוסק בהעמדת השערות והפרכתן – הוכחתם בלבד, ואלו הדת, כך קבעו, עוסקת בקביעת האמת, ולכן אין ניגוד בין השתיים... בטענות כגון אלו הסתייעו גם חכמי ישראל, כאשר עסקו ב"חכמת הגויים" (ר' חיים מורפורגו בתשובה למשה חגיז, מגן הקבלה, הרמ"א, ר' משה איסרליש, בווכוח עם המהרש"ל, ר' שלמה לוריא).

שאלת הבסיס המדעי של ההלכה הדתית נדונה בהרחבה ע"י גדול חכמי ישראל בימי הביניים, הרמב"ם. בתיבורו הגדול השני, מורה נבוכים, מנסה הרמב"ם להשתית את עיקרי הדת היהודית על עקרונות הפילוסופיה האריסטוטלית, ששלטה בעולם הערבי דאז. ניסיונו נתקל בהתנגדות עזה בקרב קהילות ישראל בעולם הנוצרי, עד החרמת הרמב"ם והסתת האינוקויזיציה בפרובנס לשריפת ספריו. הד לפולמוסים אלה הינה המובאה אשר בראש מאמר זה ("אור" – הכוונה ל: אור ליום... שמובנו לילה). אין טעם רב לעקוב היום אחרי פרטי הויכוחים – המדע היה עדיין בחיתוליו באותה עת והשיטה המדעית, כולל האריסטוטלינית, בלתי מגובשת. מוטב לדון בסוגייה לאור השיטה המדעית כיום, והצעד הראשון לקראת דיון כזה הוא

הכרת שתי השיטות לקביעת האמת האובייקטיבית. אקדיש את עיקר דברי לתיאור קצר כיצד השיטה המדעית עובדת. את השיטה הדתית אשאיר לגדולים ממני בתחום זה. את המסקנות אותיר לקורא.

מה הם השלבים בהתפתחות שיטה מדעית?

קיימים שלבים מסויימים בהתפתחותו של כל ענף במדע. שלב מוקדם בהתפתחותו של ענף הוא השלב התצפיתי. אנו מגדירים צמחים, מתארים ארצות רחוקות, צופים בכוכבים. השלב הבא הוא שלב האירגון – בו מייניים ובוחנים את התצפיות, ומגדירים מאפיינים משותפים לתצפיות השונות. זאת היתה למשל תרומתו של Linee כאשר קבע את מיון משפחות עולם החי והצומח, או של מנדליב כאשר ניסח את הטבלה המחזורית של היסודות הכימיים. בשלב הבא מנסים לעמוד על יחסי הסובב – מסובב בין התופעות השונות, ולהעמיד השערות בדבר הכללים והחוקים השולטים במגוון התופעות הנצפה. לבסוף, כאשר ענף מדעי מגיע לבגרות, נכנס השלב הנסוי – ניבוי התנהגות מערכות ניסוייות מבוקרות על סמך ההשערות שהועמדו, וצפייה בפועל, בין אם על ידי תצפיות שיטתיות ובין אם ע"י מדידות מדויקות, שתאוששנה או תפרכנה ההשערות הנבחנות. השטח בו עוסק כותב דברים אלה, הגנטיקה המולקולרית, נמצא היום בשלב התצפיתי – אלפי חלבונים שלא שערנו את קיומם מתגלים מדי יום ביומו, ואיננו מבינים את תפקידם. אנו מסיקים את נוסחתם הכימית ממבנה הגנים המצפניים אותם, רושמים אותם במחשב ומתכננים את הדרכים כיצד למצוא את תפקודם במערכת התא, האיבר או הגוף. קביעת הכללים לפיהם מתנהגות המערכות הגנטיות עוד מאתנו והלאה.

סיכוי נמוך להפרכת קביעות מדעיות

אמת, קבע כבר פילוסוף המדע קרל פופר, שאין אמת מוחלטת במדע. כל קביעה מדעית ניסויית הנה אמת זמנית, והיא בת הפרכת (falsifiable). אין למדע כיום

ימרה לקבוע אמיתות נצחיות שתעמודנה לעד. סיפור הפרכתה של הפיזיקה הניוטונית ע"י תורת היחסות וע"י תורת הקוונטים ידועה לכל. ערעור מוסכמות המאה התשע עשרה הביאה במאה העשרים לספקנות רבה באשר ליכולתנו לקבוע אמיתות העומדות לעד. עם זאת, הצטנעות זו של המדענים מן הדין שלא תובן שלא כהלכה מחוץ לכתלי המדע. ברי לכולנו שבמאות האחרונות, ובפרט במאה שלנו, חל שפור כביר ביכולת האדם להבין את הטבע ולנבא את התנהגותו. מרבית קביעות המדע שהושגו בשיטה הנכונה, הסכי להפרכתן נמוך ביותר. החל מתנועת גרמי השמיים וכלה בתורת האבולוציה. דבר זה ברור גם לכהני הדת של ימינו, ולא בכדי אפילו הוותיקן, ששרף את ג'ורדנו ברונו וכלא את גלילאו, מקיים בימינו אקדמיה פעילה למדעים ועורך כנסים מדעיים, ולו רק בבחינת "דע את האויב".

כיצד פועלת אפוא השיטה המדעית? באיזה דרך מתקבלות קביעותיה? עיקר הפעילות המדעית, בוודאי במדעי הטבע, הוא בהעמדת שאלות ביחס לסובב אותנו, ובדיקת תשובות לשאלות אלו בדרך הניסוי. צמיחת המדע המודרני מתוך הפילוסופיה היא קודם כל צמיחת המדע הניסויי, ואם ברצוננו להבין כיצד עובד המדע, עלינו לעמוד על הדרך בה מתנהל ניסוי מדעי מבוקר.

ניסוי מדעי – שלב אחר שלב

לכל ניסוי מדעי מבוקר ארבעה שלבים עקריים, ואפרטם: השלב הראשון הוא שלב הרעיון, שלב העמדת שאלה, וניסוח תשובות אפשריות אליה. על מנת ששאלה תהיה לגיטימית מבחינה מדעית, צריך שתהינה לה מספר תשובות חלופיות, וניתן להעמיד ניסוי או סדרת ניסויים, הבאה לאשש או להפריך לפחות חלק מהתשובות המשוערות. נבהיר זאת בדרך של הבאת ניסוי לדוגמא, מסוג הניסויים הנערכים כיום במעבדות העוסקות בגנטיקה מולקולרית: על סמך ידע שפורסם, ניתן להניח שעל ידי החדרת גן מסויים לתא סרטני (גן פרושו קטע של

הנך ניגש לכתובת המאמר או ה-"paper" בלשון יום-יום. למאמר המדעי מתכונת מקובלת מזה זורות. בחלקו הראשון של המאמר עליך לחזור ולהגדיר את השאלה שאתה מתעתד לבחון, ולצטט את כל הידע הקודם בנושא – למשל: מה הם מאפייני תאי הסרטן הנבחנים, מה ידוע על הגן המוכנס, ומה היסוד להניח שהחלבון המקודד על ידי הגן אכן ישפיע על קצב חלוקת התאים. בפרק הבא יש לתאר את פרטי ביצוע הניסויים, וזאת בפרוט שיאפשר לקורא מיומן לבצע את הניסוי באותם התנאים בהם בצעת אתה את הניסוי. אין ספק שאם מסקנתך היא בעלת חשיבות, ימהרו רבים לוודא את תוצאתך במעבדתם, ואוי לאותו מדען אשר אחרים לא יחזרו על תוצאותיו. מתן הזדמנות לכל מדען לבחון את קביעותיך הוא אבן יסוד בשיטה המדעית. זכורה לרבים פרשת Laetril. שושבינו טענו שאין קהיליית המדעים מתייחסת לתוצאותיהן, אך סירבו זמן רב לחשוף את פרטי שיטתם, ואשר התגלתה כעורבא פרח לאחר שהואילו לחשפם. לאחר פירוט השיטות בא החלק העקרי במאמר, דהיינו תיאור התוצאות – טבלאות המפרטות את ספירות התאים בצלחות לאורך ימי הניסוי, במגוון התנאים שנבדקו. לבסוף בחלק האחרון בא דיון, ובו פרוט מסקנות הניסוי, וקביעה האם אושרה או הופרכה ההשערה שהועמדה במבחן הניסוי. ללא פרסום מקצועי (או פטנט) לא יהיו תוצאותיך נחלת הקהילייה המדעית והאנושית כולה.

מורא הביקורת

האם משלוח המאמר הכתוב מהווה את סיום העבודה? לאו דווקא. עתה בא השלב הרביעי, הקריטי, בתהליך. עם קבלת המאמר במערכת הז'ורנל יקבע העורך האחראי שניים או שלושה מדענים בני סמכא בתחום כבודקים או שופטים לעבודה (reviewers or referees). על הבודקים לקרא בעיון את המאמר ולקבוע, האם הניסויים המתוארים בוצעו כהלכה, והאם המסקנות שהוסקו אכן נובעות בהכרח מהתוצאות שהוצגו. הבודקים רשאים לדחות את העבודה, לדרוש שינויים, להוסיף בקרה, או אף ניסויים נוספים. רק עם אישורו הסופי של כתב היד ניתן לפרסם את המאמר. הבודקים הם בדרך כלל עמיתך למחקר, המכירים את הנושא ואת שיטות העבודה בניסוי, ולכן מסוגלים לתת שיפוט אובייקטיבי.

החלבון המסויים, הוא הוא הגורם לעצירה בחלוקת התאים הסרטניים.

השלב השני, לאחר תכנון הניסוי, הוא ביצועו: דהיינו, גידול התאים הסרטניים, הכנת הד.ג.א. והחדרתו, ביצוע הספירות, ורישום מסודר של התוצאות. מבחינה קונצפטואלית זה החלק הפשוט, כל עוד עומדים לרשותינו הידע, הנסיון, המתקנים והתקציבים הנחוצים. שלב הביצוע כולל גם נתוח סטטיסטי של התוצאות, על מנת לקבוע את מהימנותן. בדרך כלל יש לערוך גם ניסויי עזר, על מנת לקבוע, למשל, האם חדר הד.ג.א. לתא והאם היה פעיל שם. יש גם לחזור על הניסוי יותר מפעם אחת, על מנת לוודא את הדירות התצפיות.

השלב השלישי והקריטי מבחינת המתודולוגיה הוא שלב הסיכום והפרסום. בין אם התוצאה היא חיובית, כלומר ההשערה שאותו חלבון (ציטוסטט) מעכב את הגידול אכן אוששה, ובין אם התוצאה היא שלילית וההשערה הופרכה – מחויבותך כלפי מממני המחקר היא להביא את התוצאה בפני הקהילייה המדעית. הכלי לעשות זאת הוא העתון המדעי – או הז'ורנל בלשונו. לאחר שסיימת את הניסויים, ואף חזרת עליהם על מנת לוודא את הדירותם, ואולי לחזור במגוון תנאים על מנת שעצירת הגידול תהיה מירבית –

ד.ג.א. המצפין חלבון מסויים), נתן לעכב את התחלקות התא ועימה גם את הגידול הסרטני. למותר להסביר את החשיבות בפוטנציה של התשובה לשאלה זו. ניתן היום לגדל תאים מסרטניים בצלחות פלסטיות בתוך נזל מזין. נעמיד אפוא מספר צלחות עם תרביות התאים הסרטניים, נוסיף את הד.ג.א. של הגן המעכב בתנאים המתאימים במספר רכזים שונים, במחצית הצלחות לשעה אחת ובמחציתן לשמונה שעות. בתנאים הנכונים "יתבטא" הגן, כלומר יגרום להופעת החלבון מעכב ההתחלקות. נספור במשך ימים מספר כמה תאים נוספו לכל צלחת, ונקבע האם ובאלו מן הצלחות חל עכוב בגדול התאים. כך נקבע אם הגן-חלבון שהוספנו, אכן מעכב את גידול התאים הסרטניים.

האם נסוי זה תוכנן כהלכה? ודאי שלא. תכנון הניסוי כפי שתואר עד כה מהווה מתודולוגיה מדעית גרועה – כי לא הוספנו בקורת, וכל ניסוי מדעי חייב בבקורת. בקורת מינימלית בניסוי זה שלנו היא הצבת צלחת נוספת ללא ד.ג.א. – על מנת לוודא, שהתאים הסרטניים אמנם מתרבים בתנאי הגדול שבחרנו. בקורת יותר מתוחכמת – ד.ג.א. "נשא" (ווקטור) בלבד, כלומר ד.ג.א. שאינו מצפין את החלבון המעכב, שמא עצם החדרת ד.ג.א. בסדר בסיסים כל שהוא ולא דווקא בסדר של הגן המצפין את

ויכוח בין חכמי ישראל, מתוך א. מארגארטה, אוגוסט 1530

במדעי הטבע שמות הבודקים אינם נמסרים בדרך כלל לנבדק, על מנת למנוע מקשרים אישיים להשפיע על תוצאות הבדיקה, ולהבטיח בקורת הוגנת. אבל יש עוררים על גישה זו.

תהליך הבדיקה והפרסום הוא לעתים תהליך ממושך יותר מאשר עצם הביצוע, אבל הוא נדבך מפתח בשיטה המדעית המקובלת. הבדיקה מבטיחה שתוצאות המתפרסמות בעתונות המדעית אכן תהיינה בנות-סמך והדירות. השיטה רחוקה מלהיות מושלמת, אבל עצם מורא השפוט מונע הטייה, חוסר אובייקטיביות שלא מדעת, או אף דשלנות, ומהווה גורם מרתיע מהפצת השערות או תורות שאין להן רגליים במציאות. פרסום בתהליך המתואר מהווה נדבך עיקרי המפריד בין מדע ובין פסוידו-מדע הפושה בימינו, אך סוגיא זו נפרדת מעניינינו כאן.

אין במדע סמכות המכתיבה מה מותר לנסות

כדאי לשים לב לכך, שבכל התהליך המתואר אין חשיבות עקרונית לזהותו או אף למעמדו של מבצעו-מפרסם עבודת המחקר. אמת, הבקורת על עבודה נסויית תהיה פחות יסודית אם חתום על העבודה חוקר בעל מוניטין, אבל אין זה תנאי הכרחי או אף מקובל. בודק רציני ישאל קודם כל האם תהליך בניית המחקר וביצועו נעשו כהלכה, ואם אכן כך הוא – לא יימנע מלהמליץ על פרסומו, אפילו מדובר בממצא הנוגד את המקובל אותה שעה, או אם הוגש ע"י סטודנט שזה עתה סיים את תלמודו. תהליך השיפוט על ידי עמיתים לחקר בתחום (peers בלעז) מדגים מאפיין מרכזי של המערכת המדעית, דהיינו שאין סמכות במדע המכתיבה לאחרים מה עליהם לנסות ואילו מסקנות מותר או אסור להסיק, כל עוד הסקת המסקנות אינה חוטאת לכללי ההגיון והיושר האינטלקטואלי הבסיסי. כל פרז מדע רשאי להציב בעייה בעלת משמעות ולבחון אותה בכלים אובייקטיביים – והוא זכאי לאותו טיפול כמו גדול המדע בשטחו. דוגמא ידועה הנה מבנה ההליקס הכפול של הד.נ.א.: הן ווטסון והן קריק היו בתחילת דרכם המדעית, אבל ההוכחות שהביאו למבנה הסליל הכפול היו מוצקות ועבודתם התפרסמה ללא חתימה של חוקר בכיר, למרות שהמודל שהציעו היה מנוגד לזה של לינוס פאולינג, בעל פרס נובל ובר

סמך מוכר בשטח. לא שאין חריקות במערכת – יש ויש. אבל יש מוסכמות בקהיליית המדענים, ואתח החשובות בהן היא, שאין לדחות עבודה בנימוק שמפרסמה עדיין צעיר ו"לא למד", או שרב מסויים פסק אחרת.

ההבדל בין המערכת המדעית למערכת הדתית

בנקודה זאת, הזכות של כל חבר בקהילה המדעית, בכיר או זוטרי, לקבוע קביעות מחייבות (עד שתופרכנה) קיים ההבדל העיקרי בין מערכת מדעית לבין מערכת דתית. האחרונה בנגוד לראשונה הנה היירארכית, בה רק לבכירי הכוהנים או הרבנים מותר לקבוע מה נכון ומה לא נכון, מה מותר ומה אסור. המדע לא הגיע למתכונתו הדמוקרטית בקלות. היו הרבה נסיונות בהיסטוריה להכתיב למדענים מה לחקור ומה להסיק. אך נסיונות אלה הסתיימו תמיד בכשלון – כי האמת התפרצה במקום אחר, ואילו במקומות שניסו להכתיב שקעה היכולת המדעית (ליסנקו!), לעתים לדורות. השיטה המדעית מתאפיינת גם על ידי עידוד קשרים בין-לאומיים. מערכות הקוראות להסתגרות, כמו חלק מן המערך הצרפתי שנענה לקריאת דה-גול לפרסם רק בצרפתית, מצא עצמו חיש מהר מבודד מההתקדמויות בדורו. המדע בימינו הוא הדוגמא הבולטת לטענה שחופש המחשבה וחופש הביטוי מביאים לפריחה תרבותית וכלכלית, מקרבים עמים ומאפשרים לכל פרט, בין במדע ובין מחוצה לו, לממש בצורה מירבית את הגלום בו. השיטה הדתית לעומת זאת פירושה איסור המחשבה, פרט לפילפול עקר סביב בעיות שאבד עליהן הכלת, כפיפות לסמכות, לרוב של "מורי הדור" שכבר אינם במיטבם ואינם אמונים על הבעיות האמיתיות של דורם. הממסד הדתי חש במצב דברים זה מאויים, ורואה על כן בחרדה, ומקבל בתוקפנות גלויה, כל נסיון לנתח את קביעותיו הדוגמטיות בכלים המדעיים של ימינו.

המדע – סכנה חמורה לסמכות הדתית

מקור סמכותה של הדת לקבוע דין נובעת מכתבי הקודש, כפי שנאמר (אבות א.א.): "משה קבל תורה מסיני, מסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרה לאנשי כנסת הגדולה" אלה

העבירו לחכמי המשנה, וחכמים לרבנים לדורותיהם ועד לאחרונים שבימינו. מכאן, שכל המערער על מהימנות הכתוב בתורה שקבל משה בסיני, מערער על סמכות רבנן דהיום לפסוק הלכה, והדי קיום הלכה לפי פסיקת רבנים שבימינו היא תמצית היהדות המעשית ובבת עינו של הממסד הדתי של ימינו. קבלת פסיקות רבנן ובלמות זכות החשיבה העצמית היא אבן יסוד להשתייכות למסגרת הדתית, וחרות העשייה שלא במצוות רבנן היא חטא בל יכופר.

קביעות המדע, אפילו אינן מוחלטות, מהוות סכנה חמורה לסמכות הדתית: אם העולם לא נברא בששת ימי בראשית; אם לא ניתן להכות בסלע ולהוציא ממנו מים, או להסב את הירדן לאחור, מדוע יש לקבל דווקא את מעמד הר סיני ואת כל הנובע ממנו? החשיבה המדעית היא דוגמא מוחשית לחשיבה עצמאית, חשיבה המאפשרת ליחיד לא רק להביע עות מקוריות, אלא גם להעמידן למבחן ניסויי ולהסיק את המסקנות באשר לאמיתות הדעה או התופעה. גישה זו מנוגדת בתכלית למקובל במערך הדתי, שם מי שלא "למד" ולא "הוסמך" אינו רשאי לקבוע דבר, ואם תלילה יביע דעות או יעשה ח"ו מעשים הנוגדים את דעת רבנן הריהו צפוי לחרם ונידוי ואף להוצאה מכלל ישראל אם לא ישוב מ"סורו". ראה מה קורה לקונסרבטיבים ולרפורמים. עם זאת, מן הצדק לציין, ששיטת הלימוד היהודית יש בה לא מעט משותף עם הנהוג במדע, ומהווה אולי את הבסיס להצלחה היחסית של בני עמנו במחקר מדעי.

התפיסה הדתית היא אנטייתזה לחרות המחשבה במדע

יש לציין גם, שקשת הנושאים בהם עוסקת הדת, רחבה ממגוון הנושאים הנתונים למחקר מדעי. נאמר כבר בפרקי אבות שעל שלושה העולם עומד – על האמת, על הדין ועל השלום. המדע עניינו באמת בלבד, ככל שניתן להגיע אליה. הדת היהודית עיקר עיסוקה בדין – עשה ולא תעשה, ומה יקרה אם תעשה או לא תעשה. התפיסה הדתית היא האנטייתזה לחרות המחשבה במדע, ולכן עצם הדיון המדעי ומחשבה אובייקטיבית בנושאים הקרובים לדת – ואיזה נושא אינו כזה לדעתם? – מהווה אתגר וסכנה לאלה הרוצים עדיין לראות באורת החיים ההלכתי את דרך החיים בישראל של שנת 2000.

דלג וגלה דברי אלהים

שיטת דילוגי האותיות ככלי במערכת ההטפה החרדית

צופיה ודן מלר

"ציידי הנפשות" מאת צופיה ודן מלר, בהוצאת זמורה ביתן, שראה אור בינואר 1998, הוא נסיון ראשון לעמוד בפרוטרוט על תהליכי ההתחרדות הקרויים בשוגג "חזרה בתשובה" בחברה הישראלית. באחד הפרקים בספר, מתוארות כמה מן השיטות ודרכי שטיפת המוח באמצעותן משכנעים מטיפים חרדיים צעירים חילוניים תמימים וחסרי נסיון לעבור תהפוכות בתייהם ולהתחרד. "יהדות חופשית" מביאה להלן, קטע מתוך הספר, העוסק בשיטת דילוגי האותיות.

פרקים אחרים בספר מפרטים את מערכת ההפחדות, האימונים והמיסטיקה המשמשים אף הם את המטיפ החרדי. בספר מועלית השוואה מאלפת בין כת התשובה לכתות מיסטיות ככלל, ועימה מובאים למודעות הציבור הנזק האישי, המשפחתי, החברתי והממלכתי שנגרם בגין התהליך. שני הפרקים האחרונים של הספר מציגים חלופה ערכית של הזהות היהודית החילונית, ואת העגלה המלאה של תרבותו העשירה ורוחניותו היוצרת של היהודי החילוני.

לדוגמה: המלה "קין" משובצת בפרק ד' של ספר בראשית, פסוקים 13-15, החל באות הראשונה, בדילוג של 49 אותיות (כפולה של 7) בין האות "ק" לאות "י" ובין האות "י" לאות "ן". ויאמר קין אל יהוה גדולי עיני מנשוא: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתיר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי ירדני: ויאמר לו יהוה לכן כל הרג קין שבועתיים יקם וגו'.

בספירה, לאחר הצבת האותיות בסדר מסויים, ללא רווחים בין המילים (ולעתים - אגב קטיעה שרירותית של מילים במעבר משורה לשורה) מתקבלת התמונה הבאה:

ק ין אלהי החגדול עוני מנשוא והן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתיר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי ירדני: ויאמר לו יהוה לכן כל הרג קין שבועתיים יקם וגו'.

אפשר לשחק משחק נחמד כזה בדרכים שונות, עם מלים שונות, ובדילוגים שונים. כאמור, רצוי שיהיה זה דילוג "קדוש", כמו 7, 13 או מספר מיסטי, כמו 26, שהוא הגימטריה של השם המפורש "יהוה". אפשר להיעזר במחשב, לתת לו פקודת חיפוש בספר, והמחשב יציג בפני הסורק שורה ארוכה של אותיות, שבדילוג זה או אחר יוצרות מילים. לא אחת מסתבר, שמילים מסוימות הן בעלות משמעות כלשהי לפרק בו הן נמצאות, או שיש ביניהן קשר כלשהו שהמטיפ מפרש או מפתח, כיד הדמיון הטובה עליו. והרי אין גבול לדמיון האנושי, כל עוד איננו חייב גם להוכיח בפועל, שאינו אלא דמיון.

הימצאותן של מילים בדילוגים בטקסט מיקראי, או בכל טקסט שהוא היא, למעשה, ממצא לאחור, בדיעבד, ולא ממצא האמור מראש להימצא בטקסט. המלים שעלו במחשב בדילוגיהם של המטיפים החרדיים נמצאו בדרך אקראית, ורק לאחר שנמצאו נתן להן מי שנתן "משמעות". למה הדבר דומה? למי שירה באקדח אל לוח עץ, ורק לאחר מכן צייר סביב נקודת הפגיעה את עיגולי המטרה. נסה, כדוגמה, לעקוב אחרי התהליך הבא:

כמעט שאין בנו אדם שלא הוכה בתדהמה אי פעם כשמע שחבר או בן משפחה, סטנדאפיסט פופולרי, בדרך ידוע או דמות ציבורית מוכרת, שינה לפתע את אורח חייו והיה לאיש אחר: לובש שחורים למרות שאיננו אבל, מגדל זקן אף על פי שתמיד אהב לחיים חלקות, מתנזר ממאכלים מסויימים ולא מטעמי בריאות, עוזב את מקום מגוריו ועבודתו ועובר לשיבה או ל"כולל", מפנה עורף לתרבותו משכבר, למשפחתו הקרובה, לחברה שאהב, לידידים טובים, משנה אמונתו והשקפת עולמו, את דעותיו הפוליטיות, מן הקצה לקצה. בקיצור - "תוזר בתשובה".

בין הגורמים המרכזיים והמכריעים, שמשפיעים על אדם לשנות את אורחות חייו מן הקצה אל הקצה בתחום זה נמנות ההטעיות, בהן נוהגים מטיפים חרדיים להטעות את שומעיהם בהליך של שטיפת מוח. ביניהם - שיטות הדילוגים, הטוענות להצפנתם של קודים אלוהיים במקרא, "משמעותן הקדושה" של אותיות הכתב העברי, "משחקים בספירת אותיות ומילים" במקרא, כמו גם "חישובי גימטריות", וכיו"ב. כל אחת משיטות אלה לחוד וכולן ביחד משמשות כלים ל"הוכחה ניצחת", כביכול, להיות הכתוב בכתבי הקודש "דברי אלוהים חיים" ו"אמת מדעית מוכחת".

"הקוד המוצפן בתורה" ו"פיענוחו" באמצעות שיטת דילוגי האותיות

אחד האמצעים לשכנע את הציבור, בייחוד צעירים ונוער, המשמש באחרונה את המטיפים, הוא משחק דילוגי האותיות. בשיטת הדילוגים מחפשים בטקסט המקראי מלים, שאותיותיהן משובצות במרחק שווה זו מזו, כלומר מספר האותיות המפריד ביניהן שווה. רצוי מאד שלמספר כזה תהיה משמעות מאגית בתולדות המיסטיקה היהודית או הכללית, כמו 7,3 או כפולותיהם. מחפשי הדילוגים בטקסט המקראי מנסים לטעון ולשכנע שמדובר ב"צופן" (קוד) שהצפין אלוהים, כדי שישמש הוכחה מכרעת לקיום האל, לסגולות החיזוי שלו, ובעיקר לכך, שהוא עצמו כתב את התורה.

"קודים מוצפנים" בכל טקסט כתוב

הטכניקה של "דילוגי האותיות" נחקרה בין השאר בידי איש מחשבים בשם נחמן גבעולי ז"ל בשנים 1985-1989. הוא הדגים והוכיח, בעזרת חיפושיו במחשב (ציטוט), מה שידוע לכל סטטיסטיקאי האמון על תורת ההסתברות: שכל ה"פלאים" שבדילוגי האותיות בתורה אינם אלא תעלולים-פעלולים, שגם המחשב-הגולם יכול לעשותם. במאמריו מתייחס נחמן גבעולי לספרים שואו אור בנושא הדילוגים עד לאותה עת, **צפונות במסורת ישראל** מאת טוביה וכסלר, ו**בדילוג אותיות אל רובד נסתר** מאת משה כץ ומנחם וינר.

גבעולי כותב כי כץ ווינר התפעלו בספרם מעובדה שגילה המחשב, שבשני פרקים בראשית, כ"ג ו-מ"ט, אפשר לאתר את המילים "אדם" ו"חיה" בשיטה של דילוגי אותיות. בפרקים אלו מדובר על קבורת האבות והאמהות בקרית ארבע, היא הברון. בפרק כ"ג אפשר למצוא את האותיות א-ד-מ בדילוגים של 26 אותיות, ואת ח-ו-ה בדילוגים של 53 אותיות. בפרק מ"ט נמצאות איתיות אלה בדילוגים של 12 ו-29 אותיות, הפעם לאחור. לדעת וינר מרמז גילוי זה על כך, שגם אדם וחיה קבורים בחברון, כדברי המסורת.

חזרה בתשובה כמה זה עולה למדינה?

משרדי הממשלה מממנים את ארגוני החזרה בתשובה והישיבות לחוזרים בתשובה בהיקף של מאה מליון שקלים בשנה. בנוסף מממנת הממשלה במאות מליוני שקלים את רשתות החינוך של ש"ס שחלק מרכזי מפעילותן מוקדש להחזרה בתשובה, בעיקר של ילדים. ההערכה היא שהתמיכה, אם באמצעות מימון ישיר או עקיף, עומדת על לפחות 200 מיליון שקלים בשנה.

מאז ראשית העשור מימן משרד הדתות לימודיהם של 35,000 אנשים במוסדות החזרה בתשובה. בכל שנה מצטרפים עוד 5,500 תלמידים חדשים לישיבות ולאולפנים לחוזרים בתשובה.

דוגמא מאלפת לאילו מטרות מזרימה המדינה כספים: ישיבת 'אור חיים', אותה מייצג סגן השר שלמה בניזרי מש"ס, קיבלה מהמדינה 5,5 מליון ש"ח עבור, בין השאר:

השתלמויות וימי עיון	18,020
כנסים ועצרות	14,714
הילולות	7,520
סיוורים לקברי צדיקים	9,486
קייטנות	81,000
חיזוק לתלמידים	6,292
קליטה רוחנית	121,000
הכנת גוער דתי לגיוס(?)	9,460

(מקור: הארץ מרס 98)

המחפש מורה למחשב: חפש בספר "בראשית" צירופים בני שלוש, ארבע, חמש או יותר אותיות, למילים בדילוגים של 49, והצג אותן בפני. המחשב סורק, מחפש, ומעלה אלפי מילים בדילוגים של 49. רבים מן הצירופים הם חסרי כל משמעות, כמו, למשל, א-ז-ג, או ז-ח-ק.

הצירוף ז-ב-ש-ח, למשל, הוא, כמובן, חסר כל משמעות. אבל לו היה "יוצא" הצירוף ז-ב-ש-ך ניתן היה לנסות ולמצוא שיוך ענייני כלשהו ל"ניבוי משמים" כזה, על דרך החיוב או על דרך השלילה, הכל לפי העניין שהמטיף מבקש להציג. חלק גדול מתוך הצירופים המקריים יוצר מילה בעלת מובן כלשהו, כמו הצירוף ק-י-ן (ראה הדגמה לעיל מתוך בראשית ד', 13-15), או א-ד-ם, ח-ו-ה, ש-ל-מ-ה, ר-מ-ב-ם, א-ל-ל-ה, כ-ס-א, א-כ-ל, ועוד. חלק מן המילים בעלות המובן הן שמות בני-אדם, חלקן פעלים, שמות עצם, שמות תואר, ועוד. לצד כל "תגלית" כזאת יש, כמובן, אלפי צירופים חסרי כל מובן.

אם בתוך בליל המילים העצום מוצא המחפש, לפתע, לגמרי באקראי, מילה כמו נ-י-ו-ט-ו-ן, הוא קופץ עליה כמוצא שלל רב. ואם נתגלתה, שוב במקרה, בסמוך אליה גם המילה מ-ש-י-כ-ה, הוא פורץ בצהלת שמחה, ואומר: הנה ההוכחה לקיומו של אלוהים, שכן מי אם לא אלוהים הוא שהצפין מילים אלו בתנ"ך? כבר אז, לפני אלפי שנים, הוא צפה את קידום המדע! כך, למשל, תוארה בספרו של מייקל דרוזנין (ציטוט) "תגלית": נבואת רצח רבין בפרקים כ"ה עד ל"ג בספר שמות. בפרקים אלו, כותבים המתבררים, מופיעות המילים "יצחק רבין". שמחה כפולה ומכופלת ישמח המטיף אם במקרה ימצא באותו פרק גם את המילה "רצח" באחד הדילוגים, או את המילה "עמיר". בין "התגליות" שמגלה הספר, מצויות בפרק אחד המילים: "ה' תשנ"ו" ו-"שואת ישראל". בפרק אחר מצוי "בתשנ"ו", וכן - "שואה אטומית". בהקשר זה ראוי לציין שתי עובדות:

א. בפריסה דו-ממדית של האותיות, הממצאים מופיעים לעתים בשורות אורך, לעתים בשורות רוחב, ועתים באלכסון. קריאתן היא לעתים מלמעלה למטה, לעתים מימין לשמאל, לעתים מלמטה למעלה, ולעתים משמאל לימין.

ב. הממצאים, אף הם, אינם מופיעים באופן אחיד. התאריכים למשל, מופיעים בצורות שונות. בעמוד 67 "בתשנ"ו, בעמוד 65 "התשנ"ו, בעמוד 58 "ה' תשנ"ו, וכך הלאה.

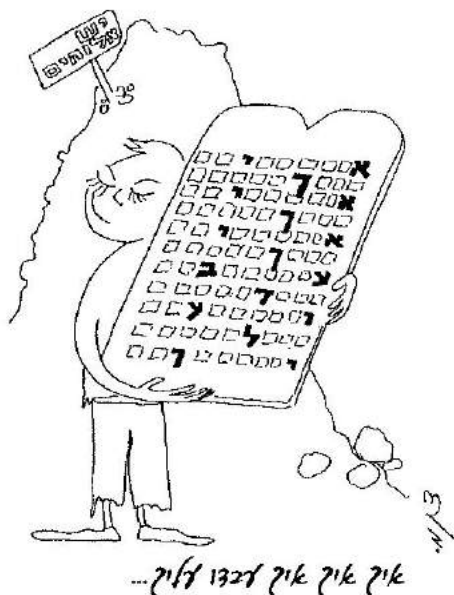
"ראיות" כאלו **חסרות משמעות ואינן מוכיחות דבר**, משום שהן נמצאו באקראי, בחיפוש לאחור ובלא כל ביסוס מדעי, בעל ערך סטטיסטי. משמעות של ממש היתה עשויה להימצא למילה בדילוג, לו צפה המחפש מראש את קיומה של מילת הצופן האלוהית בפרק מסויים במיקרא, כאשר קיים קשר ישיר רעיוני, הגיוני, עובדתי או אחר, בין מילת הצופן לטקסט המיקראי. למשל: המחפש בוחר את פרקים ו'-ז'-ח' בספר בראשית, שבהם מתואר המבול, ואומר למחשב: חפש בפרקים אלו את המילה "שואה" בדילוגים של 7. לו היה כך, היתה עשויה להיות משמעות "למציאה" זו, כיון שהמבול היה שואה לחי ולצומח כולו. אלא שלא זו המציאה שנמצאה.

בפרק הראשון של כץ ווינר, כולן באותו דילוג של 37 אותיות! יתר על כן, המספר 37 איננו מקרי. זהו הערך בגימטריה של המילה "הבל"! הסיכוי להופעה מקרית כזאת הוא כל כך אפסי, עד שאין כל ספק שיד נעלמה היא שהינחתה את כץ ווינר בעת הכתיבה..."

על כך ראוי להוסיף: אם היתה יד נעלמה כזו, הרי שבעליה סבור היה ששיטת הדילוגים אינה אלא "ביטול זמן בהבלים", זהה, למעשה, המסר שרצה להצפין, אם להיות ציני בעקביות!

"קודים אלוהיים" בטקסט אנגלי

דילוגי אותיות ניתן למצוא לא רק במקרא או בטקסטים אקראיים בספרות העברית. גם בטקסטים לועזיים ניתן למצוא את משחקי הדילוגים, שלבד מהיותם "גימיקים" ומשחקים משעשעים אין להם שום משמעות ערכית, תרבותית, מדעית או דתית. במכתב אישי למחברי ספר זה, מיום 15.4.1986, כתב נחמן גבעולי: "צירופים מפליאים אפשר למצוא גם במקורות אחרים, לא כל כך קדושים (יהודים אינם היחידים העוסקים בדילוגים): כתבי שקספיר, הברית החדשה, מידות הפירמידות, ההיסטוריה של נשיאי ארה"ב ושל אירופה. דוגמה אופיינית לצירוף "מיסתורי" ביותר מופיע בתרגום המלך ג'יימס של התנ"ך לאנגלית, אשר יצא לאור כאשר שקספיר היה בן 46 שנים בדיוק. בפרק מ"ו (46) בתהילים, המילה ה-46 מתחילת המיזמור היא SHAKE (הכלולה בפסוק "ירעשו הרים בגאותו סלה"), והמילה ה-46 מסוף המיזמור היא SPEAR (שבפסוק "קשת ישבר וקיצץ חנית"). אין כל ספק, שצירוף מקרים זה "נוצר ע"י כוח עליון", שכן הסיכוי לארבע הופעות של המספר 46, שכולן קשורות בשם שקספיר, הוא בערך אחד ל-20 מיליון. מתעוררות אפוא כמה תמיהות: ראשית, מה לריבוננו של עולם ולתרגום התנ"ך לאנגלית? שנית, האם בעת שאלוהים שם את דברי המיזמור בפיו של דוד המלך, חשב כבר אז על השאלה, איך יתקבלו הדברים באנגלית? שלישית, במה זכה שקספיר, מחבר "הסוחר מוונציה", לכבוד הרב הזה? וכידוע זוהי יצירה שיש בה יותר מקורטוב של אנטישמיות.

מהי משמעות ה"גילוי"? מהו הקשר של "אדם" ו"חוה" לפרקים כ"ג ומ"ט דווקא? האם אי אפשר למצוא את המילים הללו בדילוגים גם במקומות אחרים במקרא? ואולי גם בספרים אחרים, שאינם "השודים" כי נכתבו באצבע אלוהים?

פרופ' אגסי מאוניברסיטת תל-אביב העיר על כך, שהשיטה המדעית מחייבת עריכת מיבחני ביקורת, לפני שמייחסים משמעות למימצאים האלה. האם אי-אפשר למצוא באותם הפרקים גם שמות אחרים, כגון 'קין', 'הבל', 'יפת', 'לוט' ו'עשיר'? והאם אי-אפשר לגלות את 'אדם' ו'חוה' גם בפרקים אחרים, כמו פרק ז' (המבול) או פרק י"ט (סדום ועמורה)?

מסקנתו של נחמן גבעולי, שבדק את הממצאים בסריקה קפדנית במחשב, היא חד משמעית: ניתן למצוא את המילים הללו, וכן מילים אחרות, בדילוגים, בכל ספר במקרא, ואפילו בכל ספר שהוא! מה שמפליא בפרשה זו, כותב גבעולי, הוא לא רק העובדה שד"ר וינר לא העלה על דעתו לערוך מבחני-בקרה מכוונים, אלא שהוא לא הבחין כלל בפלט של המחשב, במימצאים האקראיים הרבים ההופכים את העניין כולו לחסר כל משמעות. שכן האמת הפשוטה והמאכזבת את המאזין-הקורא התמים היא, שבכל פרק במיקרא תמצא בשיטת הדילוגים, כל מילה בת שלוש אותיות שתעלה בדעתך, וזאת לא פעם אלא פעמים רבות. ואתה - לך והמצא לכל "תגלית" שכזו לאחר מעשה פירוש כלשהו, כאוות נפשך!

"קודים אלוהיים" בטקסט שאינו מקראי

גבעולי הבין, שאנשים אינם מוכנים להשתכנע מטענות מדעיות, והציבור הרחב - אולי גם אתה, הנפעם למראה הממצאים המפתיעים של חוקרי הדילוגים אינו משתכנע מחישובים מתימטיים הקובעים שאין ממש בכל העיסוק הזה. הוא הגיע אפוא למסקנה, שאת ההוכחה להעדר משמעות של מציאת מילים בדילוגי אותיות יש להביא בסריקת טקסט שאינו מיקראי. להדגמה של סריקת דילוגים אפשריים בטקסט לא מקראי השתמש גבעולי בספרם של מנחם וינר ומשה כץ עצמם - בדילוג אותיות אל רובד נסתר, שבו תוארו ופארו "ממצאיהם" בנושא דילוגי האותיות ("על המשמר", 16.1.89). במאמרו פרט גבעולי את שיטת הבדיקה שערך, וחשף את חוסר המשמעות של "תגליות" המילים בדילוגים במקרא. כך הוא כותב:

"לאחר שהפרק הראשון של עבודתם הוזן למחשב התברר, שבפרק זה בלבד, המכיל בסך הכל 1840 אותיות, "מוצפנים" עשרות מימצאים מדהימים. המילים "משה" ו"כץ" מופיעות בטקסט כל אחת פעמיים, וכל ארבע ההופעות הן בדילוגים של 49 אותיות! גם המילים "מנחם", ו"וינר", טמונות בטקסט, אך לא בדילוגים כה מיסטיים. יש להניח אפוא שהמחבר העיקרי של העבודה הוא כץ ולא וינר. בדילוג של 49 מופיעות גם המילים רמב"ם, בחמישי, האליל, שליחנו, ועוד ועוד, אם כי לא ברור הקשר בין מלים אלו ובין תוכן הפרק. המילה אלה, לעומת זאת, אינה מופיעה בדילוג של 4, וגם לא של 26, אלא, למרבה ההיגיון - בדילוג של 66, שהוא אלה בגימטריה!

כלום מותר, אפוא, להסיק מכאן, שאללה הוא האלוהים, והוא שהצפין את שמו בספרם של וינר וכץ? אבל כל המימצאים המפתיעים האלה הם כאין וכאפס לעומת המימצא המדהים הבא. המילים 'ביטול-תורה-בהבלים' מופיעות

"קודים מוצפנים" בספרו של טולסטוי

במהלך עימות, שהתקיים בין נאמני שיטת הדילוגים במקרא לבין פרופ' מיה בר-הלל, מ"המרכז לחקר הרציונליות וההחלטות האינטראקטיביות" שבאוניברסיטה העברית בירושלים, ושפורסם ב"סופשבוע מעריב", 6.6.97, הציגו נאמני השיטה רשימת שמות של רבנים, שתארכי הלידה שלהם "הוצפנו" בספר "בראשית". להפתעתם, הציגה פרופ' בר-הלל רשימה שהכינה עם צוות מומחים מן המכון ובה תארכי הפטירה של רבנים במלחמה ושלוש טולסטוי. בהרצאה שנשאה ביום 20.6.97, ב"מרכז לחקר הרציונליות", בפני מתמטיקאים, סטטיסטיקאים ואנשי המרכז, ושבה נכחו גם כמה אנשים מרכזיים מקרב "חסידי שיטת הדילוגים", קעקעה פרופ' בר-הלל אחת לאחת את כל אושיותיה של השיטה מבחינה מדעית. בשורה התחתונה של דבריה הטעימה, כי את הממצאים בספרו של דרוזנין, התומך בשיטת דילוגי האותיות, אפשר למצוא בכל טכסט שהוא. מחקרה נערך לאחר שבכתב העת האמריקני "Statistical Science" התפרסם מאמר מאת ה"ה ויצטום וריפס, שהציגו קשר של דילוגי אותיות בספר בראשית בין שמות 36 רבנים לתארכי לידתם/פטירתם. פרופ' בר-הלל וצוות המחקר שעמה ערכו את מחקרם על אותם 36 רבנים ותארכי לידתם/פטירתם, בהבדל קטן אחד: הטקסט הפעם היה הספר **מלחמה ושלוש** טולסטוי. ספר זה נבחר בהנחה שלא ימצא בו שום "משהו מעניין" בהשוואה לספר בראשית, שם צפוי משהו "מעניין" בתחום. המחקר נערך על פי מאפיינים דומים למחקר של ויצטום-ריפס, ובמהלכו נבדקו שאלות ואפשרויות רבות, בדרך שכל מחקר מדעי אמור להתבצע.

ישו המשיח כ"קוד אלוהי מוצפן" במיקרא

המטיף החרדי איננו מספר לשומעיו את כל העובדות האלה. אין הוא משתף אותם בביקורתו של המדען פרופ' אגסי, או בממצאיו של נחמן גבעולי, או של אנשי מדע כמו פרופ' בר-הלל, ההופכים את "שיטתו" לחוכא ואטלולא. ודאי וודאי אין הוא מספר להם, שגם המטיפים המיסיונרים לנצרות, "המוקצים מחמת מיאוס" לטעמו, סרקו את המקרא במחשב ומצאו מילים בדילוגי אותיות, המצביעים, הפלא ופלא, על אמיתות קיומו של ישו הנוצרי!

בספרון קטן בשם "שלוש", שיצא בהוצאת מיסיון דתי נוצרי בסוף שנת 1996 (ציטוט) והופץ במאות-אלפי עותקים בבתייהם של אזרחי ישראל, גילו המטיפים הנוצרים - שומו שמיים! - את ישו המשיח, "מוצפן" במיקרא בדילוגים ובגימטראות: את שמו של המשיח - ישוע - ניתן למצוא כבר בפסוק הראשון בבראשית פרק א. אם סופרים מה'יוד' הראשונה בפסוק (המצויה במלה בראשית) חמש מאות ועשרים אותיות בכל פעם, תצטרפנה האותיות לביטוי 'ישוע יכול'.

העיתונאי ב' מיכאל, במאמרו "למה הם שורפים ספרים" ("דיעות אחרונות", 6.12.96) מתאר את ה"תגליות" הנוצריות הללו, בצירוף ביקורתו הגלויה על "שיטת הדילוגים" של המיסיונרים היהודים: כבר מן היו"ד הראשונה בספר בראשית, בדילוגי 520, מופיע הביטוי 'ישוע יכול'. לא פחות ולא יותר. למפקפקים ייאמר, כי 520 בגימטריה זה 'כשר'. ממש כך (אפילו הנוצרים לא חשבו על זה). ובישעיהו נ"ג, פרק מפתח באמונה הנוצרית-משיחית, פסוק 10, בדילוגי 20 אותיות לאחור, מופיעות המילים 'ישוע שמי'. בזכריה י"א, 12, פסוק העוסק בשלושים שקלי כסף (כשכרו של יהודה איש קריות), בדילוגי 24, שוב - 'ישוע'. ובויקרא כ"א - פרק העוסק בקורבנות לכפרת חטאים - פסוק 10, כל אות שלישית מן האות ה"א הראשונה, יוצרות יחדיו את המשפט 'הן דם ישוע'. 'ללמדנו, כמובן, שגם ישוע הוקרב כדי לכפר על חטאי העם', אומר ב' מיכאל. ושוב בתהלים מ"א 8, בין פסוקים המספרים במעשה בגידה של ידיד, בדילוגי-2 מופיע השם 'ישוע', וכן גם במגילת רות, פסוק ראשון, דילוגי 5 כתוב: 'ישוע', ועוד, ועוד.

האירוניה היא, שמחברי הספר המיסיונרי הנוצרי משתמשים להוכחת "אמיתות" דרכם בטקסט שבו משתמש המיסיונר היהודי, בהצגת אותן "ראיות" ממש, כשהמיסיונר היהודי טוען לצידקת קיומו של אלוהיו, בשעה שהמיסיונר הנוצרי טוען לצדקת קיומו של אותו אלוהים, הפעם בלווית ישוע משיח.

היפלא כי נתרדו החרדים? מתייחס ב' מיכאל באירוניה גלויה למיסיונריות החרדית היהודית, ול"שיטת ההוכחות המפתיעה" שלהם: הלא בעזרת השטות הזאת הם העבירו על דעתם לא מעט יהודים תמימים ונבעדים. אפילו אורי זוהר סיפר לי בעיניים יוקדות על נפלאות הדילוגים (ונורא כעס עלי כשפרצתי בצחוק די פרוע). והנה באים המיסיונרים המשיקצים (לנוצרים כוונתו הפעם), מדלגים בתנ"ך כבתוך שלהם ומודיעים בגאווה כי בורא עולם 'הצפין' בכתביו גם את בשורת הבן אשר נולד לו מחוץ לנישואין. כאילו ציחקק השטן בינו לבין עצמו ומילמל: אם זה הבולשיט שמשכנע אותם, אז גם אני יכול.

אני לא מאמין באמונות אלוה
אלא מה אלוה - אלוה!!

11/3

הומניסט יהודי ישעיהו ברלין (1909-1997)

זאב כץ

הארץ היחידה שבה יכולים יהודים להרגיש בבית ראיון עם פרופ' ישעיהו ברלין על מאפייני הזהות היהודית

ש: נראה שיש מקור למתח בין היהדות ובין קיום ישראל כדמוקרטיה ליברלית. במאמר שכתבו אינטלקטואלים מאוקספורד הועלתה הצעה שבישראל תהיה דת רשמית. מדוע עניין זה מהווה בעיה בישראל יותר מאשר באנגליה?

ת: מפני שבאנגליה אין בכנסיה האנגליקנית קנאים הרוצים להתערב בחייהם ובמנהגיהם של מי שאינם מקבלים עליהם את תורתה הרשמית של הכנסיה. בעבר היו טקסים דתיים נגד קתולים, יהודים ואחרים, אבל אלה בוטלו לפני יותר ממאה שנה. לעומת זאת, בישראל יש נטייה לרצות כמה מתביעותיהם הפחות סובלניות של האורתודוקסים, ובעיני זו התערבות בחירויותיו הבסיסיות של האזרח בדמוקרטיה ליברלית.

ש: האם ישראל צריכה לשנות את חוקי המדינה הכופים דרכי התנהגות דתית?

ת: כן, בדמוקרטיה ליברלית חייבת להיות זכות חוקית לגירוש אזוריים, לנישואים אזרחיים ולקבורה אזרחית, כנהוג במדינות ליברליות אחרות. הכפפת היבטים אלה של החיים האזרחיים לפיקוחה של סמכות דתית התנגשה תמיד עם עקרונות ליברליים. להנחתי, יש נטייה מבורכת בעולם המערבי כיום להשתחרר מן הסמכות הדתית הזו כחלק מן החוק.

בעד חוקה חילונית

ש: האם ישראל זקוקה לחוקה או למגילת זכויות?

ת: זה בהחלט יהיה דבר רצוי. אם הבעיה היא שיש כאן התנגשות עם

(הקפד בעמוד הבא)

חלק מהם היו דתיים שומרי מצוות. אחרים לא היו כאלה. אך כולם היו נאמנים ומחוייבים למסורת היהודית, לערכיה הסוציאליים, הדתיים והתרבותיים הייחודיים – כלומר לערכים שעיצבו את היהודים כאומה. הם התנגדו בכל כוחם לכל צורה של אי סובלנות, ממנה סבל כה רבות העם היהודי בעבר. ומעל לכל, הם היו נגד כל צורה של אחדות נכפית בכל מגזר של חיי התברה או הרוח.

בענין זה הם היו בדעה אחת עם גברים ונשים, בעלי גישה ליברלית בזמנם, שהאמינו במה שמהווה את המינימום הדרוש לקיום פוליטי ראוי.

אי לכך הנני מברך אתכם בחמימות על ערכיכם הליברליים הנדיבים והמושרשים – ערכים שתמיד היו במרכז המסורת הציונית, ושאייתם אני שמח להזדהות".

במכתב אחר מה-17 בספטמבר 1990 הוא כתב:

"אני בטוח שהאירגון שלכם הוא האירגון שיכול לבוא במגע עם העולים בהצלחה רבה, יותר מכל אחר בישראל. הוא יכול לעשות הרבה טוב להם, לארץ, לאומה".

לפני מספר חודשים הלך לעולמו הפילוסוף היהודי ישעיהו ברלין. מראשית קיומה של התנועה הישראלית והבינלאומית ליהדות חילונית הומניסטית, הזדהה פרופסור ברלין עם ערכיה ופעולתה. הוא נתן הסכמתו להיחשב נשיא כבוד של התנועה ושל המכון שלה. הוא גם סייע במשך שנים בגיוס תמיכה כספית לתנועה, במיוחד מ"יד הנדיב", קרן בה היתה לו השפעה מכרעת. ואמנם נהנתה התנועה מתמיכה ברוכה מטעם הקרן הזאת במשך שנים.

על הזדהותו עם עקרונות התנועה ותמיכתו בה אפשר ללמוד יפה ממכתבים שכתב במכתב ברכה, מסוף 1986, כתב ברלין:

"בדיוני להביא את מיטב הברכות לסמינר הבינלאומי הראשון של האגודה ליהדות הומניסטית חילונית. אין כל ספק שהאבות המייסדים של התנועה הציונית ושל היישוב היהודי בארץ ישראל האמינו בחברה פתוחה, דמוקרטית, מתוך גישה ליברלית נדיבה. הם האמינו בצדק כי ערכים אלו נבעו מהטוב ביותר שבמסורת ישראל – ולאור עקרונות אלו נוסדה מדינת ישראל.

ישעיהו ברלין: "סימפטיה לאיזאות שלכם"

(המשך הראיון עם ישעיהו ברלין)

ההלכה, אני בעד חוקה חילונית. אני יכול רק לומר שלפי דעתי שילוב ההלכה בחוק הישראלי אינו לטובת החירויות הבסיסיות. אבות הציונות – הרצל, אוסישקין, נורדאו, סוקולוב, וייצמן, ובמידה מסוימת אפילו בובר – לא היו יהודים דתיים שחיו על פי ההלכה. ההתנגדות העזה לציונות מצד חוגים רבניים צמחה במידה רבה על רקע זה. היו רבנים ויהודים שומרי מסורת בין הציונים, אבל הרוב הגדול של הרבנים שנא את הציונות לא פחות מאשר שנאוה היהודים המתבוללים. שנאה זו נבעה בחלקה מהשקפתם שהקמת מדינה ציונית, לפני בואו של המשיח, היא בבחינת חילול השם, ובחלקה משום שחשדו במייסדי הציונות, בצדק, שאינם אוהדים את האורתודוקסיה הדתית.

רוב הוגי הדעות המקוריים של התנועה הציונית, למרות שצמחו על קרקע המסורת היהודית והתחנכו בבתים דתיים, לא הלכו בעקבות המימסד הרבני. העובדה שמדינת ישראל הוקמה בידי אנשים שלא קיבלו עליהם את משמעת הרבנות האורתודוקסית אינה רק נכונה מבחינה היסטורית, היא גם מוצדקת מבחינה פוליטית הם רצו ליצור דמוקרטיה ליברלית מודרנית, לא מדינה אנטי דתית וגם לא תיאוקרטיה קריקלית.

ש: ובכל זאת, הם לא יצרו מדינה חילונית. מדוע?

ת. אולי משום שאותם אנשים התחנכו על ידי הורים דתיים ומשום שמסורת היא מסורת. להיות יהודי פירושו היה (וכן זה גם כיום) להיות חלק מקהילה המאוחדת בקשרים דתיים חזקים זה שלושת אלפים שנה. אי אפשר להתעלם מזה, ואי אפשר לבטל את זה. תחושת המסורת, תחושת ההמשכיות ההיסטורית-רוחנית, היא חלק מן המהות היהודית.

למייסדים, דווקא משום שהתנגדו להתבוללות, היו סימפטיות כאלה. וייצמן היה ספוג ערכים יהודיים מסורתיים, אך הוא לא רצה פיקוח דתי ולא היה מסכים לתפיסה האומרת כי להיות יהודי פירושו לחיות על פי

(המשך בעמוד הבא)

למען זכויות האזרח קיבל פרופסור ברלין את פרס ירושלים.

במשך כל חייו היה סר ישעיהו יהודי גאה, והזדהה כציוני. הוא היה מעורה בחיי העם היהודי ועקב בדריכות אחר הנעשה בישראל. אחר מותו של חיים ויצמן, הנשיא הראשון של מדינת ישראל, ואחר שאלברט אינשטיין לא קיבל את הצעתו של בן גוריון לקבל את התפקיד הזה, נעשה בירור אצל ברלין באותו ענין. בעדינות רבה ומתוך הכרת תודה הבחיר פרופסור ברלין כי לא יוכל לקבל את התפקיד. במשך שנים רבות שימש נשיא הקולג' "החדש" על שם וולפסון באוקספורד שם פעל עד ימיו האחרונים.

שפע עצום של הערות, מחשבות וניתוחים

היתה לי הזכות להכיר את פרופ. ברלין בעוד אני עוסק בלימודי דוקטור באוניברסיטת לונדון, במחצית שנות החמישים. השתתפתי אז בסמינר לפילוסופיה מדינית בבית הספר לכלכלה של אוניברסיטה זו. והנה באחת הישיבות הופיע פרופסור ברלין, ובמשך שעה וחצי השמיע שפע עצום של הערות, מחשבות וניתוחים. כדרכו, הוא דיבר במהירות רבה ובאנגלית מטובלת מונחים ואמירות אינטלקטואליות סבוכות למדי. הרושם היה כביר: היה ברור שיש כאן הוגה דעות והיסטוריון של אידיאות מאין כמוהו. מאז יצא לי לשמעו ולשוחח איתו מפעם בפעם – הן בעת לימודי וכשנודמנתי מזמן לזמן ללונדון. כל פגישה היתה חוויה – ברלין יכול היה לשוחח על נושאים רבים ביותר. אך בפגישות איתי הוא התעניין במיוחד ושאל הרבה של שלושה נושאים: הנעשה בישראל, במיוחד באשר לעניינים של דת, מדינה ותרבות; הנעשה ברוסיה במיוחד כשיכולתי לדווח לו על נסיעותי התכופות לשם בסוף שנות השמונים וראשית שנות התשעים; ומצבם וגישותיהם של יהודים ברוסיה והעולים הרוסיים בארץ. כיאה לאיש שהיה קרוב לחוגו של וייצמן, הוא התעניין ופעל במיוחד בפיתוח החיים הרוחניים והאקדמיים בארץ. הוא היה חבר בחבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית בירושלים וכתב את הערך 'ויצמן' באנציקלופדיה העברית. בתקופה האחרונה לחייו הדאיגה אותו מאוד המגמה ללאומנות יהודית קיצונית ושילובה במעין פונדמנטליזם דתי פסאודו-משיחי בישראל.

ובמכתב אחר שנשלח ב-18 בנובמבר 1991, הביע שוב סר ישעיהו ברלין את הזדהותו הרבה עם הרעיונות של יהדות הומניסטית חילונית:

"יש לי באורח טבעי סימפטיה לאידיאות שלכם... יש הרבה יהודים בבריה"מ שזקוקים לחינוך לערכים יהודיים וללימוד ההיסטוריה היהודית בצורה שאינה כרוכה באורח ישיר בטקסים דתיים ובשמירת מצוות – וזאת על אף שההיסטוריה של היהודים והדת היהודית שלובות זו בזו עמוקות. אתם מוכנים לסייע להביא יהדות לאנשים אלו, ולצעירים שביניהם במיוחד – בצורה הסטורית והומניסטית חילונית במידה מסוימת".

מגדולי הוגי הדעות של המאה

פרופסור ישעיהו ברלין היה הוגה דעות והיסטוריון של מחשבת אנוש מהגדולים במאה הזאת. הוא נולד בריגה ב-1909 וחי בפטרוגראד בעת המהפכות של 1917. ב-1919 התיישב בבריטניה וחי שם באוקספורד עד מותו בראשית נובמבר 1997. אך כפי שאמר לי פעמים מספר: "אני בסופו של דבר יהודי רוסי". במשך כל חייו היה קשור בשפה ובתרבות של רוסיה. גם חלק מפירוטו ומחקריו היה בשטח הזה. הוא למד במיטב הקולג'ים וכבר בגיל 23 נתמנה מרצה באחד הקולג'ים באוקספורד. הוא היה היהודי הראשון שנבחר (ב-1938) להיות "עמית בניו קולג". בעת מלחמת העולם השנייה גויס לשרות המודיעין והדיפלומטיה הבריטית והוצב בשתי השגרירויות החשובות ביותר – וושינגטון ומוסקבה. בשתי הבירות פיתח קשרים נרחבים בעולם האינטלקטואלי. אהבתו לשירה הרוסית הביאה אותו ליחסים קרובים עם יוצרים סובייטיים, למשל, עם אנה אחמטובה בלינינגראד. לפי מקורות מסוימים, כשנודע הדבר לסטלין הוא רגז על קשריה "עם המרגל הבריטי הזה".

אחרי המלחמה חזר ברלין לעולם האקדמי. הוא נתמנה פרופסור לתיאוריה פוליטית וסוציאלית באוניברסיטת אוקספורד. ב-1957, בעקבות מספר פירסומים אקדמיים חשובים שלו, הוא נבחר עמית האקדמיה הבריטית למדעים ובשנים 1974-1978 היה נשיא האקדמיה. ברלין זכה בתוארים גבוהים שניתנו לו ע"י המלוכה הבריטית: אביר האימפריה הבריטית ב-1957 ואות השרות ב-1971. הוא קיבל אותות הצטיינות שונים ברחבי העולם. על פועלו

(המשך ראינו עם ישעיהו ברלין)

מצוות ההלכה. אני מאמין ברעיון של כנסייה חופשית במדינה חופשית, בני האדם זכאים להאמין באופן חופשי על פי בחירתם, בלי התערבות מצד האומרים שישראל או שתהיה מדינה דתית אורתודוקסית או שלא תתקיים כלל. להתערבות מעין זו אני קורא עריצות.

ש: אם כך, באיזה מובן ישראל היא מדינה יהודית?

ת: אנחנו עם. עמים נוצרים על ידי זכרונות, על ידי שפה, על ידי מנהגים, על ידי מוצא, על ידי דת, על ידי כל דבר היוצר סולידריות קבוצתית. להיות חבר בעם כלשהו – בין שמדובר במדינה לאומית ובין שלא – פירושו לחיות בקרב אנשים המבינים זה את זה, בלי קשר להבדלים שביניהם. בכל מקום אחר עליך להסביר את עצמך. יהודי בישראל מרגיש "בבית". הוא אינו צריך להסביר את עצמו. היהודי בפרו צריך לעשות זאת. זה פירושו של "בתוך עמי אנוכי יושב".

יהודי הוא מי שהאחרים רואים בו יהודי

ש: זאת אומרת שאתה רואה את ישראל כמדינה יהודית הדוגלת במשמעות הלאומית של היהדות?

ת: אנחנו יהודים. מיהו יהודי? יהודי הוא קודם כל מי שהאחרים רואים בו באופן טבעי יהודי. אנשים הנחשבים ליהודים, יודעים שהם יהודים, לפעמים בעל כורחם.

ש: והרוצים להצטרף?

ת: את מתכוונת להתגייר? לדעתי מי שרוצה להתגייר צריך לאפשר לו להתגייר ולאחר הגיור יש לראות בו יהודי. יהודים ליברלים או יהודים רפורמיים – אמונתם בעיני היא צורה קצת דלילה או קלושה של היהדות, אבל הם יהודים לכל דבר. בעיני כל הענין הזה של אי הכרה בגיור או בנישואין שאינם אורתודוקסיים הוא ענין מאוד לא רצוי, חוסר סובלנות הראוי לגינוי, זו קנאות.

ש: אתה סבור שישראל מסוגלת להיות בעת ובעונה אחת גם מדינה לאומית מולדת לעם היהודי, וגם דמוקרטיה ליברלית ושעלינו לנסות ולשמר את שני האידיאלים האלה במידת האפשר?

ת: כן. ישראל חייבת להיות דמוקרטיה ליברלית ככל דמוקרטיה ליברלית אחרת. כולנו יודעים היטב מה משמעותה של דמוקרטיה ליברלית. דנמרק היא דמוקרטיה ליברלית וכמוהו גם הולנד, שוודיה וניו זילנד, אנגליה, צרפת ואיטליה. ישראל רוצה בתבנית זו. בזה האמינו אבות הציונות וזה מה שיצרו, ואינני מבקש יותר מזה – מין דמוקרטיה ליברלית סוציאלית לא מסודרת. לא מסודרת מפני שברגע שמתחילים לעשות סדר מגלים שמתחיל דיכוי. מישהו נלחץ שלא בצדק. הסדר – דיכוי הביטוי האישי – אינו אידיאל רצוי לשום מדינה, ובפרט לא למדינת ישראל, שבה חברה הטרוגנית חדשה מוקפת רבגוניות.

אלה עקרונות בסיסיים המצטרפים לחופש הדיבור, לחופש ניהול החיים הפרטיים על פי רצונו של כל אדם כל עוד אינו עובר על החוק. אסור לנטוש כללים אלה בישראל. אינני רואה איך יכולים מוסדות ונהלים כאלה לסכן את אופיה של המדינה היהודית. אבל ישראל, כמובן, חייבת לשמור על רוב יהודי; עליה להיות, מעל לכל, מדינה יהודית, הארץ היחידה שבה יכולים יהודים להרגיש בבית במלוא מובן המילה, בלא האי-נוחות החברתית הפוגעת בהם, בכל ארץ אחרת, אפילו בחברות החופשיות ביותר.

(קטעים מתוך ראיון שערכה יעל תמיר-רפאלי, פורסם ב"יהדות הומניסטית חילונית" מס. 2)

אידיאל חרות האדם והתרסה כנגד כל צורה של רודנות

דיון בעיקרי תורתו המדינית והפילוסופית מצריך יריעה נרחבת ביותר. כאן יצוין רק כי חוט השני במחשבתו היה הניגוד שהוא ראה בין שני יסודות: מחד גיסא הומניזם, אוטופיזם וטרמיניזם היסטורי – ומאידך גיסא פלורליזם. קיימת התנגשות בלתי נמנעת בין ערכים אלה, הדורשת הכרעה מאוזנת ע"י האדם. בכך, באורח פרדוקסאלי, הוא ראה יסוד מסד לחרות האדם. ידועה הבחנתו בין חרות שלילית לבין חרות חיובית, אותה פיתח בפירומו "שני מושגים של חרות". "חרות שלילית" עיקר ענינה לשחרר את האדם מכל צורה של שיעבוד, כלומר לתת לו אפשרות להיות הוא עצמו. ואילו הטוענים לחרות 'פוזיטיבית', חרות למשהו ולא ממשהו, "הם לעתים מציעים 'חרות' שהיא מסווה סרק לרודנות אכזרית". הוא הודה כי המניע לעבודתו זו היה "אנטי מרקסיסטי", תוצאה "מכל הדיבורים האלה על 'חרות אמיתית' בנוסח סטליניסטי". בדומה לקארל פופר בעל "החברה הפתוחה ואוביה", טען גם ברלין, בכל כתביו, נגד טרמיניזם מיכני בהיסטוריה. בני אדם ורעיונותיהם הם שעושים את ההיסטוריה. מעל לכל – אין ערך אחד ועליון שהוא נחלתם של אישים ייחודיים בלבד ושלמענו יש להם זכות להקריב המוני בני אדם אחרים ולדכא כל התנגדות. "ברור שערכים יכולים להתנגש זה בזה... קרבנות למען מטרות לטווח קצר, אם מצבם של אנשים כלאחר יאוש ואמנם יש הכרח באמצעים כאלו – כפייה מעין זו יש והיא מוצדקת. אולם שואות למען איזה מטרות רחוקות מאוד – בכך יש לעג אכזרי לגבי כל מה שיקר לבני אדם, היום או בכל עת. (מתוך ספרו "נהייה אחר אידיאל"). ברלין לא נרתע מלנקוב בשמם של אלה שהוא רואה בהם מחוללי שואות למען ערך עליון או אידיאל רחוק מאוד הכרוך ב'חרות סרק' שהיא למעשה מסווה לרודנות אכזרית" – "לנין, סטלין, מאו, ואף פול פוט".

גישת יסוד זאת של חרות האדם והתרסה נגד כל צורה של רודנות הבוקעת מכתביו של ישעיהו ברלין היא הגישה של הומניזם – חילונית כלל אנושי ויהודי כאחת. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

אלוהים – עם ישראל: סיפור אהבה?

הגר מרכוס

יחסי עם ישראל עם אלוהים מצטיירים במקרא ביחסי אהבה. המקרא טוען זאת בפירוש בחלק מן הספרים, כמו בספר דברים ובספרי נביאים שונים, אולם אף מבנה היחסים מעיד על כך, גם כאשר יחס זה אינו מוגדר בפירוש כיחס של אהבה.

דרך הכתיבה של המקרא איננה פילוסופית אלא סיפורית. הסיפור המקראי תמציתי מאוד והוא מלא משמעויות עומק, שאינן נאמרות במלואן. מסיבה זו לא תמיד ניתן להבין את אופיו של היחס מתוך הממד הגלוי של הטקסט.

מלבד מרכיב האהבה, מכילים יחסי עם ישראל ואלוהים מרכיבים נוספים – כמו איסור הקרבה והנגיעה (הטאבו), יראה וכו'. אולם יחס האהבה הוא שמקנה את המשמעות המקראית המיוחדת ליחסי אדם-אלהים, ומייחד את מושג הקדושה המקראית ממושגי קדושה שהיו מצויים בעולם האלילי. נראה שאופיה המיוחד של אהבת אדם-אלהים במקרא, נובע מן התפיסה הדתית הכוללת, הבנויה כאחדות של ניגודים. אלוהים נתפס במסגרת מושגית של מושגים סותרים – הוא מחוץ לעולם אך גם בתוכו נסתר ובלתי מובן, אך גם נגלה ומובן חלקית ("דיברה תורה בלשון בני אדם"); בורא בלתי תלוי, אך גם תלוי באדם ובדרך השימוש שהוא עושה בחופש שניתן לו, העולם נברא על-ידי אלהים כעולם טוב, אך עם זאת הוא דורש תיקון.

ניגודים אלו הם מקור המתח הפנימי העצום החבוי בהשקפת העולם המקראית, ומתוכם נובע הצורך להתמודד תמיד מחדש עם פתרונות חדשים כדי להבינם.

אלוהים נתפס כאישיות

במקרא האדם נתפס כמי שמגלם את הפערים בעצם מהותו. ייעודו הוא לדבוק באלוהים ולהידמות לו ובכך לגשר על הפערים. עם זאת האדם מוגבל וסגור מתוך עצם מהותו האנושית. האהבה נתפסת ככוח מניע הנושא את האדם לכיוון אלהים ואת

השופטים, המלכים, הנביאים). כל אחד מהם הוא פרט חד-פעמי, בעל ייחוד של קורות חיים, אישיות וסגנון, וככה הוא נכנס ליחסים מיוחדים עם אלוהים. אבל מתוך היחס הפרטי הוא מתבקש או נתבע להרחיב את תחומו, אל העם כולו.

נדודיו של אברהם ושל צאצאיו אחריו, נקשרים כולם לחטיבה אחת דרך המשימה הראשונה של "לך לך" – מילותיו הראשונות של אלוהים לאברהם, אברהם מתחיל ללכת לקראת מטרה רחוקה, שההליכה אליה היא גם הליכה לקראת אלוהים. אברהם נענה לאלוהים מיד, אולם גם לאברהם מתברר שה"הליכה לקראת" פירושה תהליך ארוך בעל השלכות מרחיקות לכת. הברית בין אברהם לאלוהים היא סיפור ההיסטוריה של עם ישראל. "והקיימתי את בריתי ביני ובינך וביני וביני וזרעך אחריו לדרתם לברית עולם... והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם" (בראשית י"ז 7-13).

"לדעת" את אלוהים

לסיפור ההיענות הספונטנית של אברהם לקריאת אלוהים אליו ישנן שתי מקבילות מעניינות במקרא. כזכור, לפני הפרק הקשה והכואב ביותר ביחסי האהבה שבין אלוהים לאברהם, שהוא הפרק על עקדת יצחק, קורא אלוהים לאברהם, ואברהם מגיב במלת ההיענות הטוטלית – "הנני". פירוש המילה הוא – הנה אני כאן, כולי, בשלמותי. בלי שום היסוס ובלו שום ספק. אני כולי כאן למענך. התשובה של אהבה מוחלטת שאין עמה שום הסתייגות.

אותה תגובה ואותה היענות לקראת האלוהים אנו מוצאים ביסודו של דבר גם אצל נבחר יחיד נוסף – משה (למרות הבדלים הנובעים מן המטלה השונה שיש למשה ביחס לעם – שהם הנבחרים הדבים שאותם הוא צריך לעצב ולחנך כדי שיוכלו לעמוד בברית הראשונית):

"וירא ה' כי סר לראות, ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה, ויאמר, משה, משה, ויאמר הנני" (שמות ג' 4).

ואמנם יציאת מצרים, שמשה הוא מעצבה ומנהיגה, היא כולה "הליכה לקראת", באופן ממשי וסמלי כאחד.

אלוהים לגלוי העצמי באדם. מכיוון שהפער בין העולם לאלוהים אינו ניתן לביטול, גם ה"מסע" של האדם לכיוון אלוהים אינו מסתיים לעולם, והאדם זקוק כל פעם מחדש לאהבה ככוח מניע.

המקרא מגדיר את האדם כנברא בצלם אלוהים. היחס בין אדם לאלוהים נתפס כיחס בין שני פרטים, אלוהים נתפס כאישיות, וגם על האדם העומד מולו מוטל להיות אישיות.

התנאי לקיומו של יחס בין האדם לאל, הוא היות האדם פרט בעל ייחוד. אדם כזה יכול להבין את עצמו כיחידה מורכבת של כוחות רבים ומנוגדים. תפיסת האחדות הפנימית היא חלק מן היכולת לחוות את העולם כאחדות של ניגודים, ולהבין את אלוהים כמקור אחדות זו.

במעגליות זו של יחס האהבה, המצדיק את עצמו רק מתוך עצמו, אנו נפגשים במקומות רבים במקרא – כמו, למשל, בספר דברים, שתיאור הבחירה כאהבה תוזר בו ומאפיין אותו (ראה דברים ז' 6-9, ז' 13 ועוד). וכן גם בנביאים הממשילים את יחסי העם ואלוהים ליחסים משפחתיים, כמו אלו של כלה וחתנה או בן ואביו, המסמלים יחסי אהבה ומחויבות.

משלים אלו מבליטים שקיימת כאן תפיסה במישור הסמלי, שמבטלת את ההבדל בין הפרטי לכללי ורואה את שני התחומים כזהים – בתחום הכלל שוררים אותם רגשות ואותם הכללים המוכרים מתחום הפרט. האהבה מתוארת כמפגש המתחיל משום-מקום והולך ונעשה לתהליך הדדי ופעיל, המופנה כלפי העתיד ומחייב את שני הצדדים, לתמיד. הקשר נתפס כאירוע חזק מאוד ושביר מאוד בעת ובעונה אחת. העם נקרא מראש להבין את תלותו בקיום מתמיד של מחויבותו, תוך התכוונות לעתיד.

כיצד משמעות זו מתבטאת בסיפורים ההיסטוריים שבמרכז מעוצב יחס האהבה כמצדיק את עצמו? תחילתו של היחס היא תמיד בפרט, אברהם, כפרט, נכנס למערכת יחסים עם אלוהים, גם כשעם ישראל הוא כבר עובדה קיימת, הנבחרים השונים הם פרטים (האבות,

נובעים מאלוהים ומונחלים באמצעות קשר אישי וקרוב כאהבה אנושית. הקשר המיוחד של בחירה ואהבה בין אלוהים לאברהם עתיד להימשך אל צאצאיו בכוח אותה הברית.

הקשר בין הפרט, המודע להיותו פרט, לבין אלוהים, הוא הדדי. אלוהים זקוק לפרט ה"אמיתי" כדי להשלים את עולמו או את התגלותו. האדם זקוק לאלוהים כדי לממש את פרטיותו המיוחדת, פרטיות המהווה חלק מעולם שלם.

בגלל ההזדקקות ההדדית, ההתקשרות ויצירת היחס בין אלוהים לאדם היא כמעט בו-זמנית. אלוהים פונה ויכול להישמע רק על-ידי אדם שחבוי בו כבר הפוטנציאל לקשר והבנתו.

בתוך מערכת הניגודים המורכבת, והיחס ההדדי המשלים אלוהים-אדם, יש למקם את מושג הבחירה של עם ישראל.

היחס בין אלוהים לפרטים השונים שבחר פעמים רבות בממדים מאוד אנושיים, ובמטאפורות מתחום יחסי המשפחה או החינוך, מטאפורות כאלו עשויות להיתפס על-ידי בן זמננו כקישוט פיוטי בלבד, הבא להמחיש או לסבר את האוזן, אולם מי שמבחין בניגודי המושגים הנמצאים בבסיס התפיסה כולה, ייחס למטאפורות אלו את הרצינות הראויה, כביטוי אמיתי ליחס בין אלוהים לעמו כפי שהוא נתפס במישור הקרוב והממשי.

ביטויים אחרים מבטאים את היחס במישור המרוחק, הנשגב והנעלה שלו. הדמיון בין אהבת אדם-אלוהים, אהבה בין בני אדם מפתיע אולי במבט ראשון. אולם אם תופסים גם את האהבה ככוח קוסמי (כפי שטוען, למשל, הפילוסוף הספרדי אורטגה אי גאסט, שכתב מסה ידועה על אהבה) ורואים את האדם כמי שמסוגל לשאת את הכוח הזה ולהיות בו שותף מלא, אזי הקרבה במושגי האהבה מובנת הרבה יותר.

(מתוך "התפילה והבחירה" בהוצאת משרד החינוך, י-ם תשנ"ד)

שותפו של אלוהים במימושה של דרך ה'. באופן סמלי, ברית הנישואין מתאימה לתיאור תפיסה כזו יותר מאשר ברית פוליטית כלשהי.

לא מפליא השימוש הרב שנעשה על-ידי הנביאים במטאפורה של נישואין בתיאור הקשר בין העם לאלוהים. פסוקו של הושע: "וארשתוך לי לעולם, וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים" (הושע ב' 21) נראה כנובע מן התפיסה של דרך משותפת שבה הולכים יחד אברהם ואלוהים.

אלוהים יכול להשמע רק ע"י מי שפתוח להבין

המושג "ידיעה" משמש במקרא גם לביטוי הקשר המיני בין אדם לאישתו. ביטוי הממזג משמעות של קרבה ואהבה עם משמעות של הכרה.

הפסוק "למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי"ו" מתייחס להרחבת הקשר המיוחד הקיים בין אלוהים לאברהם אל העם אשר יולד ממנו. פיתוח הרעיון מושלם במלים: "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". "צדקה" ו"משפט", שהם בעצם התוכן המעשי של קיום הברית למשך זמן ארוך,

ועוד מקבילה מעניינת לתשובת ההיענות הטוטאלית אנו מוצאים אצל נבחר יחיד נוסף - שמואל: "ויקרא ה' אל שמואל, ויאמר הנני" (שמואל א' ג' 4).

ביחס לכל השלושה האלה, המקרא משתמש באותו המונח כדי לומר לנו משהו על היחס בין הנבחר לבחור. בקשר לאברהם נאמר לנו כי אלוהים עונה לו כך: "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר, אברהם, אברהם, ויאמר הנני, ויאמר, אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה, כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ולא חשכת את בנך את יחידך ממני" (בראשית כ"ב 11-12).

בקשר למשה נאמר לנו כי משה אומר לאלוהים: "ועתה, אם נא מצאתי חן בעיניך, הודעני נא את דרכך ואדעך, למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה" (שמות ל"ג 13); "ויאמר ה' אל משה, גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה, כי מצאת חן בעיני, ואדעך בשם" (שמות ל"ג 17). ושוב, ביחס לשמואל נאמר לנו כי שמואל איננו מזהה את קול אלוהים הקורא אליו, מפני ש"ושמואל טרם ידע את ה', וטרם יגלה אליו דבר ה'" (שמואל א' ג' 7).

בכל שלושת המקרים האלה משתמש המקרא באותו השורש 'דע' כמבטא את הקשר עם אלוהים. מלה זו, כידוע, מופיעה במקרא כביטוי לאהבה מינית וקרבה פיסית גדולה, וזו גם המלה המשמשת כמטאפורה ליחסי הבחור-נבחר שלפנינו.

נישואין בין העם לאלוהיו

הקשר המיוחד של בחירה ואהבה בין אלוהים לאברהם עתיד להימשך אל צאצאיו בכוח הברית. "דרך ה'" אשר אברהם מקבל עליו ועל בניו, איננה עוד חובה מוגדרת ומוגבלת כמו בבריתות אחרות. מאחורי ביטוי פשוט זה נסתרת מחויבות בעלת אופי כולל - לדבוק בחיים מסוג שונה, בחיים המבטאים את רצון אלוהים ואת שאיפת הצדק שלו. אברהם נבחר להיות

דוד: עקרה יצחק

ויפקד ה' את שרה

מיכל אמדור

בשנים בהם הייתי תלמידה ואחר כך מורה, למדו אותי וכך גם למדתי את תלמידי, כי יש לראות את פרשת עקדת יצחק כאות לעמידתו של אברהם אבינו בנסיון, או באקט של מסירות נפש. משהייתי לאם לא יכולתי לקבל הסבר זה, ולפיכך אני מבקשת במאמרי זה לתהות אם יצחק, אכן, היה מזרעו של אברהם.

וכך כתוב בספר בראשית פרק ד' פסוק 1 – "והאדם ידע את חוה אשתו, ותהר ותלד את קין". ובאותו ספר בפרק כ"א פסוק 1 פותח ב"וה' פקד את שרה... ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו". ומדוע לא נאמר וידע אברהם את שרה ותהר ותלד, כמו שכתוב בפרק ט"ז 4 "ויבוא אל הגר ותהר" האם אפשר, כי הבן אשר ילדה שרה לאברהם אמנם היה בנו ברבות הימים, אך הוא לא היה מזרעו?

ישפוט ה' ביני ובינך

שרה ואברהם היו אחים, בני אב אחד אך לא בני אם אחת. וכך כתוב בבראשית י"ב 13 "אמרי נא אחותי את". ובמקום אחר בבראשית כ' 12 "אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי". אם כי אין אנו יודעים בבטחה אם איסור גלוי עריות בין אחים כבר היה קיים בימים אלו, או שמא ניתן להניח כי אברהם ושרה לא קיימו חיי אישות.

כשאצה לשרה הדרך, זמן קצר לפני כניסתה לגיל הבלות, היא מציקה לאברהם בדרישה לממש את זכותה לאמהות. אברהם פונה אל האלוהים, כמו שיעשה אח"כ יעקב בפרשת רעיתו רחל, ויתחנן לפקוד את שרה. אלוהים אכן פוקד אותה, במשמעות של מימוש זכותה לאמהות, אך לא בהכרח מזרעו של אברהם. כמו שאומרת שרה בפרק ט"ז 5 "ישפוט ה' ביני ובינך" כי הוא היחיד שידע את סודנו, שאין חיי אישות בינינו.

בחכמה ומתוך ראית הבאות עשתה שרה עסקת חליפין עם אברהם, כדי שלא יבוא לידי חטא בגלוי עריות, בהנחה שאמנם נחשב הדבר לחטא בעיניהם. היא תתן לו

את הגר לאשה, והגר תלד לו מזרעו, והוא בתמורה יאפשר לה להתעבר מאיש אחר וללדת ילד.

בחסות האל מסכים אברהם לבצוע העסקה, הסכמתו ניתנת בנגוד לרצונו. אולי אף איימה שרה לעוזבו אם לא יסכים. והרי בשתי פרשות שונות היא היתה יכולה לממש את איימה, זו עם פרעה וזו עם אבימלך, ששניהם חשקו בה. ושני מלכים אלה יכלו להבטיח אותה כלכלית, ולסיע בידה לממש את אמהותה. התנהגות אברהם כלפי שרה היא נבזית, כאשר הוא מוכן להפקיר אותה בידי מלך מצרים. שרה לעומת זאת, למרות שהיא יודעת שזו ההזדמנות שלה לממש את אמהותה עומדת בהסכם ומסרבת לחיזוריו של פרעה, והוא אכן אינו נוגע בה, למרות שלקח לו אותה לאשה.

בפרשת אבימלך, בבראשית פרק כ', מפקיר אברהם את שרה פעם נוספת, בכנותו אותה "אחותי", בכדי להציל את חייו, אם כי זו חצי אמת. אף במקרה זה שרה מסרבת להתמסר לאבימלך, למרות שלקח אותה לו לאשה, ולמרות שזו היתה עבורה הזדמנות לממש את אמהותה, והמלך, אכן אינו נוגע בה. ובהמשך בפסוק 13 כתוב "אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי אחי הוא". אברהם חזה את האפשרות, שאחד המלכים בדרך נדודיו יחשוק בשרה, כי יפה היתה, ועל מנת שלא תתגלה תרפתו כי לא קיים חיי אישות עם אשתו, שכנע אותה לאמר כי אחיה הוא. אם כי הכיר בדומינטיות של שרה וביכולתה לכלכל מעשיה, גם כנגד מושלים ומלכים. לא בכדי נקראה שרי או שרה, במשמעות שררה, שלטון.

אברהם זוכר לה חסד נעורים בהסכמתה לשתף פעולה, ולא להסגיר בפני שני המלכים היריבים את סוד אי מימוש הנשואים, ועימו את חרפת אברהם. הוא נמצא בחרדה אמיתית, ולכן הוא מסכים לדרישת שרה.

איה שרה אשתך?

שלושה אנשים מגיעים לאוהל, ואברהם מבקש משרה להכין מזון לאנשים. לא ידוע

לנו על חלוקת תפקידים בין המינים בימים ההם. רק מאוחר נתודע אל עשו המכין מזון, ולכן ניתן להניח, כי גם גברים עסקו בבשול. ובכל זאת מבקש אברהם משרה להביא מזון. היא מלעיטה אותם, אולי משקה אותם. ברור לה לחלוטין שזו הזדמנות חייה להתעבר, ולכן היא מפתה את הבכיר מבין השלושה.

ובפרק י"ח 9 "ויאמרו אלנו איה שרה אשתך? ויאמר הנה באהל. ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך". כלומר אברהם ישב תחילה עם שלושתם. כששניים מהם היו שרועים מדושינים, חמק השלישי לאהלה של שרה, בידיעתו של אברהם ובהסכמתו, אם כי לא לשמחתו. כשהתפקחו שאלו על שרה – שאלה די מפתיעה, אלא אם כן גם הם היו שותפים לסוד השליחות האלוהית. אברהם עונה "היא באוהל" – כלומר השליחות בוצעה. והשלישי, בעל השליחות, מוסיף "כעת חיה" כלומר, שרה היא חיה – "אם כל חי" כפי שנאמר על חוה, "ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא אם כל חי", בראשית, ג' 20.

"איה שרה אשתך?" – בחירת האיש לא היתה מקרית, אם כי לא מוזכר שם האיש, הוא מלאך במובן של שלית, אך ללא ספק אין מדובר באנשים זרים. שרה בחרה באיש לעצמה, כשם ששנים קודם בחרה בהגר לאברהם. נחתם הסכם מוקדם בין אברהם והאיש. אך כאשר האיש הגיע עם מלוויו, קיבל אברהם "פיק ברכיים", קצת היסט, קצת התחרט, אבל האנשים כבר לא היו מוכנים לסגת, ולכן השאלה התקיפה "איה שרה אשתך" במובן של: יש לעשות את המעשה שלשמו באנו.

ותצחק שרה

"ותצחק שרה" י"ח 12, שרה צוחקת משמחה, היא מימשה את אמהותה, אולי מבושה שהדבר נעשה ע"י אחר. אבל אין היא רואה בכך חטא, אלא אצבע אלוהים. בדיוק כשם שעבורה של הגר ולידת ישמעאל אינם חטא בעיני אברהם ושרה.

ולאמר כי שרה היתה עקרה? אלא שלא מדובר היה בעקרות גינקולוגית אלא בעקרות מינית, בעובדה שלא היו חיי אישות ביניהם. ובכדי לקיים את הבטחת האל לאברהם כי יתן את הארץ לזרעו, העדיפה התורה להטיל אשם בשרה ולהאדיר את הנס.

ברכתי אותה... וברכתי

אלהים מביטיח לקיים את הבטחתו בצאצאיה של שרה, וכך כתוב בפרק י"ז 16 "וברכתי אותה וגם נתתי...וברכתי" ולא נאמר "וברכתי אותך ונתתי לך". במדגש לא מדובר על צאצאים ביולוגיים משותפים לשרה ולאברהם, אלא במישהו שיוולד לשרה ויהיה בן, בבחינת מאומץ חוקי, אך לא מזדעו. ובהמשך בפסוק 19 – "והקמתי בריתי אתו (עם יצחק) לברית עולם לזרעו אחריו" – זו נסיגה מהחזרה על "לזרעך אתן..."

וכן אנו נקראים בני ישראל ולא בני אברהם. אנו בני שרי, ששמה מצוי במלה ישראל, צאצאים לשתוף פעולה בעת העיבור בין מלאך שליח האל ובין הפוך האותיות כשמה של שרי. ואולי זו הסיבה שלימים הוחלט כי דתו של הולד יקבע ע"י האם, ולא ע"פ האב.

שרה דורשת לגרש את ישמעאל "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק". פרק כ"א 10. ולא כתוב "עם בנך עם יצחק", והרי לשרה לא היו בנים נוספים. ובהמשך כתוב "וירע הדבר בעיני אברהם על אודות בנו". אולי חוששת שרה שישמעאל, הגדול מיצחק, יגלה בסופו של דבר את מעשה החרפה, ובכך תעבור ההבטחה אליו.

פרט למשתה שעורך אברהם ביום היגמל יצחק, פרק כ"א 8, לא ידוע לנו דבר על הקשר הרגשי בין השניים, עד עקדת יצחק. "בנך יחידך" חוזר פעמיים בפרק זה, למרות שלאברהם יש שני ילדים, אלא שישמעאל הוא מזרעו, ויצחק הוא יחיד לשרה, יתיד ומיוחד תרתי משמע.

תחושה של גאולה מיסורים נפשיים מתמשכים, הוא שמח להזדרז ולסיים אם החרפה שבאה על המשפחה. הוא אינו משתף את שרה, כי הוא יודע שהיא לא תסכים, גם אם האל צוה. כי יצחק הוא בנה.

ובמקום אחר, בסידור התפילה לראש השנה בתפילת "עת שערי רצון" אנו קוראים "שישו לאמי כי ששונה פנה, הבן אשר ילדה לתשעים שנה, היה לאש ולמאכלת מנה". ולא כתוב "שישו לאבי כי ששונו פנה". האם יצחק יודע שהוא ממזר, שהוא בן למעשה נאוף? סביר להניח שכן. אברהם מוכן לעקוד אותו בלי היסוס, אבל מלאך ה' מונע ממנו. האם זה המלאך בדמות האיש שיש לו חלק בעיבורה של שרה? עתה הוא מגן על יצחק מפני המאכלת. ואח"כ יופיע בחלומו של יעקב ואף ילחם בו. יש לזכור כי תופעת המלאכים בדמות נפילים, הבאים במגע עם בנות האדם היתה ידועה במקרא.

"ותהי שרה עקרה אין לה ולד". פרק י"א 30. "ואברהם ושרה זקנים, חדל להיות לשרה ארח כנשים...אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן". פרק י"ח 11. מה טעם יש בפרוט זה? האם לא היה מספיק לחזור

זה מימוש עקרון שוויון הזדמנויות לשני המינים.

"ותכתש שרה" – שרה יראה להודות בקול רם מה שבעצם כולם יודעים. בכל זאת לא נעים להודות שהם ביחד הרבה שנים ללא חיי אישות.

האיש שעיבר את שרה נשאר עמם, לגדל את הילד שיוולד, זהו עבדו, זקן ביתו של אברהם, המושל בכל אשר לו, ומי שימונה אח"כ ללכת אל נחור להביא אשה ליצחק. רק על האב הביולוגי ניתן לסמוך כי יבחר אשה טובה לבנו.

בראשית כ"ד. "ויספר העבד ליצחק את כל אשר עשה...". מטבע הדברים היה על העבד לספר את קורותיו בשידוך רבקה ויצחק לאברהם, אבל הוא מספר זאת ליצחק, כאלו היה בנו עצמו ובשרו. כאלו את אברהם זה אינו מעניין. ובהמשך "ויבאה יצחק האהלה שרה... ויאהבה... אחרי אמו". מכאן אנו למדים על הקשר המיוחד שהיה בין יצחק ושרה. לעומת זאת אין אנו יודעים אם אברהם אהב את שרה, כשם שאנו יודעים שיצחק אהב את רבקה במשמעות של חיי אישות. פרט לסיפור העקדה, מעט מאד אנו יודעים על הקשר שהיה בין יצחק

ואברהם, אלא זאת, כי לאחר מות אברהם לא כתוב כי נתם יצחק אחרי אביו.

העלהו שם לעולה

אברהם נתן את הסכמתו, אבל אות הקלון חוצץ בינו ובין שרה. הוא אמנם מאמץ את יצחק לבן, אבל מוכן להעלות אותו לקורבן. וזהו הנסיון הכפול שמנסה האל את אברהם – הפניה לאברהם לקחת את בנך, יחידך, אשר אהבת, היא על ישמעאל שהיה בנו יחידו מזרעו. אם התכוון הכתוב ליצחק היה נאמר מיד "קח את יצחק".

"והעלהו שם לעולה". ובהמשך, "וישכם אברהם" – אין היסוס, אין בקשת רחמים, כמו שעשה כאשר אלוהים רצה להעניש את אנשי סדום. הוא משכים, יש

מרנרט, עקדת יצחק

אמונה באדם?

חגי דגן

בגליון האחרון של 'יהדות חופשית' (חוברת 11-12 המוקדשת לנושא "אלוהים") מציבים כמה מן הכותבים את ההומניזם מול התאיזם. הומניזם זה מצטייר מתוך דבריהם כהומניזם אופטימי, העומד על ה'אמונה באדם', כחלופה עדיפה לאמונה באל. ברצוני לנסות לברר בקצרה מה טיבה של אותה 'אמונה באדם' ומהי משמעות האחיזה בה בזמננו.

א. אמונה

אמונה היא תמיד פניה ממני החוצה. מן האמירה 'אני מאמין ב...' משתמעת למעשה הודאה בידעיה חלקית או חוסר ידיעה; כן נובע ממנה יתוס מציאות למשהו שמציאותו אינה עובדתית, או יחוס סימן-ערך כלשהו, בדרך כלל חיובי, למציאות נתונה. יש להבדיל חיווי כגון 'אני מאמין שמחר ירד גשם' מחיווי כגון 'אני מאמין באלהים'. החיווי הראשון מתייחס להתרחשות אפשרית שאיני יכול לדעת בודאות אם תתרחש או לא. הוא מבטא אפוא סוג של השערה. החיווי השני אינו השערה בדבר התרחשות אפשרית, אלא בדבר **מציאות**. אלא שלהבדיל מהחיווי הראשון הוא מקפל בחובו גם את ההנחה, שאין לנו כל דרך להגיע לידיעה ודאית בדבר מציאות זו. החיווי הראשון הוא השערה שזמן חייה מוגבל: יום המחרת מגיע ואכן יורד גשם (או לא), ואז מתאמת ההשערה או מתבדה, והיא אפוא תלוית-זמן ונסיבות. האם גם החיווי השני תלוי בזמן ובנסיבות? לכאורה כן; הרי תיתכן התרחשותה של חווית התגלות עזה שתגרום לאדם לשנות את טעמו ולומר מעתה: 'אני יודע שהאל קיים'. אבל משום מה דבק רוב רובם של המאמינים במונח 'מאמין', ולא נראה שהדבר נובע מסיבות הסטוריות או פילולוגיות בלבד. כאשר הם מבקשים להציג בטחון גדול הם עשויים לומר: 'אני מאמין באמונה שלמה'. מדוע לא 'אני יודע בודאות?' אני סבור שהדבר נעוץ בכך שמדובר כאן על יחוס מציאות למשהו שמעצם הגדרתו אינו יכול להפוך יחוס זה מהשערה לודאות. הדבר גלוי לכל

עין כאשר נדרשים ל'תיאולוגיה נגאטיבה' של ימה"ב, אותה תורה השוללת מן האל כל תכונה אנושית, גשמית, עולמית, או כל תכונה חיובית היכולה להתפס לבן תמותה. בלשונו של הרמב"ם הוא (האל) אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. מובן מאליו שבסיכומו של המהלך הזה נותר האל נטול תכונות, וממילא נטול ממשות בכל מובן של ממשות שיכול להיות בעל משמעות עבורנו. ועם זאת מוסיפים התיאולוגים להתעקש על ממשות. סוג זה של התעקשות יכול לבוא לידי ביטוי רק באמצעות המונח 'אמונה'. האמונה במקרה זה היא, אפוא, יחוס ממשות למה שכל ממשות נשללה ממנו. זהו יחוס אבסורדי שנקל להסבירו במושגים פסיכולוגיים מאשר במושגים לוגיים. מובן שניתן לומר שגם 'היש באשר הוא יש' לא היה קיים מעולם ככה, ובכל זאת עסקו בו הפילוסופים מאז ומעולם, אבל אלהים אינו ולא היה מעולם 'היש באשר הוא יש'. הבחנה זו מביאה אותי לכך שרוב רובם של המאמינים, בין בזמננו ובין בזמן שבו נכתבה התיאולוגיה של ימה"ב, אינם מתכוונים בדיוק למהלך של ה'תיאולוגיה נגאטיבה' כאשר הם אומרים 'אני מאמין באלהים'. הם מדווחים בפשטות על איזו אינטואיציה בדבר קיומו של 'משהו', הנמצא 'מחוץ' לנו. במובן זה נקשר החיווי על האמונה לתחושת ה'נומינזם', שגם היא עומדת על ההרגשה בדבר 'משהו' הנמצא 'מחוץ' או 'בחוץ'. אלא שהחיווי בדבר

יהדות חופשית מס' 11-12 חוברת מוקדשת לנושא "אלוהים"

האמונה אינו אינטואיציה או השערה בלבד; בדרך כלל מצטרף אליו גם סוג של יחול; יחול בדבר קיומו של האל. מדוע מתלווה אל החיווי יחול? מכיוון שהודאות מקומה לא יכירנה בחיווי זה, ומכיוון שאל העדר הודאות נלווה גם סוג של מצוקה (אי-הודאות גוררת תמיד מצוקה, באשר היא מתפרשת כאיום על קיומו), מתלווה אליו גם יחול, הבא לאזן את מצוקת אי-הודאות. יחול הוא סוג של פניה המניחה מראש תקווה, והתקווה יש בה כדי לאזן במשהו את מצוקת אי-הודאות. אבל גם תקווה זו נדונה לכשלון מתמשך, באשר הדבר שלו מקווים מוגדר, כאמור, מלכתחילה כמה שאינו יכול לבוא לידי ודאות. נמצאנו למדים, כי בניגוד להצגת המאמין כאדם השרוי בבטחון תמידי ובשלווה, זהו למעשה אדם השרוי בסוג תמידי של מצוקה. הפגנת השלווה והבטחון יכולה להתפרש בהקשר זה כסוג של הדחקה ושל מראית עין, אף כלפי עצמו.

ב. אמונה באדם

כעת נותרת השאלה, מדוע נשמעת לעתים תכופות מפי אנשים הרואים עצמם כחילונים הטענה הבאה: 'אדם חייב להאמין במשהו'. או: 'אני לא מאמין באלהים, אבל במשהו הרי צריך להאמין'. ובכן במה אתה מאמין? אני שואל אותך, והוא עונה: 'באדם', או איזו תשובה מעורפלת כגון: 'בכח עליון'. התשובה הראשונה, כפשוטה, היא, בלשון המעטה, תמוהה למדי; מה משמע 'להאמין באדם'? הרי האדם ניצב לפנינו במלוא תפארתו, על מעלותיו וחולשותיו; מה לזה ולאמונה? לכן יש להניח, שהכוונה היא למשהו מעין 'אני מאמין כי האדם הוא טוב מיסודו', כלומר חיווי-יחול מן הסוג השלישי שצויין לעיל - יחוס ערך, חיובי על פי רוב, למציאות או לישות נתונה, פרטית או כללית. כאן באמת מתבקשת מידה גדושה של אמונה, מכיוון שרובן המכריע של העובדות מעידות על ההיפך הגמור.

התשובה השניה - בדבר האמונה ב'כח עליון' - אינה שונה מהותית מן האמירה 'אני מאמין באלהים'. מי שמשיע חיווי

כזה אינו מזהה 'כח עליון' זה עם אחת הדתות הממוסדות ועם האתוסים שלהן, אבל מבחינת הפנומן של האמונה אין כאן הבדל. באומרו כי הוא מאמין בכת עליון הוא אומר, למעשה, שהוא מייחס מציאות למשהו שהוא עצמו אינו יודע ואינו יכול לדעת מה הוא. ובכן לשם מה לייחס לו מציאות? למה 'חייבים להאמין' במשהו? למה חייבים לייחס מציאות למה שמציאותו אינה אפשרית מעצם הגדרתו? אני מניח שהתשובה על כך יכולה להיות בסיכומו של דבר רק אחת, הוה אומר ש'זה לא נעים להשאיר לבד'. אפילו ניטשה, נביא מותו של האלהים, מצא לנכון להאמין ב'עלאדם' (Übermensch) שיחליף את האל המת - מה שלא קרה עד לזמן כתיבת דברים אלו. אבל, מה לעשות, אנחנו לבד. האמונה אין בכוחה לשנות זאת. אינני בטוח גם שהשערה, שיש בצדה ייחול שאינו מתגשם לעולם, יש בכוחה להמתיק את הבדידות הקיומית שאנו שרויים בה. בדידות קיומית זו היא כנראה מין תחושה שאינה תלויה בנתונים קונקרטיים, כגון מספר החברים שיש לנו. מדוע אנו מחפשים בקדחתנות כזו, בתור מין 'אני קולקטיבי' המכונה 'המין האנושי', חיים בחלל החיצון? האם זה נובע מן הסקרנות שלנו שאינה יודעת שבעה להתוודע לתרבויות חדשות ולצורות חיים חדשות, או שמא זה נובע מאיזו בדידות קולקטיבית, שאינה אלא סכום כל הבדידות הקיומיות הפרטיות שלנו?

התשובה שלי על השאלה 'במה אתה מאמין' היא אפוא 'אני לא מאמין'. 'מגילת העלייה על הקרקע' של הקבוץ שגדלתי בו הסתיימה בהכרזה הדרמאטית: אנו מאמינים באדם ובאדמה. כביכול נאמר שם: 'את האמונה באלהים זנחנו, אבל נותרנו אנשים מאמינים'. האמונה מצטיירת מתוך הקשר-דברים זה כעין צורך, צורך נפשי להתכוון כלפי מה שאינו אני עצמי, כלפי מה שהינו ויהיה תמיד גדול ממני ורחוק ממני. האדמה אינה עוד האדמה הקונקרטיית אלא מין האלהה של אותה אדמה קונקרטיית, מעין אלת-אדמה במעטפת של התלהבות חלוצית-סוציאליסטית'. האדם שאנו 'מאמינים בו' אף הוא אינו האדם הקונקרטי, זה המוכר לנו מן הדלת ממול ומכותרות העתונים ומתכניות הדברת בטלויזיה, אלא הוא איזה נפיל, תוצאה של העלאה וזיכוכ של תכונות אנושיות. מין עלאדם; יציר שאינו קונקרטי לעולם לא יוכל להיות קונקרטי, מרגע

שהוגדר כמושאה של אמונה. לשון אחר: צורת ההתכוונות הנפשית הקרויה 'אמונה' יוצרת בהכרח עוות של המציאות ומאפשרת סוג של בריחה ממנה, או לכל הפחות פניה מתמדת מתוכה החוצה, כלפי מה שאינו היא. לאור אפיון זה נראה לי **שויתור על אמונה הוא אקט של בגרות ושל עמידה בפני המציאות כפי שהיא.**

מי שמניח את המצב הקיומי כנקודת מוצא להתכוונותו כלפי עצמו וכלפי העולם, אינו יכול לקבל על עצמו סוג של התכוונות שיאפיל עליו עצמו או שיעמיד אותו בצילה של איזו מהות אחרת, קיימת, מדומיינת או מקווה. האמונה הינה סוג כזה של התכוונות, המעמיד את המתכוון עצמו בצילו של מושא התכוונותו, על אף תפיסתו כמה שאינו יכול להיות בעל קיום קונקרטי. האמונה היא, אפוא, ויתור על הקיום הקונקרטי לטובת מה שנתפש כאי-קיום קונקרטי. במובן זה מוצג האי-קיום לא רק כמה שמתקיים לצד הקיום, אלא כמה ששולל אותו. מבחינת המצב הקיומי האמונה היא, אפוא, סוג של התאבדות קיומית מרצון.

ג. הומניזם לעניים

מעבר לאבחון הפנומנולוגי שהוצע לעיל, האמונה באדם, כלומר בטובו של האדם הינה סוג של חיזוי השואב ממקורות ההומניזם האופטימי וההשכלה, כפי שהם באים לידי ביטוי למשל אצל רוסו. ההתבוננות האופטימית שנולדה אצל הוגי המאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה קשורה, אמנם, קשר הדוק בהשתחררות מעול הסכולסטיקה, התיאולוגיה של ימיה"ב, אם תרצו - בהשתחררות מצילו המאיים של אלהים, ועוד יותר מכך: של נציגיו עלי-אדמות², אנשי הממסד הכנסייתי. התבוננות זו המעוגנת בהתלהבות מן התבונה, מן ההתקדמות המדעית, מרוח האדם הרציונאלי, מחרות המחשבה, הולידה את האמונה בקידמה שעליה נשען האתוס המודרניסטי כולו; האמונה בכך שהזמן אינו אדיש, שהוא נשלט ע"י הרוח האנושית, המצעדה אותו באופן ליניארי אל סוג זה או אחר של שחרור, של גאולה. זוהי תפישה שאינה אלא וריאציה אתאיסטית על תפישת-זמן ועולם יהודית-נוצרית. אמנם, הפעם מוצבת הגאולה בתוך המהלך ההסטורי ולא מחוץ לו, אבל עדיין מדובר על גאולה ועדיין מתקיימת דבקות במבנה הליניארי והתכליתי של הזמן ההסטורי.

כבר במאה התשע-עשרה הציב ניטשה מול תפישת הזמן הזו את המודל האנטי-טטי של 'השיבה הנצחית': מול הזמן התכליתי ועתיד המשמעות הוא הציב זמן מעגלי ואדיש למפעלות האדם ולחרותו המדומה. דווקא ניטשה, שהכריז על מות האלהים, הכיר גם בתלות של הרוח האנושית בפרויקציות כגון האל היהודי-נוצרי ובהשלכות העגומות של תלות זו. הוא לא התפתה להאמין 'באדם' ואת מחשבתו מפעם פסימיזם מפוכח ואירוני, יש אומרים טראגי.

ואם לא די בתבונתו של ניטשה, באה המאה העשרים וסיפקה שורה של דמונסטרציות שחשפו - עבור זה, שכל שקדם למאה זו לא גרם לו לסטות מהשקפות נוסח רוסו, או נוסח תורת ה'פרוגרס' של היגל - למה מסוגל היצור הקרוי 'אדם'. כדי לדבר בשלהי מאה עקובה מדם, רצחנית, צינית וטכנוקרטיית זו על אמונה באדם, נדרשים לא מעט תעוזה, ויותר מקורטוב של עוורון. הייתי מנסח זאת כך: מי שמדבר כיום על אמונה באדם, מי שמניח כיום סוג זה או אחר של 'פרוגרס' -עליו 'חובת ההוכחה'.

אני כשלעצמי איני מאמין באדם, ולא באדמה ולא באיזה דבר שהוא תחת השמיים או מעליהם. ובכל זאת אני הומניסט. הומניסט של חוסר ברירה. תחת ההומניזם האופטימי העומד על אמונה באדם, ברוח האנושית, בקידמה, אני מסתפק במעין הומניזם ניטשיאני; הומניזם לעניים. אני מכיר בכך שמתנאי הפתיחה הגרועים הללו, הנשענים על ההכרה שאנחנו לבד, שאין לנו אלא את עצמנו, ושמהמעט הזה, הבעייתי כל כך, עלינו לנסות להגיע למיטב, לפחות לגבי עצמנו ולגבי סביבתנו הקרובה. אני רוצה לדייק; הדיבור בגוף ראשון רבים אינו חביב עלי, ולכן - לגבי עצמי ולגבי סביבתי הקרובה. אינני אומר אפילו שאני מאמין ביכולתי לשפר את סביבתי הקרובה, ולו למען עצמי בלבד. אינני צופה אל עתיד רחוק יותר מחיי -או לכל היותר חיי ילדי, אם וכאשר יהיו לי - אינני רוצה לדבר על מרחקים בזמן ולא על מרחקים במרחב - הפיזי או התקשורתי - החורגים אל מעבר למה שקשור אלי ושמשפיע על חיי המידיים. אינני מתעניין בגאולת האנושות, בגורל העם או בעתיד הרחוק של המפעל הציוני. אני נזהר מאד בשימוש במילה 'חינוך'. אני צנוע. צנוע מאד. ואינני מאמין בדבר.

ניצנים של התבוננות

חגי דגן

עמוס מוקדי - "האתגר" - פרדיגמה יהודית חדשה, הוצ' מועדים, תל אביב 1987.

חיבור מסוגו של "האתגר", יותר משהוא ראוי להתייחסות מצד תכניו, ראוי להתייחסות מצד המגמה שהוא מעיד עליה, או שמן הראוי שיעיד עליה.

הוא ראוי להתייחסות, באשר הוא מייצג צורך כן של ישראלים חילוניים לבדוק את זהותם באורח רפלקטיבי, מסודר ומקיף יותר מזה המוצע בעיתונים היומיים ואף בכתבי העת, ואולי אף באופן שיטתי. צורך זה הוא תולדת ההתבררות של אופיה העני למדי של החילוניות הישראלית, באשר היא תופשת עצמה כסוג של תודעה יהודית. בתור שכזו היא עומדת על בליל ערכים, מנהגים ומושגים, שהזיקה אליהם אינה נהירה אף לאוחזים בה (או ליתר דיוק: לאחוזים בה). מצב דברים זה מחייב בראש ובראשונה מיפוי של התודעה היהודית החילונית, ובשנית אף נסיונות 'להכניס סדר בבלגן', ולהציע עמדות מסודרות יותר ופוריות יותר, בנוגע לעמידתו (השפופה משהו) של היהודי החילוני מול הקורפוס המסועף הקרוי 'יהדות', מול האתוסים והמיתוסים שבהם הוא ארוג קיומית, בטובתו או שלא בטובתו.

את "האתגר" ניתן לראות מבחינה זו כמין סנונית לצד סנוניות נוספות, מזקינות משהו, כגון 'עלמא די' של ארי אלון - אבל זו סנונית מקרטעת ומנמכת-עוף. המוטיבציה המפעמת אותו היא אכן צורך להוציא את החילוניות היהודית אל דרך חדשה, ומבחינה זו נכונים דברי חה"כ רן כהן בהקדמה לספר, כי "הספר הזה נשאב אל תוך החלל שכה ציפה לו", אבל הדיון לוקה בחסר כמעט מכל בחינה שהיא.

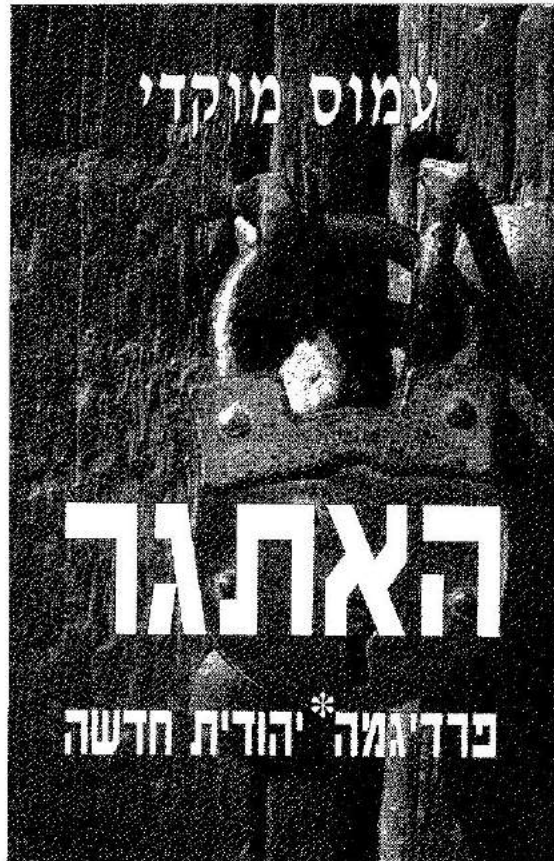
נקודת המוצא של מוקדי היא שהאידיאולוגיות מתו והאתוסים של

הדתות הגדולות אינם רלוונטיים עוד, ולכן יש לפתח פרדיגמה חדשה, שאינה סוגרת ומתבדלת, אלא מכילה, מנתחת ובונה השקפה פתוחה וסובלנית. למעשה משתמש מוקדי במונח 'פרדיגמה' במונח של מה שכונה אצל פרנץ רחנצוייג 'השקפת עולם', להבדיל מתורות ומפילוסופיות המציעות אמת מוחלטת. שתי הסיבות היחידות שמוקדי מעניק לאי-הרלוונטיות של הדתות הגדולות הן שאלה אינן תואמות עוד את הערכים שלו ושל שכמותו, ושנטייתן לבדלנות יש בה כדי לפגוע בעתיד העולם והאנושות. עתיד זה דורש השקפה הרמוניסטית העומדת על קבלת השונה, והשקפה זו היא עבור מוקדי תפישת העולם האקולוגית, או ה'ירוקה', הצוברת כיום תאוצה בעולם המערבי. זוהי עמדה שניתן להתווכח עמה או לקבלה, אבל למעשה אין בה כל חדש. החידוש של מוקדי נעוץ בשאיפתו ליצור פרדיגמה יהודית חדשה; כלומר ליצור סינתזה בין ההשקפה האקולוגית לבין היהדות. וכאן מתחילות הצרות.

הצרה הראשונה היא הנסיון להצביע על 'מהות' היהדות. נסיון זה נועד לכשלון, משום שליהדות אין כל מהות. יש לה לכל היותר אתוסים ומיתוסים המאפיינים אותה, תרבות, טקסטים, ארוחות ומנהגים, מאפיינים הסטוריים וסוציולוגיים. ואכן מוקדי אינו מצליח להצביע בחיבורו על מהות כלשהי.

הצרה השנייה היא הנסיון לנסות להחזיק במשהו אופייני ליהדות, למרות הויתור המודע, כמעט על כל מה שאופייני לה. כך, למשל, מודה המחבר עצמו שאתוס ההתבדלות, אותו 'עם לבדד ישכון', הוא מאפיין בולט של היהדות לאורך אלפי שנותיה, אבל טוען שלא ניתן עוד להחזיק בו. כך גם לגבי העקרון של 'תורה למשה מסיני', הוה אומר קבלת התורה כקודקס-מצוות מחייב, בעל אוטוריטה מוחלטת, וקבלת הפרשנות ההלכתית כפי שהתקבלה לאורך הדורות, כפיתוחו האוטוריטטיבי של קודקס זה. איני אומר שלא ניתן לדחות הן את עקרון ההתבדלות והן את העקרון של 'תורה למשה מסיני' - ככל שהדברים אמורים בהתאמה לערכיו ולמצבו הקיומי של יחיד מסוים או של קבוצה מסויימת, אבל יש להכיר בכך, שדחיה זו מציבה את היחיד או את הקבוצה האמורה במצב של מתח ושל דיסונאנס ביחס לקורפוס הקרוי 'יהדות'. המחשבה, המושמעת מצידם של חוגים הנוקטים 'כזה ראה וחדש', והמאפיינת גם חיבור זה, כי היהדות היא מין סופרמרקט ממנו ניתן ליטול מה 'שמתאים לנו', ואת מה שלא מתאים להשאיר על המדף, מתעלמת מן האופן בו טוויים אתוסים יסודיים - כגון זה של תורה למשה מסיני, כגון זה של ההתבדלות ותחושת הייחוד - במכלול כולו, באופן כה הדוק, שספק אם ניתן לפרוס אותם מתוכו.

בעייתיות זו מודגמת יפה בכך, שלאחר שדחה את העקרון של 'תורה למשה

הצליחה למוסס את הקשרים של החברה היהודית עם סביבתה. על נבדלות זו הוא מבקש כאמור לוותר, על מנת לאפשר תפיסה הרמוניסטית-אקולוגית.

לביסוס קביעותיו עושה מוקדי שימוש במודלים הסטוריוסופיים פרימיטיביים, כגון זה המובע בטענה שכל תנועה רדיקאלית בהסטוריה גוררת את ניגודה והוא מביא כדוגמא לכך את הנאציזם שגרר את הקומוניזם וכיו"ב. טענות אלו מובאות ללא כל הנמקה מסודרת בצידן. יתכן שזו משמעות הקביעה כי "החקירה האקולוגית אינה נוקטת דרך-חקירה פילוסופית" (עמ' 155). ואכן, החיבור אינו אקדמי ואישי מאד באופיו. בכך אין עדיין כל פסול, אלא שהוא מצטיין בבוסריות מחשבתית, בהעדר עידון ותחכום. לשונו פשוטה, לעתים אף צורמת בנמיכותה או סתם קלוקלת: "אז מה כל העניין הזה של דווקא כיבוד האבא והאמא בדברות?" (עמ' 45). מנגד מופיעים קטעים מתאפיינים במליציות מייגעת: "עד לפרק האחרון הרחקתי עוף - אל זמנים רחוקים, אל תבל ומלוואה ואל גדולי המעש והרוח בכל הדורות. היה לי טוב שם, בחברתם, הרגשתי עצמי מסייר, על כנפי נשרים, חופשי מכבלים..." (עמ' 135). הטקסט משופע גם פראזות מוגזמות ופאתטיות: כך למשל, בפתחת הפרק העוסק באופיה הדלני של היהדות, מזהיר המחבר לאמור: "יתכן שהפרק הזה יהיה גם הקשה ביותר לקריאה. "הריני להעיד: הוא לא היה קשה כלל, רק מייגע משהו.

ככלל מסירת הדברים היא מקוטעת ומבולבלת ומדלגת מעניין לעניין וההתייחסויות החטופות לספרות ההלכה והאגדה עומדות בסימן שטחיות גמורה.

זוהי אפוא הגות תובבנית, אפויה למחצה, המאפיינת חיבורים אחדים הצצים לאחרונה במקומותינו כגון אי אלה חיבורים בענייני קבלה, לאו דווקא בהוצאות קטנות ועלומות כגון זו. עם זאת, יש כאמור לברך - אם לא על החיבור עצמו - על סוג ההתעוררות שהוא מעיד עליה. גמגום זה - עילג ככל שיהיה - עשוי לסמן את תחילתה של התבוננות פנימית, ושל התבוננות כלפי חוץ שתבוא בעקבותיה, ובהתבוננות נעוצה ברכה גדולה.

אוניברסליזם שהוא מדמה לדוג מן הברכה היהודית, זוהי שגיאה. נכון יותר היה, בעיני, להכיר באופי הדיסונאנסי של יהודיותו של מי שגרעינו הקיומי סותר במידה רבה את גוף האמונות, הדעות והערכים של היהדות ההסטורית.

אלא שזו אינה דרכו של מוקדי. טענותיו הן כי ביהדות (1) הדת הינה חלק בלתי נפרד מן הלאום, (2) הדת היא בדלנית, לכן (3) יש לצקת בה תוכן חדש, שאינו דלני. מהלך זה הוא שגוי, שכן, לא הדת לבדה היא בדלנית, אלא התודעה הלאומית-דתית שתחילתה עוד במקרא היא הבדלנית, ובכלל, כל לאומיות היא בדלנית במידה זו או אחרת, מעצם עמידתה על הבדלת לאום מסוים מלאומים אחרים.

כאשר בא מוקדי לפרוש את "מאפייניה העיקריים של היהדות" (עמ' 168) הוא פורש רשימה תמוהה למדי. הבה ונברר לעצמנו מאפיינים אלה אחד לאחד:

1. תכונת ההתמדה וכח ההשרדות. - נראה לי שכשמונים מאפיין זה, יש לשאול מי הם ששרדו לאורך השנים, בתור מה שדרו. השקפה זו, שאיזה קולקטיב אחיד כביכול שרד לאורך אלפי שנים, מה משמעותה בכלל, מבחינת הפרט הנתון בהווה? האם אין בהשקפה כזו כדי לבטל את משמעותו של הפרט כאן ועכשיו? האם אינה הופכת אותו בורג קטן, לצורך ישומה של תוכנית אלוהית כלשהי?
2. הקוטביות. היהדות התאפיינה תמיד בניגודים קוטביים. על כך ניתן לשאול: והאסלאם והנצרות לא? 3. על אף יכולתה של היהדות לאזן בין הקטבים - מהו טיבו של אותו איזון, שאינו נחלת דתות אחרות כביכול? - אין זה אלא הקונצנזוס על דבר קיום המצוות. כלומר העקרון של 'תורה למשה מסיני' הנעוץ כעצם בגרונו של מוקדי: בעצם הימים שבהם העלתה הכנסיה הקתולית את המאניכאים על המוקד, השמיעו מיסטיקנים יהודים דברים שעל סף הכפירה מבלי שיאונה להם כל רע, משום שהוסיפו לדבוק בעקרון של קיום המצוות. כיום כבר אין קונצנזוס כזה, ולכן המחסום האחרון בפני פרודו בפעל של העם היהודי הוא הרצון לשמור על אחדות ישראל. אלא שאחדות ריקה מתוכן, שאינה אלא עלה תאנה על פרוד בפעל, ממילא אינה אחדות ואיני רואה מדוע יש לשאוף לשמרה; 4. הנבדלות מן הסביבה, שלדבריו לא

מסיני, מנסה מוקדי להבין 'בכל זאת' את הרציונאל שבבסיס קיום המצוות. אלא שרציונאל זה אינו אלא העקרון של 'תורה למשה מסיני'. כך הוא חוזר ונקלע לפרכות הנובעות מן הלוליינות של הדיון ומאופיו הבלתי מסודר.

בקורתו של מוקדי על העדר האמת האמפירית בספורי המקרא, כמו כפירתו ברציפותה של שלשלת המסירה (משה קיבל תורה מסיני ונתנה לזקנים וגו') בטענה כי היא פונקציה של עריכה מאוחרת, מעידה, למען האמת על עוורונו למשמעות המושגים אתוס ומיתוס, ולמשקלם העצום בתודעה הקולקטיבית. לאחר שדחה את אתוס ההתבדלות, מבקש מוקדי להאחז בניגודו של זה, משמע באוניברסליזם. אבל זוהי בכלל צרה צרורה. כאן הוא נמצא בחברה טובה. רבים טענו כבר לאופיה האוניברסלי של היהדות, בהעלותם על נס בעיקר את הנביאים. כל מי שקורא את הנביאים בעיון, מגלה מיד עד כמה קביעה זו בעייתית. יאמר לזכותו של מוקדי שהוא מצביע רק על מגמה אוניברסאלית אצל הנביאים, ומעיד שמגמה זו הולכת ונחלשת גם אצלם. האוניברסליסט המובהק מבחינתו הוא עמוס. נכון שאצל עמוס מופיע הפסוק "...הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר" (ט, 7), המעיד על אי-העדפה של ישראל על עמים אחרים, אבל מה נעשה עם פסוקים כגון זה הבא מעט אחריו - "ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת... למען ירשו את שארית אדום וכל הגויים..." (שם 12-11) ודומיו - המשייך את עמוס למגמה הרווחת אצל כלל הנביאים, והמרוממת את ישראל על שאר העמים ואת אמונתו על אמונותיהם; מגמה מובהקת של בדלנות ותחושת עליונות?

ה'פרדיגמה החדשה' - שאינה זוכה בחיבור להצגה מסודרת - עניינה (עמ' 152) השתלבות "במציאות האנושית והקוסמית" (יש דבר כזה?). זוהי, אפוא, עמדה אוניברסליסטית. היהדות, ככלל, אינה כזו. נשאלת השאלה, לשם מה יש לנסות ליצור מיזוג בין השתיים. לא מצאתי לכך תשובה מניחה את הדעת בטקסט. ניתן אולי לשער, שהסיבה לכך היא שהמחבר רואה עצמו כיהודי, למרות שהוא דוחה את מרבית מאפייניה של היהדות. מה הופכו, אפוא, ליהודי? הוא מנסה להצדיק זאת ע"י פרוי

סילוף ההיסטוריה של היהדות

חוברת "זרמים ביהדות ישראל" בהוצאת "חמדת"

יעקב מלכין

היהדות בעת החדשה ועוות תאור התפתחותה? מי אחראי לסילוף נורא זה של תמונת ההיסטוריה של התפתחות היהדות?

הייתכן כי חמד"ת תהיה חתומה, בשם חופש הדעה והדת, על מסמך המוחק את היהדות החילונית מהעת החדשה ומשאיר אותה רק לראיון על החילוניות בישראל עם נספח על המשוגע של פיירברג?

יש חשיבות גדולה מאד לתיקון המעוות ובאופן מידי, משום שחוברת זו מחזקת את האידיאולוגיה שהמיעוט הדתי בישראל מנסה להפיץ ולהחדיר באופן הדרגתי למוחותיהם של תלמידים ומורים: היהדות היא דת, החילוניות היא אחד הזרמים הזעירים והשוליים החורגים מהיהדות שאין לה מה לתרום כיוון שהיא התחילה מלא כלום.

התנועות הדתיות בעם היהודי כולן ביחד מהוות פחות מעשרים אחוז מהעם. ביהדות העולם קיים זרם רוב אחד בלבד – הזרם של היהדות החילונית. בשוליה מצויים כמה זרמים דתיים קטנים ההולכים ומצטמצמים במהירות גדלה והולכת. האורתודוקסים שהיוו 90 אחוז מהעם לפני מאתיים שנה מהווים היום פחות מתמישה אחוז. כל יתר התנועות הדתיות, שקהילותיהן היוו את רוב היהדות האמריקנית לפני כמה עשרות שנים – עומדות בפני הצטמצמות מהירה של אוכלוסייתן, כאשר 60 אחוז מהעם היהודי בארצות הברית ניתן כל קשר עם כל קהילה יהודית דתית.

ביהדות הישראלית המצב דומה. כ-80 אחוז מהעם בישראל שולח ילדיו לבתי ספר חילוניים, מצביע עבור מפלגות חילוניות, אינו שומר את מצוות ההלכה, אלא כשנאלץ לכך. בקרב 20 אחוז הדתיים – שאורחות חייהם וחינוך ילדיהם מעיד על כך – מהווים הזרמים הרפורמניים וקונסרבטיביים מיעוט זעיר. המאבק המוצדק למען זכויות המיעוטים הדתיים הזעירים שבתוך היהדות הדתית הישראלית אסור לו שיסלף את ההיסטוריה של העם היהודי ותרבותו בעת החדשה, על ידי הצגת החילוניות כאחד הזרמים הקטנים וחסרי המורשת והמסורת.

הדמות המייצגת, לדעת מחברי הספר את כל התנועות הללו – המשוגע של פיירברג – סך הכל – שני עמודים ורבע! אין זכר לתנועות ולאישים ההוגים אשר עיצבו את היהדות החילונית וההומניסטית, המהווה כבר ערב השואה את רוב העם היהודי באירופה. אין זכר לאישים כשפינוזה, היינה, הס, אחד העם, ביאליק, נורדאו, זיטלווסקי, דובנוב, בובר, פינסקר, הרצל, ויצמן, א.ד. גורדון, ברל כצנלסון.

אין כל איזכור לתנועות המוניות שיצרו חיי תרבות יהודיים, מגוונים ועשירים, עתונות יומית, תיאטראות, הוצאות ספרים, מערכות חינוך גדולות, תנועות פוליטיות שזכו לרוב מוחלט בקרב הקהילות היהודיות העירוניות כגון – הבונד, התנועות הציוניות החילוניות הרבות מימן ומשמאל, התנועות האנטי-ציוניות הגדולות, התנועות והאידיאולוגיות הקומוניסטיות והסוציאליסטיות היהודיות, תנועת ההתיישבות היהודית החילונית בישראל, שהקימה את הקהילות החילוניות היהודיות הראשונות בהיסטוריה. בכל אלה נסללו דרכים חדשות ליהדות, שהשפיעו על חיי ארץ ישראל ומדינת ישראל הרבה יותר מכל התנועות הדתיות-האורתודוקסיות, הקונסרבטיביות, הרפורמיות והרקונסטרוקציוניסטיות. מה קרה? האם מישהו התכוון להראות את "הזרמים ביהדות ישראל" כתופעה שנוגדה יש מאין? האם מישהו שם לב כי בכך טולפה

"חמד"ת" אגודה לחופש מדע דת ותרבות "זרמים ביהדות ישראל", 1997.

סיימתי קריאת החוברת של חמד"ת על זרמים ביהדות ישראל. הפרק הראשון עוסק בפולרליזם ובפלורליזם בעת העתיקה והוא לא רע בהתחשב במתכונתו הצרה כל כך.

הפרק השני עוסק בתולדות הזרמים ביהדות בעת החדשה במאה ה-18-20, והוא שערורייתי, כמו ההשוואה בפרק השלישי בין "הזרמים" ביהדות ישראל. מול הזרמים הזעירים של הקונסרבטיבים והרפורמים מוצג בחוברת הזרם הזעיר עוד יותר של החילוניים, כשהוא מיוצג רק על ידי תחיל"ה. למעשה מול הזרם הרפורמי עם 600 תלמידים בבתי הספר – עומד הזרם החילוני עם מיליון תלמידים בבתי הספר של מערכת החינוך הכללי, עם מאות קהילות חילוניות בקבוצים ובמושבים, עם עשרות תנועות והתארגנויות ללימודי יהדות ולפעילות ביהדות – שתחיל"ה היא רק אחת מהם. הצגת תחיל"ה כזרם החילוני ביהדות ישראל הוא כמו הצגת קהילת הרבי מבוסטון כיהדות האורתודוקסית בישראל, או הצגת קהילת "כל הנשמה" כיהדות הרפורמית בישראל.

הפרק השני העוסק בהיסטוריה של הזרמים ביהדות בעת החדשה מייצג את היהדות החילונית על ידי גבורו המשוגע של פיירברג מ"לאן", המכבה נר ביום כיפור בבית הכנסת. לעומת "ייצוג" זה של זרמי היהדות החילונית במזרח אירופה, במרכזה, במערבה, בדרומה, בארץ ישראל, בארה"ב ובדרום אמריקה – מיוצגים הזרמים האחרים רק על ידי אנשים דתיים אורתודוקסים, רפורמיים וקונסרבטיביים כמשה מנדלסון, חת"ם סופר, דוד פרידלנדר, שמשון רפאל הירש, גייגר, זכריה פרנקל ומרדכי קפלן.

כשהפרק מגיע, אחרי עמודים רבים, למקום המועט שהוא מקדיש לתנועות ההמוניות של היהדות החילונית במאה ה-19 וה-20 – הוא מסתפק בסעיף ז: "עזיבת הדת – ציונות ותרבות יהודית", כולל

